

Sur.

Bouwkunst in Suriname

Bouwkunst

DRIEHONDERD JAREN NATIONALE ARCHITECTUUR

Uitgegeven met steun van het Prins Bernhard Fonds en de
Nederlandse Stichting voor Culturele Samenwerking met Suriname en de Nederlandse Antillen
(STICUSA)

Uitgeverij G. van Saane, Lectura Architectonica, Hilversum 1966

nst in Suriname

HITECTUUR

BESCHREVEN EN GETEKEND DOOR IR J. L. VOLDERS

TU **DELFT** bibliotheek
BOUWKUNDE

nr

Ame.
Sur.
N. g

Saramaccastraat ±1830. (Naar een litho van P. J. Benoit.)

Het water is de Steenbakkersgracht of de Drambrandersgracht. Benoit schreef in zijn 'Voyage à Suriname': 'De Saramaccastraat is voor Suriname wat de Kalverstraat is voor Amsterdam. Hier ontmoet iedereen elkaar, niet alleen de vreemdelingen, maar ook de inwoners van alle rang en stand. 's Ochtends en 's avonds is er een geanimeerde drukte; het is net een grote-stadsboulevard. De meest opvallende winkels in deze straat zijn de vette-warriers. Ze worden in de regel beheerd door Joden, die, evenals hun Europese stamgenoten, de kunst verstaan klanten te trekken en zaken te doen met alle lagen van de bevolking, zowel door verkoop als door ruilhandel van allerlei artikelen. Op dezelfde plank ziet men een Hollandse kaas naast een stuk mousseline, een ham van Bayonne naast een pot pommade, en een pruik naast kinderspeelgoed. Er zijn mooie en zeer goed voorziene winkels onder, waar men zowel levensmiddelen als kleding en meubilair vindt.'

Saramaccastraat 130 years ago as seen by Pierre Jacques Benoit, who illustrated his book 'Voyage à Suriname' with 100 excellent drawings.

Voorwoord

Knuffelsgracht 9A (links), afgebroken in 1964; wel eens Paramaribo's smalste huis genoemd.

Even very narrow houses always have a symmetrical façade.

Bij het doorbladeren van dit zo rijk geïllustreerde boek heeft het mij getroffen, op hoeveel plaatsen het stadsbeeld van Paramaribo een ingrijpende wijziging heeft ondergaan. Op vele en vaak juist in het oog springende punten is de historische bebouwing vervangen door in nieuwe stijl opgetrokken woonhuizen en winkelpanden. Bomen verdwijnen, grachten worden gedempt en nieuwe moderne buitenwijken ontstaan. Men kan dit betreuren of toejuichen, maar in elk geval is het goed, dat dit boek de herinnering levend zal houden aan de oude witte houten stad met haar eigen, waarlijk Surinaamse bouwkunst. Uiteraard heeft deze bouwkunst invloeden van buiten ondergaan, maar zij is, zoals de schrijver ons verzekert, ondanks een onmiskenbare verwantschap met Europa en de Verenigde Staten, toch zichzelf gebleven.

Nimmer zijn zoveel gegevens en afbeeldingen van deze Surinaamse bouwkunst in één boek bijeen gebracht. Behalve aan fraaie gevels, is ook aan interieurs, meubels en kunstige details als voordeuren, bovenlichten, stoepen, ijzeren hekken en lantaarns aandacht geschonken. Niet alleen de stad Paramaribo, maar ook de plantages en plantagehuizen in de districten en de drie forten van Suriname zijn beschreven.

Kennisneming van dit alles zal zeker bij een vreemde verlangen wekken Suriname te bezoeken, om met eigen ogen een en ander te aanschouwen. Bij de Surinamer zal door dit met liefde en grote zorg samengestelde boek een grotere belangstelling voor het eigene worden opgewekt. Moge met het verschijnen van dit werk ook de monumentenzorg in Suriname daadwerkelijk een aanvang nemen. Ieder verder uitstel houdt gevaar in.

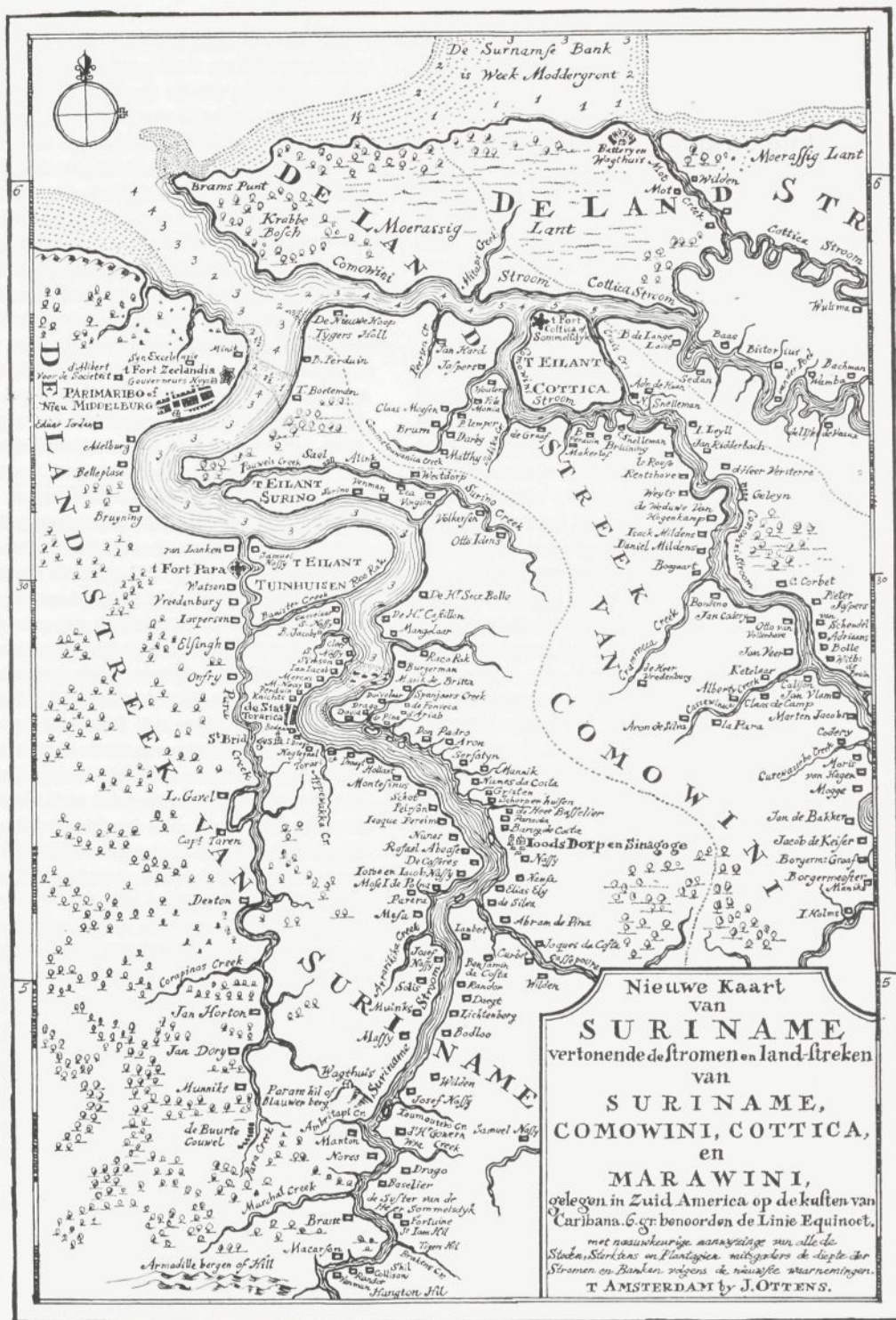

Introduction

Looking through this richly illustrated book I have been struck by the radical change that has taken place in certain parts of Paramaribo. In many sections, and very often at eye-catching points, new residences and offices have replaced historical buildings. Trees disappear, canals are filled in and new modern suburbs are built. To some this will be cause for regret while others will applaud, but in any event it is good that this book will keep alive the memory of the old white-painted wooden town with its own real Suriname architecture. Naturally this architecture has had its share of foreign influence, but it also has — as the author assures us — in spite of an unmistakable affinity to that of Holland and the United States, quite definitely its own character.

Never before in any one book have so many illustrations and information been given of Suriname's architecture. Beautiful façades, interiors, furniture, details such as front doors, fanlights, stairs, iron gates and lanterns, all find a place in this book. Not only the town Paramaribo but also the plantations and plantation houses in the country areas as well as the three forts have been included.

Foreigners reading this book will undoubtedly desire to visit Suriname to see it all with their own eyes. This book, written and illustrated with great care and devotion, will intensify the interest of Surinamers for their architectural heritage. It is the hope that soon steps will be taken to preserve the existing monuments in this country. Any further delay can only be harmful.

Plantagekaart (detail) ca. 1685. De meeste plantages lagen aan de bovenloop van de rivieren, de beneden-Commewijne was nog niet in cultuur gebracht. Torarica en Joden Savanne waren plaatsen van belang.

Copy of an old map with names of estate owners. Note the many Portuguese-Jewish names on the Suriname river.

Inleiding

Dit boek is geschreven - hoofdzakelijk getekend in feite - met het doel meer bekendheid te geven aan de schoonheid en het typische eigen karakter van de Surinaamse bouwkunst. En dan niet alleen ten behoeve van toeristen en Rijksgenoten uit Nederland en de Antillen, maar ook en vooral voor allen in ons land zelf die oog hebben voor een nationaal bezit: de regionale architectuur van Suriname, van Corantijne tot Marowijne, met als hoogtepunt de historische stad Paramaribo. Dat er een waarlijk Surinaamse bouwkunst bestaat realiseert men zich pas sedert kort. Er is dan ook helaas nog weinig over gepubliceerd; de meeste boeken - ingesteld op de toeristen - besteden meer aandacht aan de kleurrijke bevolkingsgroepen en het mysterieuze binnenland met zijn exotische flora en fauna, dan aan de eeuwenoude witte houten stad aan de Surinamerivier.

De schrijver wil niet uitsluitend de geschiedenis van de Surinaamse architectuur in het verleden behandelen, althans niet in de gebruikelijke zin. De meeste werken over historische bouwkunst beschouwen steden immers slechts als een soort kunstmusea, waarin de opmerkelijke gebouwen de rol van schilderijen vervullen. Ziet men het zo beperkt, dan telt het 'museum' Paramaribo weinig meesterwerken. Maar vaak is een museum zelf even interessant als de daarin geëxposeerde objecten, en dat geldt wel in het bijzonder voor Surinames hoofdstad en omgeving. Een stad als geheel is namelijk méér dan een optelsom van een aantal monumentale gebouwen. De gelijkmatigheid en de harmonie in de architectonische expressie die Suriname kende gedurende drie eeuwen bracht wel geen bouwkunstige monumenten van wereldfaam voort, maar er ontstond iets dat zeker zo waardevol is: namelijk een simpele geheel eigen bouwstijl die, ondanks enige verwantschap met Holland en de 'colonial style' in de Verenigde Staten, uniek is en uitsluitend gevonden wordt in dit deel van de wereld.

Alle gebouwen van groot tot klein zijn door hun constructie, materiaalgebruik en vormen taal sterk aan elkaar verwant. Een dergelijke band tussen grote monumentale gebouwen en kleine volkswoningen vindt men niet vaak elders. Daarom is veel aandacht besteed, vooral in de afbeeldingen, aan de eenvoudige woonhuizen die op zichzelf niet zo belangrijk zijn, maar als groep, tezamen met de weinige grote gebouwen, Paramaribo tot een beziens-

en - hoofdzakelijk gete-
t doel meer bekendheid
onheid en het typische
Surinaamse bouwkunst.
en behoefte van toeris-
t Nederland en de Antil-
loral voor allen in ons
ben voor een nationaal
architectuur van Surina-
ot Marowijne, met als
sche stad Paramaribo.
Surinaamse bouwkunst
zich pas sedert kort.
nog weinig over gepu-
eken - ingesteld op de
meer aandacht aan de
roepen en het mysteri-
zijn exotische flora en
uwenoude witte houten
rivier.

tsluitend de geschiede-
se architectuur in het
althans niet in de ge-
este werken over his-
eschouwen steden im-
port kunstmusea, waar-
bouwen de rol van schil-
men het zo beperkt,
n Paramaribo weinig
vaak is een museum
als de daarin geëxpo-
t geldt wel in het bij-
s hoofdstad en omge-
neel is namelijk méér
en aantal monumentale
tigheid en de harmo-
he expressie die Suri-
e drie eeuwen bracht
monumenten van we-
er ontstond iets dat
namelijk een simpele
ie, ondanks enige ver-
en de 'colonial style'
n, uniek is en uitslui-
n dit deel van de we-

ot tot klein zijn door
algebruik en vormen-
erwant. Een dergelijke
mentale gebouwen en
ndt men niet vaak el-
riedacht besteed, vooral
de eenvoudige woon-
niet zo belangrijk zijn,
met de weinige gro-
bo tot een beziens-

waardigheid maken. De architectuur is his-
torisch in de zin van 'historisch gegroeid' -
en niet: verouderd. Want de oudere huizen
zowel in de stad als op de plantages staan
nog in het volle leven. Het zijn geen curiosi-
teiten uit een openluchtmuseum; de meeste
gebouwen vervullen nog eenzelfde functie als
waarvoor ze destijds ontworpen waren. Van-
zelfsprekend verandert er thans veel, en bin-
nen tien of twintig jaar zal er van Surinamese
stadsschoon onherroepelijk nog maar een ge-
deelte - laten we hopen een niet te klein ge-
deelte - over zijn. Vandaar dat het goed is om
voor het nageslacht tenminste in afbeeldingen
iets te bewaren van de rustige, vriendelijke en
toch voorname, witte houten stad Paramaribo,
en ook van de talrijke plantagehuizen en slui-
zen in de districten.

De beperkte omvang van dit boek maakt het
niet mogelijk meer te geven dan een opper-
vlakig overzicht van Surinamese architec-
tuur en stedenbouw. Een volledige inventari-
satie van de nog aanwezige interessante ge-
bouwen zou veel méér aan het licht kunnen
brengen, o.a. betreffende achtergevels van
huizen en bebouwing op de erven, die in de
regel aan het oog van de toevallige voorbij-
ganger onttrokken zijn. Bij een systematisch
speuren vindt men al spoedig juist op die on-
verwachte plaatsen verrassende staaltjes van
ambachtelijk bouwen.

Dit boek is in de eerste plaats een verzame-
ling tekeningen, zowel vlugge schetsen als
accurate opmetingen van plattegronden, ge-
vels en doorsneden. De tekst begeleidt de
illustraties en onthult weinig dat niet reeds
bekend is of bekend zou moeten zijn. Het
materiaal is op verschillende wijzen gerang-
schikt en wel: topografisch (stad, districten),
etnografisch (indiaanse- en bosnegerbouwstij-
len), constructief (bouwen in hout en in bak-
steen) en naar de aard van de objecten
(stads- en plantagehuizen, forten, monumeta-
le gebouwen). Hierdoor wordt nagenoeg het
gehele terrein van het bouwen in Suriname
bestreken. Een aantal tekeningen zijn min of
meer getrouwe copieën van 18e en 19e eeuwse
gravures en lithografieën. Niet om de nadruk
te leggen op een voorbijge periode, maar om
de continuïteit aan te tonen in de Surinaamse
bouwstijl. Het aantal afbeeldingen van exte-
rieurs is aanzienlijk groter dan van interieurs.
Een reden hiervoor is, dat in de buitenar-
chitectuur (gevels, stoepen, dakvensters, bal-
kons) veel meer variatie te vinden is dan
binnenshuis. Voor het stadsbeeld als geheel

zijn ook slechts de exterieurs van de gebou-
wen belangrijk. Indien men niet toevallig in
huizen komt waar interessante interieurs in
originele staat te vinden zijn, ziet men niet
van de buitenkant dat achter de soms onbe-
langrijke gevels iets moois verborgen is.
Het zou wenselijk zijn ook aan de binnen-
huisarchitectuur eens een afzonderlijke studie
te wijden.

Alle illustraties zijn speciaal voor deze pu-
blikatie door de auteur vervaardigde pente-
keningen; de clichés zijn verkleind variërend
van 2/3 tot 1/4 van de originele grootte.
Geveltekeningen zijn gereproduceerd op schaal
1 : 250, plattegronden in de regel 1 : 400,
bouwkundige details 1 : 50, 1 : 20 en 1 : 5.
Kortom: alle objecten waarvan de maten be-
langrijk zijn (of die de geïnteresseerde lezer
moet kunnen vergelijken met die van andere
steden, huizen of constructies) werden nauw-
keurig getekend. Enkele prentjes - o.a. die
naar litho's van Pierre Jacques Benoit - heb-
ben met architectuur weinig te maken, maar zij
geven een goed beeld van klederdrachten en
levensstijl in de periode waarin de Surinaam-
se bouwkunst een belangrijke ontwikkeling
doormaakte. De eerste reeks van de ruim
280 tekeningen werd in 1962 gemaakt. Nu al
blijkt een aantal van de afgebeelde gebouwen
verdwenen te zijn: gesloopt of onherkenbaar
verbouwd! Het is dan ook te hopen dat de
monumentenzorggedachte in Suriname levens-
vatbaar zal blijken, zodat althans in een deel
van Paramaribo's centrum het karakter van de
stad behouden mag blijven.

Dat de eigen bouwkunst thans al meer ge-
waardeerd wordt dan vroeger blijkt uit een
eerste reeks van restauraties welke juist vol-
tooid zijn, in uitvoering of in voorbereiding,
zoals: Gravenstraat 4 ('Cura et Vigilantia'),
Waterkant 2 ('Corner House'), de beide
kruithuizen van fort Nieuw Amsterdam, het
Hof van Justitie, Fort Zeelandia en de ver-
plaatsing van de oude Hervormde pastorie
van het Kerkplein naar de Waterkant.

Het verzamelen van de gegevens voor dit
boek en in het bijzonder het maken van
de illustraties was een plezierige taak, vooral
omdat het betekende: op tal van rustige zon-
dagmiddagen door Paramaribo dwalen en de-
ze karakteristieke stad met nieuwe ogen be-
zien en waarderen. Dat de lezers, vooral zij
die Suriname kennen, bij het doorbladeren
van dit boek iets van ditzelfde genoegen mo-
gen beleven is de wens van J. L. Volders.

SUMMARY

Preface

Only recently have people come to realize that there exists a typical Suriname architecture. To make this charming and unique style better known is the purpose of this book. It is primarily a picture book and comprises more than 280 pen drawings by the author. Floor plans of buildings are reproduced on scale 1 : 400, elevations 1 : 250, architectural details 1 : 50, 1 : 20 and 1 : 5. Town maps are scaled down to 1 : 20.000, 1 : 25.000 and 1 : 50.000. That those who read this book will become more aware of the beauty of Paramaribo and its surroundings, is the wish of the author.

Inhoudsopgave

1. De stad Paramaribo / blz. 12
2. Houten huizen / blz. 24
3. Bouwen in baksteen / blz. 50
4. De monumenten / blz. 62
5. Plantages en plantagehuizen / blz. 86
6. De forten / blz. 106
7. Van Nickerie tot Albina / blz. 114
8. Interieur en meubel / blz. 128
9. Bouwkunst van indianen en bosnegers / blz. 134
10. Bouwkunst van heden / blz. 142

1 De stad Paramaribo

Kerkplein ca. 1830. (Naar een litho van P. J. Benoit.)
Op deze plaats staat nu het Postkantoor; van het
vroeger in Paramaribo veel voorkomende woningtype
'twee onder één dak' zijn nog slechts een paar over.

The Post Office now occupies this site.

Paramaribo ligt aan de linkeroever van de Surinamerivier en strekt zich thans uit over een oppervlakte van ongeveer vijftientig vierkante kilometer. Zoals vrijwel alle steden is ook Paramaribo klein begonnen. In de zeventiende eeuw was het maar een dorp (tijdens Gouverneur Van Sommelsdijck sprak men zelfs van 'het vlek Paramaribo') dat echter snel groeide.

Over het ontstaan is weinig met zekerheid te zeggen. Over de betekenis van de naam Paramaribo is men het nog niet eens; de Indiaanse klank is echter onmiskenbaar. De uitgang '-bo' betekent 'plaats' in de Arowakkentaal. Paramaribo kan dan betekenen: plaats van de Paramuru(-bloemen), maar ook: (woon-)plaats aan de kleine Para. Hiermee zou de Sommelsdijcksekreek bedoeld zijn, in tegenstelling met de grote Pararivier die enkele kilometers zuidelijker in de Suriname uitmondt. De ligging van de stad wijst er op dat hier welhaast zeker reeds vele eeuwen mensen gewoond hebben. Het fort Zeelandia, de eigenlijke nucleus waaruit, of beter gezegd waarachter Paramaribo is ontstaan, ligt op een vooruitstekende punt in de rivierbocht. De kust is in zuidelijke richting over een grote lengte zo hoog, dat er nooit kans op overstroming is en de harde schelpachtige bodem leende zich uitstekend voor bebouwing. Deze factoren zullen ongetwijfeld ook vóór de komst van de Zeeuwse kolonisten door Indiaanse stammen naar waarde zijn geschat. Zowel naar het noorden als naar het zuiden zijn de rivieroever lager en evenals bij de Hollandse steden is het gemakkelijker het oudste punt van Paramaribo te onderkennen,

dit is name
de oever: h
Zoals een
vormt van
steden, zo
fort Zeelan
herkomst v
derlanden
achter de
Zeelandia e
leegte gew
jaar een e
Daarvóór w
sen fort en
een overzic
worden doe
wallen van
zakelijk ge
maar was o
lijk te bena
Pas toen in
door de bo
plein een ze
ook een me
mende uit H
echter ook
bij het betr
Oranjeplein
plein, dat e
Het verschil
tingen van
vele groen,
feit dat de s
men iets er
eeuw de we
tuur van de

Fort Zeelandia op een vooruitstekend punt van de oever. Zo zagen velen Paramaribo voor het eerst vanaf de Engelse of Hollandse zeilschepen. (Naar een litho van P. J. Benoit, 1835.)

The town Paramaribo behind fort Zeelandia as seen from sailing vessels in the early 1800's.

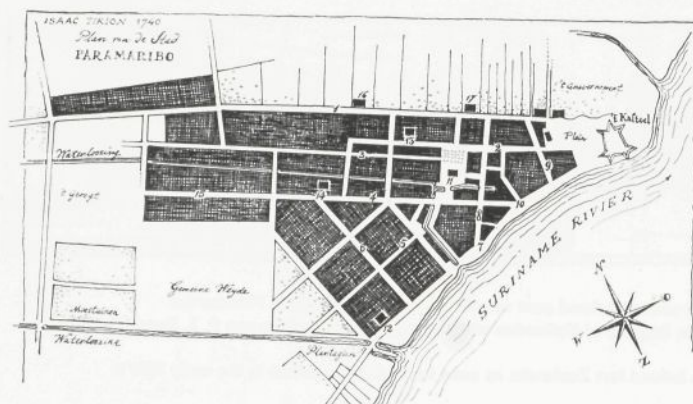
dit is namelijk tevens het hoogste punt langs de oever: het fort Zeelandia en omgeving.

Zoals een kasteel of gravensteen de kern vormt van de meeste historische Europese steden, zo is Paramaribo gebouwd tegen dit fort Zeelandia, dat zijn naam ontleent aan de herkomst van zijn eerste bewoners uit de Nederlanden. De stad ligt stroomopwaarts, dus achter de bescherming van het fort. Tussen Zeelandia en het stadscentrum is vanouds een leegte geweest, die pas sedert tweehonderd jaar een echt plein genoemd kan worden. Daarvóór was het meer een niemandsland tussen fort en stad, een exercitieterrein, tevens een overzichtelijke vlakte die bestreken kon worden door het geschut achter de aarden wallen van de vesting. Het fort was wel hoofdzakelijk gericht tegen vijandelijke schepen, maar was ook van de landzijde niet gemakkelijk te benaderen.

Pas toen in de 18e en 19e eeuw (voornamelijk door de bouw van het Stadhuis in 1841) het plein een zeer eigen gezicht kreeg, heeft het ook een meer stedelijke allure gekregen. Komende uit Heeren- of Gravenstraat heeft men echter ook nu nog het gevoel 'buiten' te zijn bij het betreden van het Gouvernements- of Oranjeplein, in tegenstelling met b.v. het Kerkplein, dat een meer besloten karakter heeft. Het verschil zit niet alleen in de grote afmetingen van het Gouvernementsplein; door het vele groen, de nabijheid van de rivier en het feit dat de stad geheel aan één zijde ligt, blijft men iets ervaren van wat in de 17e en 18e eeuw de wezenlijke stedenbouwkundige structuur van de nederzetting was.

Doordat de stad slechts vanuit de zee bedreigd kon worden (ondanks onlusten op de plantages heeft er nooit een ernstig gevaar van die kant bestaan) en het fort de vijand kon tegenhouden, was er geen noodzaak de gehele stad binnen kostbare vestingwallen op te sluiten. Voor smalle straten en vestgrachten zoals in Holland was dus geen reden. Toch is het verwonderlijk (mogelijk een gevolg van aangeboren Hollandse zuinigheid) dat de oudste straten vrij smal zijn. Het begin van de Heerenstraat, de Watermolenstraat, Kromme Elleboogsteeg en Oranjestraat zijn aan de krappe kant vergeleken bij de royale straatprofielen van de achttiende en negentiende eeuw. Naarmate de stad naar noordwest en zuidwest groeide (1730-1750) werden de straten breder en de bouwblokken groter.

In de uitleg van 1772 werd weer een iets meer economisch gebruik van de grond gemaakt; tussen de Steenbakkersgracht, Drambrandersgracht en Limesgracht zijn de bouwblokken kleiner (ca. 130 x 130 m) dan in de omgeving van de Maagdenstraat, waar de grote afstand van de elkaar kruisende straten een geringer rendement voor bouwdoeleinden opleverde. Als voorbeeld kan dienen het blok begrensd door Maagdenstraat, Heiligenweg, Waterkant en Jodenbreestraat, dat 167 x 153 m meet, dus ongeveer 2,55 ha. Het telde omstreeks 1930 slechts 44 woningen langs de vier straten. Ondanks de 130 daarachter gelegen erfwoningen (vroegere slavenhuizen, nu volkswoningen) bleven er toch nog ruime tuinen over. Tegenwoordig is er een streven merkbaar om deze binnenterreinen steeds intensiever te benutten.

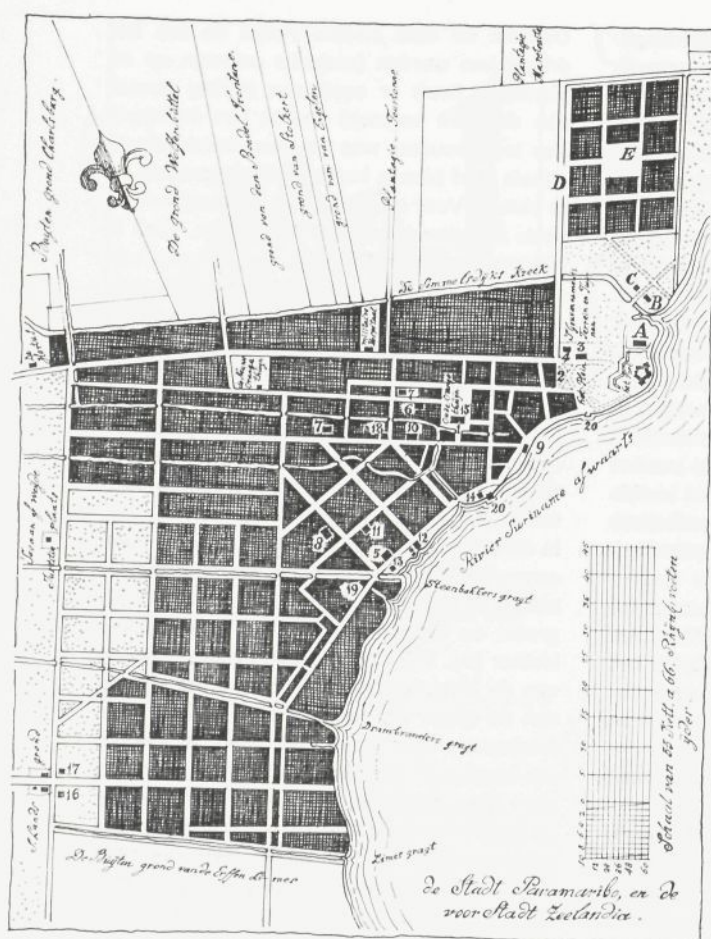
Paramaribo ca. 1740. (Naar een kaart van Isaac Tirion.)

1. De Grave-straat
2. De Heere-straat
3. Wagenweg
4. Keizer-straat
5. Kerk-straat
6. Jooden Bree-straat
7. De Krabbehoek
8. Molen-straat
9. Oranje-straat
10. Krom Elleboogsteeg
11. Stadhuis en Kerk
12. Lutherse Kerk
13. Portugeesche Joden Synagoog
14. Duitsche Synagoog
15. Kort Aasem-straat
16. Hospitaal
17. P. Mauritius

Maagdenstr.
Heiligenweg
In wit de he
erfwooning
nu bewoon
met het laag
meestal rijen
of dicht naa
gelijke woni

Part of the n
Maagdenstr
White are th
black the for
now used by

schaal 1 : 25

Paramaribo ca. 1800. (Naar een kaart van I. H. Moseberg.)

1. De Geref. Kerk en 't Politie Hoff
2. Het nieuwe Justitie Hoff
3. Het Gouvernement
4. 's Gouvernements Secretarij
5. De Lutherse Kerk
6. De Roomsche Kerk
7. Joodsche Kerken
8. Hernhutter Kerk
9. De Coffewaag
10. De Curateele Kaamer en Gasthuis
11. Lutherse Diaconie
12. Visch-huis en Markt
13. Houtmarkt meesters-huis
14. Recherche huis
15. Burger hooftwagt
16. Wagthuis
17. 's Lands Directeur huis
18. Looge Lazalé
19. Looge Concordia
20. Steiger of Landingsplaats

- A. Het nieuwe Magazijn
B. Timmerloods
C. Smeederij
D. Voorstadt Zeelandia
E. Markt-plaats

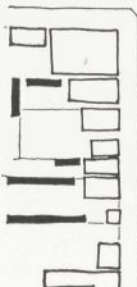
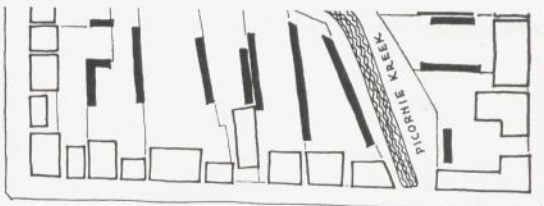
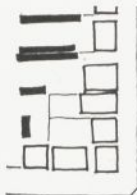
De oude s
wikkelde z
straten, die
heden zoal
loodrecht k
grond van
we Werelc
het interes
breidingen
geven een
straten en
Een vreem
mien vormt
Zwartenhov
pen de str
het normal
bocht die z
lijnen van C
straat. De
Saramacca
hieraan en
en Domine
Jodenbrees
vele scherp
zijn steeds
bouwers.
Deze twee
Waterkant
hun eigen o
ste en de z
noordwest
gezien: oos
langgerekte
deponeerd
woordige k
zijn op vele

**Maagdenstraat/, Jodenbreestraat/,
Heiligenweg ca. 1930.**

In wit de herenhuizen; in zwart de
erfwoningen, vroegere slavenhuizen,
nu bewoond door de volksgroepen
met het laagste inkomen;
meestal rijen kamers onder één dak,
of dicht naast elkaar staande
gelijke woninkjes.

Part of the neighbourhood around
Maagdenstraat in the 1930's.

White are the large houses,
black the former slave barracks,
now used by the poorer classes.

schaal 1 : 2500.

De oude stad, tussen Fort en Kerkplein, ontwikkelde zich in een patroon van evenwijdige straten, die, afgezien van enkele onregelmatigheden zoals de Kromme Elleboogsteeg, elkaar loodrecht kruisen. Het is de schaakbord-plattegrond van de meeste grote steden in de Nieuwe Wereld, echter met genoeg variaties om het interessant te maken. Pas de latere uitbreidingen tegen het einde van de 18e eeuw geven een monotone herhaling van gelijke straten en gelijke perceelbreedten.

Een vreemd element in het zo regelmatig stramien vormt het stadsdeel tussen Keizerstraat, Zwartenhovenbrugstraat en Waterkant. Hier lopen de straten onder een hoek van 45° met het normale patroon, als gevolg van de rivierbocht die zich weinig aantrekt van de haakse lijnen van Gravenstraat en Zwartenhovenbrugstraat. De Waterkant en zijn voortzetting, de Saramaccastraat, volgen de rivier; parallel hieraan en haaks erop lopen Maagdenstraat en Domineestraat, respectievelijk Heiligenweg, Jodenbreestraat en Steenbakkerijstraat. De vele scherpe hoeken die hierdoor ontstonden zijn steeds een probleem geweest voor de bouwers.

Deze twee richtingen in de stadsstructuur (van Waterkant en van Gravenstraat) hebben elk hun eigen oorzaak. De rivier bepaalde de eerste en de zgn. schelpenritsen de tweede. Van noordwest naar zuidoost (in groter verband gezien: oost-west) lopen in het landschap de langgerekte smalle stroken schelpen, daar gedeponeerd toen de zee zich over de tegenwoordige kustvlakte uitstreckte. Deze schelpen zijn op vele plaatsen tot een steenachtige sub-

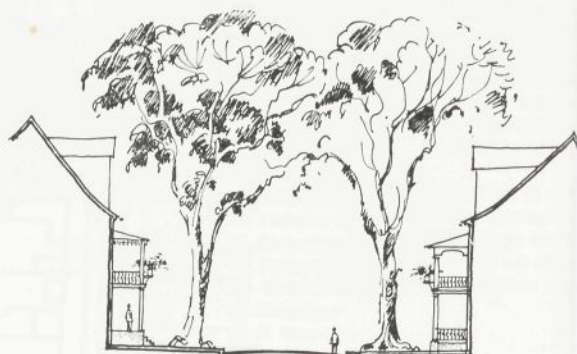
stantie verhard; een ideale bouwgrond dus, poreus genoeg om de grote hoeveelheden regenwater snel af te voeren en geschikt als gemakkelijk te onderhouden oppervlak van straat en erf. De Gravenstraat en haar verlengde, de Soldatenstraat en Kwattaweg volgden precies het verloop van de rits en bepaalden hierdoor het gehele stadspatroon, totdat in het midden van deze eeuw in enkele nieuwe wijken andere richtingen werden gekozen. Toch blijft ook het twintigste-eeuwse Paramaribo in zijn stedenbouwkundige opzet verwant aan het achttiende-eeuwse.

Ondanks de afmetingen van de bouwblokken en de oppervlakte van de stad is de bebouwingsdichtheid niet groot. Vanuit de lucht of vanaf de torens gezien overheerst het geboomte. De bebouwing is oorspronkelijk slechts een dunne strook geweest langs de straten: de zeer diepe erven en tuinen waren aanvankelijk spaarzaam bezet met personeelsverblijven e.d. Uiteraard is in de laatste jaren door het stijgen van de grondprijzen de bebouwing intensiever geworden, doch dit geldt slechts voor een beperkt deel van de binnenstad. In 1800, toen Paramaribo al de respectabele omvang had van 200 ha, bedroeg het aantal huizen slechts ongeveer 1200 en waren er nog heel wat open percelen en tuinen langs de weg; de kaart van Moseberg geeft zelfs gehele vacante bouwblokken aan langs de Nepveustraart, de Rust-en-Vredestraat en de Wanicastraat.

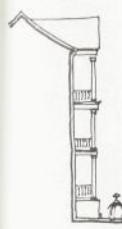
Vanaf de straat is niet of nauwelijks te bespeuren dat er achter de rijen huizen zulke

KROMME ELLEBOOGSTRAAT

HEERENSTRAAT

WATER

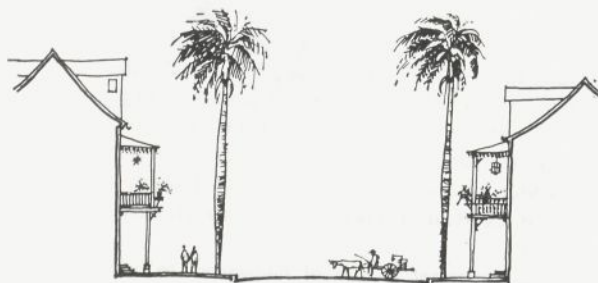

KRABBESTEEG

schaal 1 : 500

SOMMELDIJKSTRAAT

MAAGDENSTRAAT

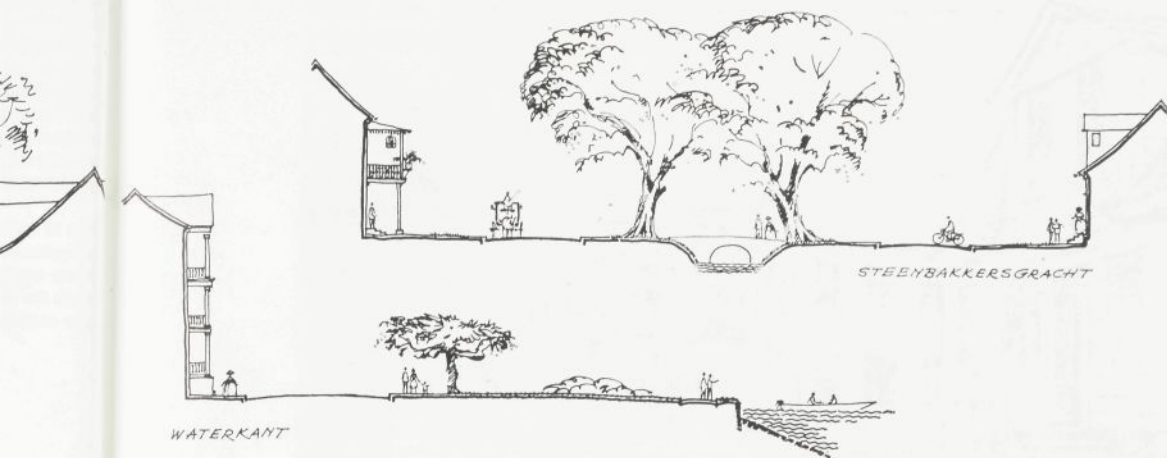
grote erven en hoven verscholen liggen. Het zijn twee werelden: de openbare straten, breed en regelmatig, met hoge bomenrijen en lange reeksen gelijksoortige huizen, elk met hun gevel bewust op de straat gericht, en daarachter: de sier- en moestuinen, elk anders, met grote bomen, waterputten, erfwooningen, kippen- en duivenhokken, werkplaatsen, magazijnen, honden, apen en papegaaien.

Paramaribo is een houten stad, die sinds ongeveer 1950 snel aan het verstenen is. Het karakteristieke straatbeeld wordt gevormd door de wit geschilderde houten woningen met steile leien daken. De gevels zijn symmetrisch, de dubbele deur staat steeds in het midden boven een vaak fraai gevormde bakstenen stoep. Het gehele basement van de huizen is in de regel van rood geschilderd metselwerk. De één voet brede, horizontaal lopende beslagplanken geven door hun lagenmaat een typische schaal en door het schaduw effect bij strijklicht ook vaak een eigenaardige plastic aan de overigens vlakke gevels. Het meest opvallend in de oude straten zijn wel de balkons, ook van hout natuurlijk, die door kolommen met bakstenen basementen gedragen worden. De stoepen spelen eveneens een belangrijke rol.

Bij vele straten, uitgezonderd de smalste, mist men de bomen die vroeger kennelijk meer gewaardeerd werden dan nu. Het verschil tussen het beboomde en het kale deel van de Gravenstraat en Heerenstraat is wel zeer opvallend. De enorme mahonie- en tamarindebomen, en ook de statige koningspalmen bepalen door hun afmetingen het gehele straatprofiel. Van

enige afstan van de Wag straat dan de straten. Wa straten leeg gracht ter Hoogestraat Ook door he dert het sta dan door he grachten heb ribo datgene landse stede lozingen, die meten kregen maar nooit e tige woonstr bovendien d ze bijna niet Nadat de Vie het centrum gracht gehee deeltelijk ge brandersgrac vervangen. A straatprofiel menrijen bep dering geen van de ruim rivier vormt steeds een v het verdwijne een gemis ka

Ondanks de de stadsplatt

gen. Het
en, breed
en lange
t hun ge-
arakter:
met grote
open- en
en, hon-

enige afstand ziet men eerder de bomenrijen van de Wagenweg, Maagdenstraat en Gravenstraat dan de toch vrij grote huizen langs deze straten. Waar bomen verdwenen zijn lijken de straten leeg en plat, zoals de Steenbakkersgracht ter plaatse van de Wanicastraat, de Hoogestraat of de Prinsenstraat.

Ook door het verdwijnen van grachten verandert het stadsbeeld, echter in mindere mate dan door het omhakken van de bomen. De grachten hebben namelijk nooit voor Paramaribo datgene betekend wat zij voor de Hollandse steden waren. Het zijn hier meer waterlozingen, die wel een breed straatprofiel bemeten kregen (b.v. de Steenbakkersgracht), maar nooit enige allure hebben gehad als deftige woonstraat. Verschillende grachten lopen bovendien door de binnenterreinen waardoor ze bijna niet meespelen in het stadsbeeld.

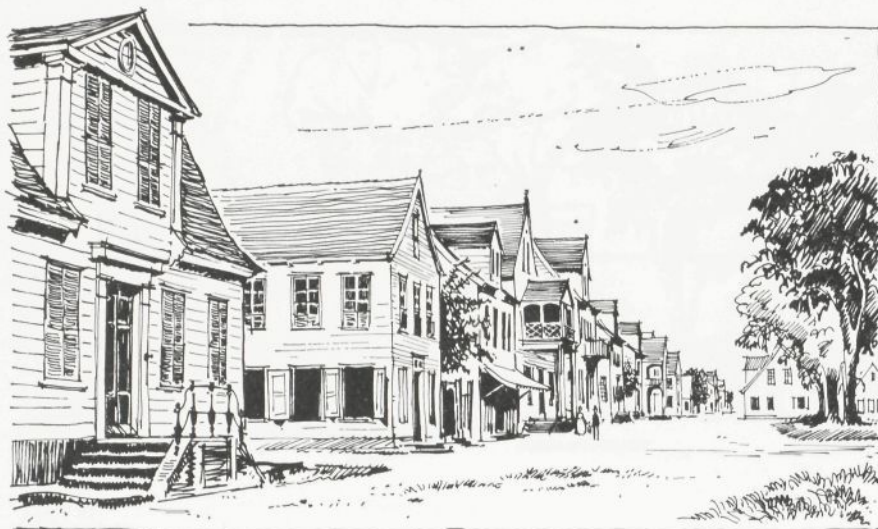
Nadat de Viottekreek en de Picorniekreek uit het centrum verdwenen waren, de Knuffelsgracht geheel en de Steenbakkersgracht gedeeltelijk gedempt werden, is thans de Drambrandersgracht door een gesloten riolering vervangen. Als de hierdoor ontstane te brede straatprofielen met dubbele of viervoudige bomenrijen beplant worden, behoeft deze verandering geen verlies te zijn. De aanwezigheid van de ruim een kilometer brede Surinamerivier vormt voor een groot deel van de stad steeds een voelbaar nabij element, waardoor het verdwijnen van kleiner water nauwelijks als een gemis kan worden beschouwd.

Ondanks de regelmaat van een groot deel van de stadsplattegrond zijn er toch voldoende

hoekjes die verrassend anders zijn. De Waterkant heeft nog iets van het karakter van de 18e-eeuwse prenten behouden. Heel veel historische gebouwen zijn echter verloren gegaan. Tussen de hoek van het plein en de Waag hebben slechts vier huizen een ongeschonden gevel (de nrs. 2, 10, 12 en 32). Uit oude foto's blijkt dat de meeste wijzigingen dateren van na 1900.

De Oude en de Grote Hofstraat, tussen de Kromme Elleboogsteeg en het Kerkplein, zijn bijzonder interessant, ook al door de zeer oude en grote tamarindeboom op het kruispunt met de Watermolenstraat. De LimApostraat, tussen de Watermolenstraat en het Oranjeplein, is iets gebogen, waardoor de zuidelijke wand in zijn geheel te overzien is, een boeiend effect, dat helaas door het rechtlijnig stratenplan van het grootste deel van de stad maar weinig voorkomt in Paramaribo.

De Nieuwe Domineestraat vormt schijnbaar een afwijking in het stratenpatroon. Zij loopt van de Rust-en-Vredestraat tot de Wanicastraat en blijkt precies in het verlengde te liggen van de Domineestraat. Men zou kunnen concluderen dat bij de uitbreidingsplannen van omstreeks 1750 het voornemen bestond de Domineestraat als een lange diagonaal door de gehele nieuwe stad te trekken. Vermoedelijk is er echter een andere oorzaak; op luchtfoto's is namelijk een vage lijn te herkennen in de boomgroei tussen de oude en de nieuwe Domineestraat, dwars over alle erven van de tussenliggende bouwblokken. Kennelijk is dit het restant van een oud pad dat bij de aanleg van deze stadswijken verdwenen is, maar om

Spanhoek ca. 1880, Klipstenenstraat, Keizerstraat en rechts het Valantsplein. (Naar een foto.)
Pilasters, tympaans, stoepen en hekken eisten te veel onderhoud en zijn sindsdien grotendeels verdwenen.

onbekende reden gedeeltelijk als Nieuwe Domineestraat bleef voortbestaan.

In het oude centrum vindt men enkele opvallende pleinen en pleintjes op korte afstand van elkaar. Vooreerst natuurlijk het grote plein voor het Gouvernementshuis, dat zijn voor naamheid dankt aan de strakke aanleg van de grasmat in de as van het voormalige stadhuis. Dit Gouvernementsplein, of Oranjeplein, is 100 x 200 m groot, en naar de rivierzijde nog ongeveer 80 x 80 m. Stedebouwkundig is het daar door iets verwant aan een combinatie van twee pleinen in Venetië; de piazza San Marco met de piazzetta tussen Dogepaleis en Bibliotheek.

De Mirandastraat heeft, tussen de LimApostraat en Gravenstraat, door het opruimen van een rommelige bebouwing achter de drie grote overheidsgebouwen, echt de allure van een plein gekregen, met interessante doorkijkjes naar het Oranjeplein. De lengte ervan is 115 m, de breedte varieert van 25 tot 40 m. Door een andere bestrating en beplanting zou een nog fraaier aanzien gegeven kunnen worden aan deze bijzonder interessante ruimte.

De oude Hofstraat is eigenlijk ook een plein, door zijn beslotenheid en afmetingen (24 bij 80 m). De beslotenheid ontstaat doordat het perspectief van eindeloze straten, zoals in andere stadsdelen, hier ontbreekt; men ziet zich geheel omringd door gevels van ongeveer gelijke hoogte en van rustige architectuur.

Het Kerkplein was vóór de bouw van de tegenwoordige Hervormde Kerk beslist fraaier van verhouding. De eigenlijke pleinruimte lag destijds tussen het toenmalige kerkgebouw en

de Heerenstraat. Het plein gebood een keersruimte c

In het begin groeiende stadsdelen. Klipstenenstraat en uit die tijd wel. Gravenstraat was een wing aangegeven door houten huizen. De eerste buurten toen noemde men de 'dial', gelegen in de bereikbaarheid over de Somme. Een begin gebood voorstad Zeeburg. Het centrum gepeild vinden; mogelijke vorm, hoewel wel een mar van deze wijk. Omstreeks 1 de Zwartenhofersgracht, in Weidestraat, begon weer tot de Wanick. Drambrander. Toen aan het breiding volde. leen de uitgi net van weg (naamd), telde

Watermolenstraat/Gravenstraat. (Naar een foto uit 1900.) De Watermolenstraat lijkt breed door het ontbreken van trottoirs; de Gravenstraat had bomen. Het linkse huis had nog geen balkon.

Watermolenstraat looking towards Gravenstraat in 1900; the absence of sidewalks makes the street look wider.

de Heerenstraat. Later is de kerk midden op het plein gebouwd, waardoor dit tot louter verkeersruimte devalueerde.

In het begin van de 18e eeuw reikte de snel groeiende stad tot de Knuffelsgracht, Klipstenenstraat en Gravenstraat. Op oude kaarten uit die tijd wordt langs de noordzijde van de Gravenstraat slechts een spaarzame bebouwing aangegeven. Paramaribo telde toen 500 houten huizen. Gegevens over het aantal stenen gebouwen zijn niet bekend.

De eerste buitenwijk (voorstad, zoals men het toen noemde) was de wijk Combé of Zeelandia, gelegen ten noorden van de Palmentuin en bereikbaar via een fraaie gemetselde brug over de Sommelsdijckse kreek. In 1728 werd een begin gemaakt met de aanleg van deze voorstad Zeelandia. Van het plein, dat in het centrum geprojecteerd was, is niets meer te vinden; mogelijk is het nooit uitgevoerd in die vorm, hoewel de kaart van Moseberg uit 1801 wel een marktplein aangeeft in het centrum van deze wijk.

Omstreeks 1740 werd de stad uitgebreid tot de Zwartenhovenbrugstraat en de Steenbakkersgracht, in de vijftiger jaren ontstonden Weidestraat, Burenstraat en omgeving. In 1772 begon weer een grote uitleg: naar het westen tot de Wanicastraat, en naar het zuiden tot de Drambrandersgracht.

Toen aan het einde van de 18e eeuw deze uitbreiding voltooid was (d.w.z. vermoedelijk alleen de uitgifte van bouwterreinen langs een net van wegen en open riolering, trenzen genaamd), telde Paramaribo ongeveer 1200 hou-

ten huizen. Weer ontbreken gegevens over het aantal stenen bouwwerken. De stadsbevolking telde toen ruim 600 Portugese en 400 Duitse Joden, ongeveer 1000 niet-Joodse Europeanen, 650 vrije inheemsen en 7000 slaven. Geheel Suriname had omstreeks de eeuwwisseling 60.000 inwoners, indianen en bosnegers niet meegerekend.

In het begin van de 19e eeuw bereikte Paramaribo, ondanks de economische teruggang die in 1773 ingezet was, zijn optimale vorm, welke tot het begin van de twintigste eeuw ongewijzigd zou blijven. De stadsgrens liep langs de Combé, de Sommelsdijckse kreek, de Van Idsingastraat, de Drambrandersgracht, de Wanicastraat en de Domineekreek.

De snel op elkaar volgende uitbreidingen tijdens de 18e eeuw hebben vermoedelijk het bouwen in hout gestimuleerd. De hogere kosten van het bouwen in baksteen, een tekort aan bekwame metselaars en het gewenste tempo waren oorzaken die in de richting van het meest praktische inheemse bouw materiaal wezen. Mogelijk is ook, dat timmerlieden aan boord van de talrijke Hollandse schepen het bouwen met hout in de hand gewerkt hebben. Toch is destijds veel moeite gedaan om de traditionele Hollandse baksteenbouw in Suriname in te voeren. Reeds gouverneur Van Sommelsdijck verzocht herhaaldelijk uitzending van Nederlandse metselaars en steenbakkers. In 1684 schreef hij: 'ick sagh cans binnen twee a drie Jaeren de gantsche colonie in steenen huy-singe te sien gememorfoseert en verandert'. Vermoedelijk is dit plan echter mislukt; aange-

Het Hoekhuis Waterkant/Gouvernementsplein vóór de brand van 1821. (Naar G. Mabé). De gevel was toen naar het plein gekeerd. Er waren kennelijk ruime kelders.

'Corner House' before the fire of 1821, then fronting the Gouvernementsplein.

Waterkant nrs. 10, 8, 6, 4, 2, ca. 1880. (Naar een foto.) De fraaie gevels met hoge zuilen van de nrs. 8 en 6 gingen door brand verloren; het balkon van het Hoekhuis kreeg bij een restauratie in 1962 een tympaan gedragen door twee lonische zuilen.

A fire destroyed part of the fine houses Waterkant 8 and 6; 'Corner House', restored 1962, got a tympanum on two Ionic columns.

zien er omstreeks 1700 ongeveer 500 houten huizen waren is het onmogelijk, gelet op de omvang van Paramaribo in die dagen, dat een nog groter aantal van baksteen zou zijn, om maar niet te spreken van de 'gantsche colonie'. Enkele straatnamen herinneren aan de vervaardiging van baksteen: Steenbakkerijstraat, Steenbakkersgracht. In 1683 bepaalde Van Sommelsdijck dat de baksteen die door de zeilschepen als ballast uit Holland werd meegenomen, bij het fort Zeelandia gedeponneerd moest worden. Men kan nu nog zien welke gebouwen met de geïmporteerde baksteen gebouwd zijn en welke met de plaatselijk vervaardigde steen.

Tot de vele maatregelen van gouverneur Van Sommelsdijck behoort eveneens het verbod om brandbare dakbedekking toe te passen; vermoedelijk begonnen de steenbakkerijen toen pannen en daktegels te vervaardigen. De leien, welke we tegenwoordig op veel huizen zien, dateren van later tijd (midden 19e eeuw) en hebben bijna steeds een ouder pannen- of tegeldak vervangen. In 1832, na de grote brand, werd voorgeschreven de daken met pannen of 'tichels' te dekken. Kennelijk werden houten leien (singels) hiermede verboden, hoewel thans nog verschillende huizen in de stad een dergelijke schilderachtige bedekking hebben.

In 1950 telde Paramaribo 13.500 woningen, in 1962 waren het er 24.000. De snel toenemende bevolking en de trek naar de stad doen Paramaribo groeien in een tempo dat veel hoger ligt dan tijdens de grote uitleggingen in de 18e eeuw.

Waterkant in 1811 (Naar een prent die tijd.) Het was enkele jaren vóór de grote brand van 1821; geen van de huizen bestaat thans nog, met uitzondering van het Gouvernementshuis (rechts). Na de ramp werd dit deel in korte tijd geheel herbouwd. Links: Oranjestad in de rivier een suikerpont, rechts de 'stenen trap'.

The Waterkant, before the great fire of 1821.

Waterkant ca. 1811 (Beide afbeeldingen naar één tekening van It. Voorduyn. Boven: het linker deel van de Waterkant met Koffiewaai. Onderste tekening: nrs. 10, 8, + 6, 4 en een deel van het Gouvernementshuis. De gevel van het Hoekhuis (1825) is nu op de rivier gericht. Rechts een tentboot, het comfortabele en onmisbare vervoermiddel van de plantage-directeur.

Waterkant, rebuilt after the fire; 'Corner House' now fronting the river.

Gouvernementshuis 1962. De veranderingen zijn geen verbeteringen.

Gouvernementshuis in 1962, same spot as picture from about 1880 above.

Waterkant in 1817.

(Naar een prent uit die tijd.) Het was enkele jaren voor de grote brand van 1821; geen van deze huizen bestaat thans nog, met uitzondering van het Gouvernementshuis (rechts). Na de ramp werd dit stadsdeel in korte tijd geheel herbouwd. Links: Oranjestraat, in de rivier een suikerpont, rechts de 'stenen trap'.

The Waterkant, 1817, before the great fire of 1821.

Waterkant ca. 1850. (Beide afbeeldingen naar één tekening van It. Voorduyn.) Boven: het linker deel van de Waterkant met Koffiewaag. Onderste tekening: nrs. 10, 8, + 6, 4, 2 en een deel van het Gouvernementsplein. De gevel van het Hoekhuis (1825) is nu op de rivier gericht. Rechts een tentboot, het comfortabele en onmisbare vervoermiddel van de plantagedirecteur.

Waterkant, rebuilt after the fire; 'Corner House' now fronting the river.

Gouvernementsplein ca. 1880. (Naar een foto.) Het Hoekhuis aan de Waterkant nog zonder de latere uitbouw, maar met een koetshuis, het rechtse huis had een galerij aan de topgevel.

'Corner House' facing the Waterkant; verandah added to the second floor of the house at the right.

Gouvernementsplein 1962.

De veranderingen zijn geen verbeteringen.

Gouvernementsplein in 1962, same spot as picture from about 1880 above.

Steenbakkerijstraat met Grote stadskerk, naar een prent uit 1878. Rechts drie winkels van de Broedergemeente, later vervangen door het warenhuis van C. Kersten & Co. N.V.

Steenbakkerijstraat with Moravian church.

SUMMARY

The town Paramaribo

Paramaribo lies on the left bank of the Suriname river and covers an area of approximately 11 sq. miles. Little is known about its origin. The Arawak name probably means 'place on the little Para' which no doubt applies to the Sommelsdijck creek. At the beginning of the 17th century Suriname was a British colony. Fort Willoughby (originally founded by the French about 1640) defended the town Paramaribo. In 1667 Admiral Abraham Crynssen led a fleet from Zeeland which conquered the colony, thus establishing the ties between Suriname and the Netherlands which exist up to this day. Crynssen re-named the fortress 'Zeelandia', and for a short time the town was called 'Nieuw Middelburg'. Because the fort is situated between the town and the mouth of the river, Paramaribo was well protected and did not need to be walled in. Therefore, unlike European cities, the streets could be as wide as desired.

The map of Paramaribo shows the familiar chessboard pattern of all colonial towns in the old and the new world. The two main directions of this pattern are dictated by (1) the 'shell ridges' on which the Gravenstraat is built, running westward from fort Zeelandia, and (2) the waterfront parallel to the river. The town blocks are large but density of buildings is not high. All houses ('baka-jari's') are detached and have large backyards shaded by fruit trees. In these yards one often finds former slave barracks. Seen from the air, the trees dominate the buildings. Nowadays there is a trend towards making more extensive use of these yards for building purposes.

A large part of the old centre was completely destroyed by fire on two occasions: in 1821 and in 1832. The first fire started by accident near 'Corner House' on Oranjeplein, the second was caused by runaway slaves and originated on the corner of Heiligenweg and Waterkant.

Paramaribo, primarily a timber city, has been changing rapidly since 1950. Most new buildings are made of concrete blocks instead of the traditional wood and brick. Typical streets are lined by similar white-painted wooden houses with red brick basements and steep slate roofs. Façades are symmetrical and have monumental double front doors. Many houses have balconies or galleries built over the sidewalks. The finest examples are found between Kerkplein and Oranjeplein. There have never been many canals in Paramaribo, much less than in a Dutch city. Inasmuch as their only purpose was drainage and sewerage, the streets alongside these canals were never fashionable residential areas as, for instance, in Amsterdam. In spite of the simple layout of the town, there are, especially in the oldest part, quite a few interesting streets. The Waterkant (waterfront) and Oranjeplein, together with the adjoining streets and squares, are the most beautiful part of the town. Old Paramaribo was not all timber: in the 18th and early 19th century quite a few brick buildings

were erected. Dutch sailing vessels always brought brick as westbound freight. However, locally made brick, and roof and floor tiles were also used extensively. The 17th century town was located between the Fort and Kerkplein. In the 18th century Paramaribo was extended westward to the Wanicastraat and southward to the Limesgracht. The first suburb however was north of fort Zeelandia: it is the section known as 'Combé' (1728), which even now retains a distinctive character. In 1700 there were 500 houses in Paramaribo. Now there are at least 25000. In the present century the town is growing even faster than during the building boom of the middle 1700's.

Paramaribo 1962. (Naar een kaart van het Centraal Bureau Luchtkaartering.)
De grootte van de stad in 1800 is in zwart aangegeven. De meeste nieuwe wijken vertonen een rechthoekig stratenpatroon dat verwant is aan dat van de oude stad.

Map of Paramaribo in 1962. The size of the old town is shown in black.
The new suburbs generally follow the rectangular pattern of the 18th century city.

schaal 1 : 50.000

2 Houten huizen

Waterkant 32, vóór de restauratie.

Het eerste wat buitenlandse bezoekers in Paramaribo opvalt, is dat de meeste Surinaamse huizen geheel van hout zijn gebouwd. Voor de bewoners van deze huizen is dat niets bijzonders; men weet dat het altijd zo geweest is en ondanks de toenemende steenen betonbouw ook nog wel lange tijd zo zal blijven. Pas bij een nadere beschouwing blijkt dat het hout als bouw materiaal op een zeer eigen manier verwerkt is; men timmerde er niet maar op los, doch volgde bewust een door de traditie bepaald patroon. Zo is een waarlijk eigen bouwkunst ontstaan in Paramaribo die, ondanks een onmiskenbare verwantschap met Europa en de Verenigde Staten, toch zichzelf is gebleven. Bij het zien van een afbeelding van een traditioneel Surinaams huis zal niemand menen dat dit gebouw mogelijk in Demerara, in Cayenne of op de Caribische eilanden staat.

Wat maakt het Surinaams huis tot een architectonisch interessant object? Het is niet de kostbaarheid van materialen of een opvallende architectuur. Integendeel, de houten gebouwen zijn sober van afwerking en de architectuur is nogal eenvormig; alle huizen in Paramaribo lijken op elkaar en hebben deuren, ramen en dakvensters, die vaak nauwelijks van elkaar te onderscheiden zijn. En hierin ligt eigenlijk het bijzondere van de Surinaamse bouwstijl. Alle houten huizen, zowel grote als kleine, zijn aan elkaar verwant en zijn ontworpen op eenzelfde basispatroon: een eenvoudige symmetrische gevel, een duidelijk rechthoekige plattegrond, een hoog dak en slechts de kleuren wit (voor de gevels)

Steenbakkerij
met balkons
ca. 1900.

Balconies d
around 1900.

groen (vo
de geverf
regionale
logisch ui
geving vo
materiaal:
handen. H
om met e
ken wonin
zijn simpe
lende dak,
houten kis
sprake al
dakvenster
ze gaat m
gen schem
En dit is
ontwikkel
Constructi
men en o
materialen
nog een w
weinig m
wijze ber
symmetris
partijen, d
de fijn be
lijke platte
ten huizen
bepaald u
waardering
aandacht v
bezoekers
mentale g
plein dan
denkt dat

Steenbakkerijstraat
met balkons van
ca. 1900.

Balconies dating
around 1900.

kers in Pa-
urinaamse
uwd. Voor
dat niets
jd zo ge-
de steen-
tijd zo zal
wing blijkt
een zeer
merde er
wust een
Zo is een
in Para-
bare ver-
igde Sta-
het zien
eel Suri-
at dit ge-
yenne of
een ar-
et is niet
een op-
de houten
g en de
de huizen
hebben
naak nau-
zijn. En
van de
uizen, zo-
verwant
spatroom:
een dui-
hoog dak
gevels)

groen (voor luiken en deuren) en rood (voor de geverfde bakstenen stoepen). Zoals iedere regionale bouwkunst is ook de Surinaamse logisch uit de omstandigheden van de omgeving voortgekomen. Het inheemse bouw-materiaal: hout, was in ruime mate voorhanden. Het is een vrij eenvoudige opgave om met een samenstel van balken en planken woningen te maken: het resultaat is in zijn simpelste vorm, afgezien van het hellende dak, eigenlijk niet anders dan een grote houten kist. Van architectuur is echter pas sprake als men bewust ramen en deuren, dakvensters en balkons op een bepaalde wijze gaat maken en volgens een wel overwogen schema samenvoegt tot gevelcomposities. En dit is dan ook inderdaad gebeurd in de ontwikkeling van de Surinaamse bouwstijl. Constructie en vormgeving gaan logisch samen en ondanks de eenvoud van de bouwmaterialen hebben zelfs de kleinste woningen nog een waardigheid en een houding die met weinig middelen op bewonderenswaardige wijze bereikt zijn. De royale stoepen, de symmetrische gevels, de voorname ingangspartijen, de hoge daken, de rustige kleuren, de fijn bewerkte details en de overzichtelijke plattegronden geven de Surinaamse houten huizen een geheel eigen karakter, dat bepaald uniek is, en meer bekendheid en waardering zou moeten vinden. Toch is de aandacht van de stadsbewoners en toevallige bezoekers meer gericht op de bekende monumentale gebouwen aan en nabij het Oranjeplein dan op de eenvoudige woonhuizen. Men denkt dat het hoogtepunt van de Surinaamse

bouwkunst te vinden is in bouwwerken als b.v. het Ministerie van Financiën en het Hof van Justitie. Hoe fraai deze en soortgelijke gebouwen ook zijn, toch kan gezegd worden dat de woonhuizen een meer Surinaams karakter hebben en als groep minstens zo interessant zijn als de bekende grote gebouwen. Immers, „Financiën”, het Hof, „1790” en soortgelijke monumenten zijn ontworpen door Nederlandse bouwmeesters in Surinaamse Gouvernementsdienst, grotendeels volgens de Hollandse stijl van die dagen, maar in de detaillering aangepast aan de plaatselijke ambachtelijke traditie. Behalve Surinaamse monumenten zijn dit dus tevens goede voorbeelden van Nederlandse bouwkunst.

Het houten woonhuis is echter door en door Surinaams van karakter; ontworpen en uitgevoerd door plaatselijke ambachtslieden. Er is wel sprake van enige buitenlandse invloed, maar duidelijk minder dan bij de grote gebouwen. En terwijl de grote monumenten tengevolge van de publieke belangstelling, maar vooral door het feit dat ze grotendeels overheidsbezit zijn, vermoedelijk nog lange tijd gespaard zullen blijven, zijn de historische woonhuizen geheel onbeschermd. Talloze mooie huizen zijn in de laatste twintig jaar verdwenen, en het is te verwachten dat in de komende decennia ook de laatste nog overgebleven fraaie straten met interessante houten huizen, door sloop, verbouwing en ongedisciplineerde nieuwbouw hun historisch en eigen karakter zullen verliezen.

Hoewel er houten huizen van alle afmetingen zijn, groot en klein, smal en breed, met

Dr Nassaulaan 29.

Maagdenstraat 1.

Verdiepingshuis, oorspronkelijk type.
Beneden luiken, boven schuiframen.
Heerenstraat 22.

Basic type of two-storied house.

LimApostraat 38.
Huizen op smalle percelen hebben meestal
een topgevel aan de straat.

Houses on narrow lots have a top gable
facing the street.

en zonder balkon, blijkt bij nadere beschouwing toch dat er eigenlijk slechts een paar soorten bestaan, die bovendien nog een gemeenschappelijk model of prototype hebben. Dit is het eenvoudige huis, 10 à 12 m breed en 6 m diep, dat met de lange richting (de nokrichting) evenwijdig staat aan de straat. De deur is midden in de voorgevel, en ook in de achtergevel is een zelfde soort deur, maar iets eenvoudiger gedetailleerd. Aan weerszijden van de deur bevinden zich twee ramen (met luiken), bij smallere huizen uiteraard één aan elke kant. Op $3\frac{1}{2}$ à 4 m boven de stoep loopt de goot en midden boven de voordeur is het grote dakhuis waarin twee schuiframen. Het dak is tamelijk hoog en gedekt met leien, de nok is soms met een rij rode pannen belegd. Het verdiepingshuis heeft een soortgelijke gevelcompositie; boven elk raam van de begane grond, alsmede boven de voordeur, is op de verdieping een schuifraam (later: houten shutterraam) geplaatst. Daarboven zijn de kap en het dakhuis eender als bij het lagere woningtype. De zijgevels zijn vaak ook symmetrisch. Bij smalle percelen, waarbij het huis met de topgevel naar de weg gekeerd is, wordt deze dus voorgevel. Toch behouden bij dergelijke huizen de zijgevels hun symmetrie en lijkt het, vooral door het in deze lange gevels centraal geplaatst dakhuis, alsof de woning eigenlijk slechts bij toeval gedraaid staat.

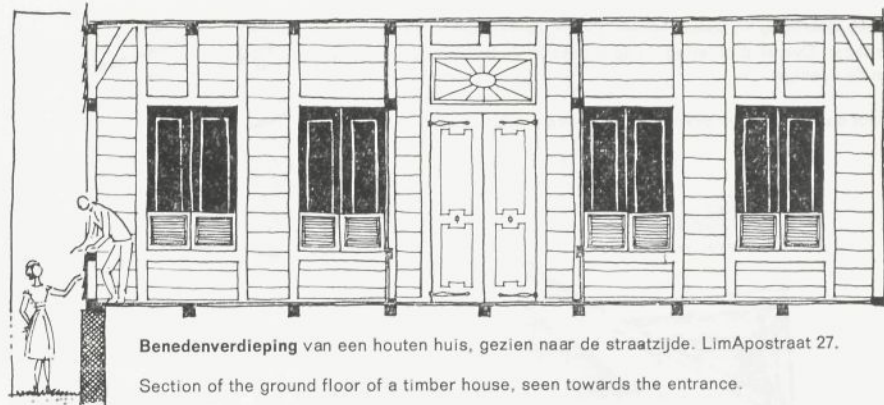
De constructie van een houten huis begint met een bakstenen fundering van gemetsel-

de neuter
hoogte va
Hoe grote
de stoep
van de b
ringsmure
ren. Op e
volgens d
vloer op
men van
veer 4 m
het huis,
zekere g
openingen
elkaar sta
regel 120
met de n
vloerbalk
richting.
draagt ee
aangezien
breedte u
de regel
uit elkaar
structief
het taaie
het moge
ren en b
gevel tot
overspan
wel zeve
4 of 5
kennelijk
wijdig aa
kortste o
een grote

schaal 1 : 250

schaal 1 : 100

Benedenverdieping van een houten huis, gezien naar de straatzijde. LimApostraat 27.

Section of the ground floor of a timber house, seen towards the entrance.

de beschou-
een paar
g een ge-
hebben.
à 12 m
ange rich-
aat aan de
voorgevel,
elfde soort
detailleerd.
inden zich
allere hui-
Op 3½ à
en midden
huis waar-
s tamelijk
k is soms
Het ver-
gevelcom-
ane grond,
p de ver-
uten shut-
n de kap
agere wo-
k symme-
ij het huis
ekeerd is,
behouden
n symme-
t in deze
khuis, als-
bij toeval
huis begint
gemetsel-

de neuten, ofwel een rondgaande muur ter hoogte van enkele treden boven de straat. Hoe groter en fraaier het huis, hoe hoger de stoep en het bakstenen plint. De balken van de begane grond liggen op deze funderingsmuren en op daartussen geplaatste poeren. Op een houten muurplaat stelt men vervolgens de stijlen waar kap of verdiepingsvloer op zal rusten; het zijn houten kolommen van 17 of 15 cm in 't vierkant en ongeveer 4 m hoog. Ook hier geldt: hoe groter het huis, hoe hoger de vertrekken, binnen zekere grenzen natuurlijk. De ramen zijn openingen in de wand tussen twee naast elkaar staande stijlen, de breedte is in de regel 120 à 130 cm. De meeste huizen staan met de nok evenwijdig aan de straat en de vloerbalken lopen steeds loodrecht op de nokrichting. Elke stijl in voor- en achtergevel draagt een vloerbalk van de verdieping, en aangezien de stijlen ongeveer een raambreedte uit elkaar staan, betekent dit dat in de regel de vloerbalken ook ruim een meter uit elkaar liggen. Iets wat in Europa constructief moeilijk zou zijn is hier eenvoudig; het taai en harde Surinaamse hout maakt het mogelijk grote overspanningen van vloeren en balken toe te passen. De van voorgevel tot achtergevel lopende vloerbalken overspannen vaak de langste richting (soms wel zeven meter), terwijl het vertrek slechts 4 of 5 m breed is. Toch deed men dit kennelijk liever dan de balken dwars (evenwijdig aan de nok) te leggen volgens de kortste overspanning. Deze bouwwijze geeft een grote uniformiteit in constructie en de-

taillering; in alle huizen vindt men dan ook dezelfde oplossingen voor dezelfde bouwkundige problemen. Pas in de laatste tijd is men van het driehonderd jaar oude schema gaan afwijken en zoekt men, door de kortste overspanning te kiezen, de mogelijkheid lichter balkhout te kunnen toepassen. De stijlen en balken zijn bij de oudere huizen van zeer harde houtsoorten: bruinhart, groenhart en

Erfwoningen tussen de Heiligenweg en het Neumannpad, vroeger slavenhuizen.

Former slave barracks in a yard on Heiligenweg.

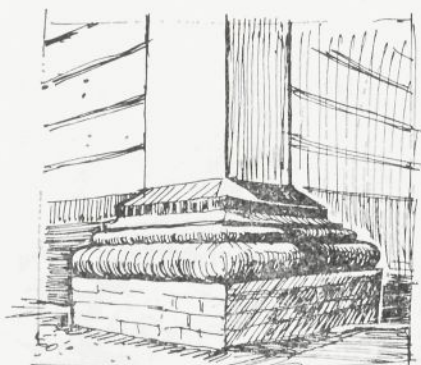
Dakbesindiging bij houten huizen. Goten werden niet gemaakt vroeger. Overal profilering: in de windveer, de balkkoppen en de hoeklijst.

Roof end detail of wooden house with tile or slate roof.

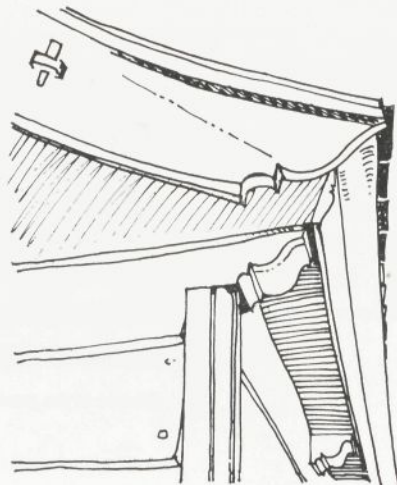
Dominéstraat 46, hoekpilaster.

All large timber houses had similar pilasters on the corners.

Basement en plint van baksteen op de hoek van een houten huis. Het metselwerk bleef, maar de pilasters verdwenen op den duur.

Corner of a wooden house with brick plinth and base of pilaster.

Café-interieur naar P. J. Ber. Houten stijle balken en gevels beschot blijven in het zicht.

Interior of an 1830 pub. Posts and beams remain visible.

bolletrie. De vloeren werden van brede delen copie gemaakt en, vreemd genoeg, vaak van het uit de Verenigde Staten geïmporteerde pitchpine. De beslagplanken van de gevels waren in de regel van copie. De harde houtsoorten werden in de laatste decennia moeilijker verkrijgbaar en duurder, tegenwoordig worden wana en copie het meest gebruikt voor balken, vloeren en wanden, terwijl pise en ceder dienen voor ramen en deuren, respectievelijk binnen-betimmeringen. Het plaatse-lijk vervaardigde triplex en spaanplaat heeft thans voor veel doeleinden de traditionele houtsoorten verdrongen.

Aan de gevels worden de planken uitsluitend horizontaal verwerkt, een logisch gevolg van de achterliggende constructie van dragende stijlen; een skelet eigenlijk. De één voet brede planken overlappen elkaar, zodat er een 'lagenmaat' van ongeveer 27 cm ontstaat. Bij de oudste huizen is deze maat soms iets groter, bij de modernste woningen steeds kleiner. Het was vroeger de gewoonte de onderste beslagplank die op het bakstenen plint rust, van een diep profiel te voorzien. Er zijn nog maar weinig gebouwen waar deze versiering terug te vinden is en bij elk is het profiel weer anders. Het was kennelijk voor de timmerman een geliefd detail om zijn fantasie op uit te leven. Doordat het gevelbeslag gedurende de levensduur van een huis wel eens vernieuwd werd (in tegenstelling met het skelet daarachter), verdwenen na het midden van de vorige eeuw successievelijk deze bewerkelijk geprofileerde planken en ontstond het gebruik de onderste beslag-

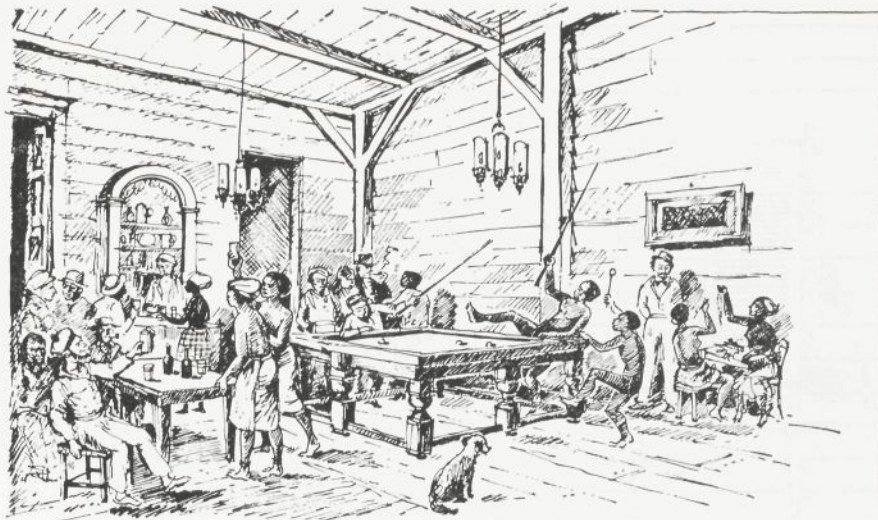
planken, v
afwijkende
In het inte
schil tusse
De buitenw
door de stij
schot, dat
blijft. De d
betimmerin
zijn toch u
men de co
zichtbaar l
bouten, stij
wanden tu
echter geh
stijlen loop
geprofileer
plafond is
duim dikke
planken ho
In de vens
luiken gep

De onderste p
van de gevel
geprofileerd.

The bottom of
board often h
a profile.

Café-interieur,
naar P. J. Benoit.
Houten stijlen,
balken en gevel-
beschoot blijven
in het zicht.

Interior
of an 1830 pub.
Posts and boards
remain visible.

rede delen
, vaak van
mporteerde
de gevels
arde hout-
nnia moei-
enwoordig
t gebruikt
erwijl pisie
en, respec-
t plaatse-
laaf heeft
raditionele

uitsluitend
gevolg van
dragende
voet bre-
at er een
ontstaat.
soms iets
eeds klei-
de onder-
enen plint
orziën. Er
vaar deze
bij elk is
elijk voor
om zijn
het gevel-
een huis
enstelling
enen na
uccessie-
e planken
e beslag-

planken, van normaal recht profiel, in een afwijkende kleur te schilderen.

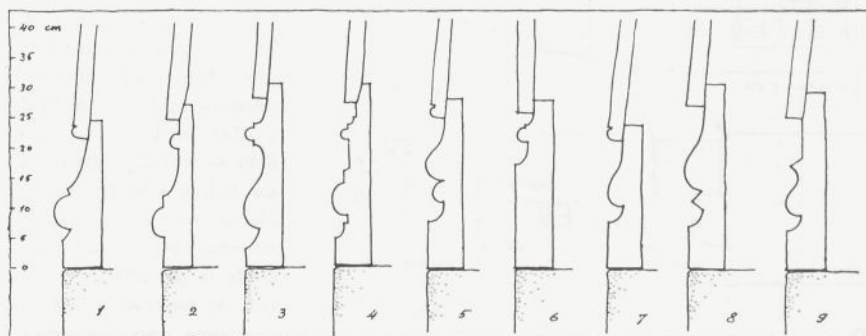
In het interieur ziet men een duidelijk verschil tussen buitenwanden en binnenwanden. De buitenwanden worden eenvoudig gevormd door de stijlen, ramen, deuren en het gevelbeschoot, dat in de regel van binnen zichtbaar blijft. De deftigste huizen hadden een binnenbetimmering, later ook wel behang, maar dit zijn toch uitzonderingen. Het is normaal dat men de constructie onafgewerkt en onbedekt zichtbaar laat, inclusief korbelen, pennen en bouten, stijlen, balken en gevelplanken. De wanden tussen de kamers onderling zijn echter geheel anders. Tussen de dragende stijlen loopt op ongeveer 60 cm hoogte een geprofileerde regel; van deze regel tot het plafond is er een verticaal beschoot van één duim dikke delen; onder de regel liggen de planken horizontaal.

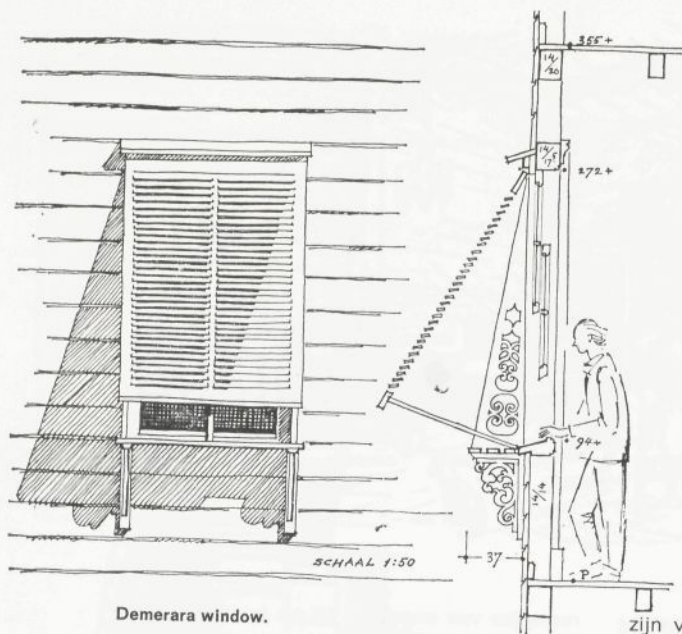
In de vensteropeningen werden van oudsher luiken geplaatst, daar achter vaak houten

raampjes van ongeveer 50 cm hoogte, waarin verstelbare louvres. Hierdoor wordt bij geopende luiken het inkijken voorkomen, op dezelfde wijze zoals de horren in Nederland een soortgelijke functie vervullen. Een enkele keer ziet men een fraai geprofileerde plank die in de raamsponning geschoven kan worden. Op de verdieping en in de dakhuizen werden schuiframen gemaakt (slechts zelden op de begane grond), fraai van verhouding en met zeer dunne roeden. Doordat men geen eigenlijke kozijnen kende, maar de ramen tussen de constructiestijlen geplaatst werden, ontbreekt bij veel schuiframen de gewichtskoker in de stijl. Inplaats hiervan bezigt men dan ijzeren pennen om het raam in gewenste stand vast te zetten. Na het schuifraam en de luiken ontstond er een derde soort raamvulling: de beweegbare houten louvres of shutters. Deze bestaan uit dunne plankjes horizontaal boven elkaar samengevat in een draaibaar houten frame. De plankjes zelf

De onderste plank
van de gevel is vaak
geprofileerd.

The bottom clap-
board often has
a profile.

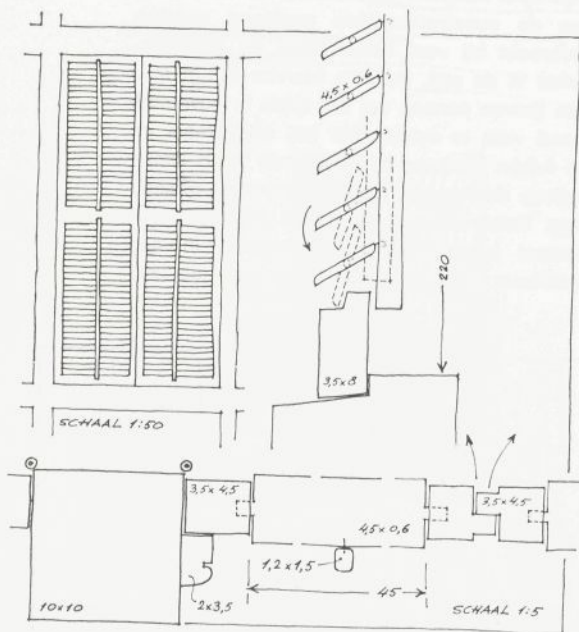

Demerara window.

Venster met houten louveres,
beweegbaar door treklaten. Heiligenweg 13.

Window with wooden shutters.

zijn verstelbaar, van horizontale stand (maximale ventilatie en lichtopening) tot geheel gesloten. Dit verstellen gebeurt door middel van een verticale treklat die alle louveres verbindt, een constructie die over de gehele wereld in tropische gebieden toegepast wordt. De oudste ramen van dit soort zijn de mooiste: de shutters zijn dun en de constructie is verfijnd. In later tijd werden de shutters groter en breder: 1,5 x 12,5 cm is tegenwoordig een gebruikelijke maat, tegen 0,5 x 4,5 cm vroeger. Het thans meest voorkomende shutterraam dateert van zeer recente tijd: het begin van deze eeuw. Toch werden schuiframen toen ook nog gemaakt, evenals de meest verfijnde kleine louvereramen. Pas na 1920-30 zag men uitsluitend de brede houten louveres toegepast. Een dergelijk venster bestaat uit een stolpraam, met in elk deel 12 à 14 louveres, verbonden door een treklat. Deze lat is soms op halve hoogte doorgezaagd zodat men desgewenst de onderste shutters gesloten kan houden en de bovenste open. Boven het raam werd een bovenlicht gemaakt, bezet met vast glas, in het midden een verticale roede. De hoekjes van de twee glaspanelen werden afgerond, aanvankelijk met hout, later met schilderwerk op het glas. In de tegenwoordige tijd verdwijnen deze figuren en wordt het bovenlicht eenvoudig ingedeeld naar de smaak van de individuele bouwers, vaak met rode en blauwe glasruitjes; een teken dat aan de drie eeuwen lange traditie van goede smaak een einde is gekomen.

Uit het tegenwoordige Brits Guyana, destijds eveneens een Hollandse kolonie, kwam het

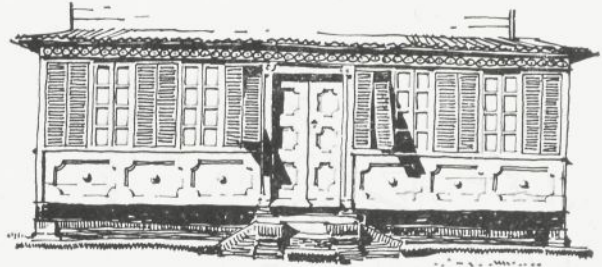
Demerara zie maribosen die Het is i aan de raam du een hel vlak na hoekige worden

Schuifraam details. D luikjes me bare louver voorkome het inkijke elke stijl a het gevelb rust een v balk: 'bint noemt mer Door over stijlen eers balk evenv de gevel te kunnen stij vloerbalke onafhankel elkaar gep worden: 'zi Beide syste werden alg toegepast.

Sash wind often have shutters to privacy.

Hoogestraat 43. Galerij tegen een hoger opgaande gevel.
De afwisseling van ramen en shutters is een motief uit Brits Guyana.

Influence of British Guiana is seen in alternating windows and shutters.

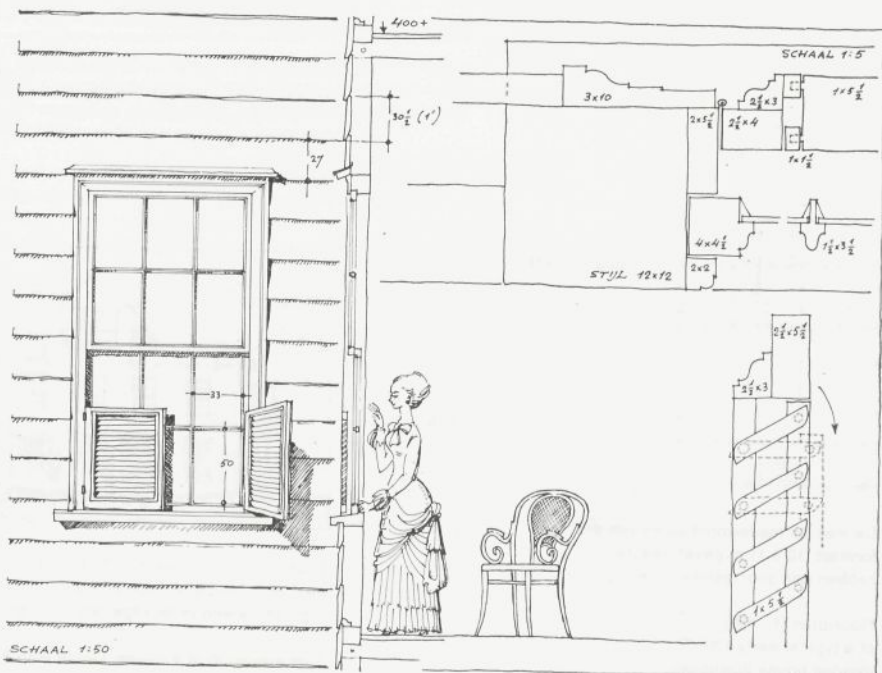
stand (maxi-
) tot geheel
rt door mid-
e alle louveres
er de gehele
gepast wordt.
zijn de mooi-
constructie is
shutters gro-
egenwoordig
5 x 4,5 cm
mmende shut-
tijd: het begin
uiframen toen
meest ver-
1920-30 zag
louveres toe-
staat uit een
14 louveres,
lat is soms
at men des-
esloten kan
en het raam
zet met vast
e rode. De
werden af-
er met schil-
roordige tijd
het boven-
smaak van
et rode en
aan de drie
smaak een

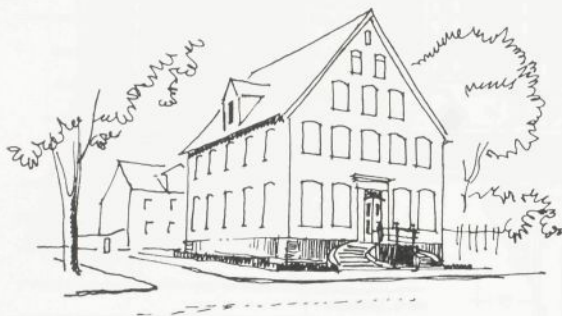
Demerara window naar Suriname. In Nicke-
rie ziet men het algemeen, maar ook in Para-
maribo is dit type toegepast, steeds door men-
sen die uit Nickerie of Demerara kwamen.
Het is in wezen een houten shutterraam dat
aan de bovenzijde is afgehangen; een uitzet-
raam dus. In gesloten stand staat het onder
een helling van ca. 80° met het horizontale
vlak naar buiten. De aldus ontstane drie-
hoekige openingen tussen raam en gevel
worden afgesloten door planken waarin ven-

tilatieopeningen gezaagd zijn in talloze ge-
varieerde patronen. Ook de bodem (eigenlijk
een zeer brede vensterbank, van binnenuit
gezien) is geperforeerd. Om een verbeterde
ventilatie te bereiken is het Demerara-win-
dow eigenlijk nauwelijks effectiever dan het
traditionele Surinaamse raam. Het is wel in-
teressant te constateren dat in een betrekke-
lijk klein gebied er nog regionale verschillen
in architectuur bestaan tussen Paramaribo
en de meest westelijke provincie van het land.

Schuifraam met
details. De kleine
luikjes met beweeg-
bare louveres
voorkomen
het inkijken. Op
elke stijl achter
het gevelbeschot
rust een vloer-
balk: 'bintwerk'
noemt men dit.
Door over de
stijlen eerst een
balk evenwijdig aan
de gevel te leggen
kunnen stijlen en
vloerbalken
onafhankelijk van
elkaar geplaatst
worden: 'zijwerk'.
Beide systemen
werden algemeen
toegepast.

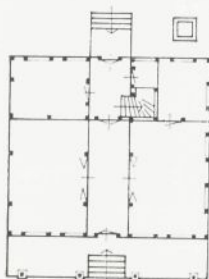
Sash windows
often have wooden
shutters to ensure
privacy.

Wagenwegstraat 22, thans Ministerie van Sociale Zaken, 18e eeuw.

Ministry of Social Affairs, probably built as a private residence. 18th C.

schaal 1 : 400

De meeste stadswonhuizen van dit formaat (10 à 11 m gevelbreedte) hebben een soortgelijke indeling.

Floor-plan (1 : 400) of a typical early 19th C. wooden house downtown.

'Colaço Belmonte', Keizerstraat 27.
Naar P. J. Benoit.

The house Colaço Belmonte, as it appeared in 1830.

Watermolenstraat 24 en 26 (gedeeltelijk zichtbaar geheel links). Twee gelijke huizen op de hoek van de Keizerstraat. Twee of drie volkomen identieke huizen vlak naast elkaar komen meer voor.

Watermolenstraat 24 is identical to the house which is partly seen on the opposite corner.

Zijgevel van een huis aan de Knuffelgracht, in 1964 gesloopt. Niet alleen de voorgevels, maar ook de zijgevels waren in de regel symmetrisch.

Side elevation of a house. Gable with balcony facing the street.

Watermolen
Zeldzame g

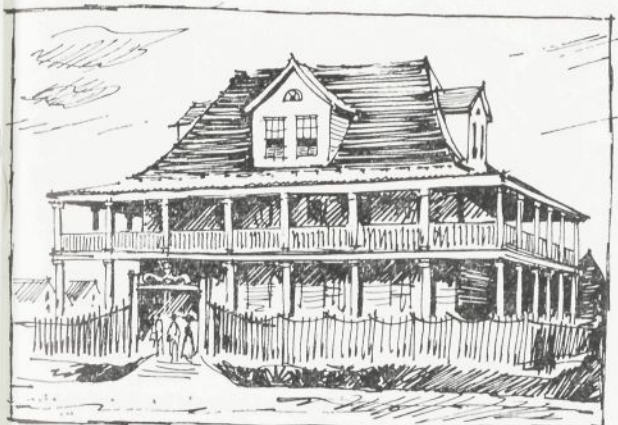
Interesting
unpretentious

Gravenstraat
uit het Sur.
Rechts: oran

Gravenstraat

in 1830.

18e eeuw

Het enige deftige huis
aan de **Steenbakkersgracht**,
(thans 'Kong Ngie Tong Sang')
heeft rondgaande galerijen.

Dr Sophie Redmondstraat 19.
Spacious galleries on both floors
surround this former residence.

baar
k van de
e huizen

Watermolenstraat 41
Zeldzame gevelcompositie.

Interesting façade in otherwise
unpretentious house.

19e eeuw

Dubbel huisje in de **Klipstenenstraat**.
Dit woningtype dat vroeger veel voorkwam
is nu aan het verdwijnen.

Only a few houses of this type remain.

n 1964
k de

19e eeuw

Gravenstraat 21, pastorie van de Paters Redemptoristen. Naar een foto van omstreeks 1900
uit het Sur. Museum. Sindsdien is er een verdieping bijgebouwd en het balkon verbreed.
Rechts: oranjeboomen, waarmee veel straten beplant waren.

y facing the street

Gravenstraat 21 as it was in 1900.

Hoek Watermolenstraat en LimApostraat (vroeger Heerenstraat).
Tussen de grote woonhuizen staan nog tal van kleine winkeltjes zoals deze.

Many small corner shops like this one are to be found all over town.

Zelfs de kleinste woningen hebben
vaak in elke gevel een deur.

Even very small houses often have
a door in every façade.

ANNIE STRAAT

Hofje voor bejaarden aan de Wanicastraat:
de Prinses Beatrix Stichting.
Een aantal gelijke huisjes gelegen rond
een binnentuin.

Entrance of the almshouse on Wanicastraat:
two rows of cottages around
a small garden.

ZWARTENHOVEN BRUGSTRAAT 28

Een alom voorkomend klein woningtype.
Beneden twee kamers en een aangebouwde galerij
met keuken (bottelary).
Boven slaapkamertjes in de kap.

Typical small houses with kitchen
in the lean-to.

Keizerstraat 136 en 138.

Nog een voorbeeld van twee identieke huizen naast elkaar.

Another example of identical houses adjacent to each other.

Inmiddels gesloopt huisje aan de **Prins Hendrikstraat**. Het puntdakje blijft aan een dakkapel herinneren die op deze plaats vroeger mogelijk geweest is.

The triangle at the top of the façade indicates that this was originally a one-storey house with a dormer which was eventually extended on both sides.

Drie gelijkvormige huizen aan de Heerenstraat, ca. 1900.

Three identical houses on Heerenstraat.

Rust en Vredestraat. Volkswoningen uit het eind van de vorige of het begin van deze eeuw. Afgezien van de dakvorm is er weinig verschil met de 18e eeuwse typen.

A group of small semi-detached houses on Rust en Vredestraat. Around 1900.

UGSTRAAT 28

pe.
bouwde galerij

Huis In Combé. Hoffstede-Crull-laan 2A.

Veel voorkomend type, ontstaan uit een lager huis met dakvenster waarin twee schuiframen. Door verbreding van dit dakhuis met houten louvere ramen aan weerszijden ontstond een volledige verdieping. Dit huis behoeft echter niet door verbouwing zijn vorm te hebben gekregen; vaak werd een nieuw huis al naar 'verbouwd-model' gemaakt.

Small house in Combé. It gives the impression of an original one-storey house in which the large dormer has been extended on both sides with shuttered windows, but even new houses were often built to look like renovated and enlarged one-storey dwellings.

schaal 1 : 250

Oranjeplein 2. Ministerie van Binnenlandse Zaken.
Gevelfragment met reconstructie van de ramen.
De ongelijke kolomafstand van de arcade volgt uit
het maatschema van de bovenliggende ramen.

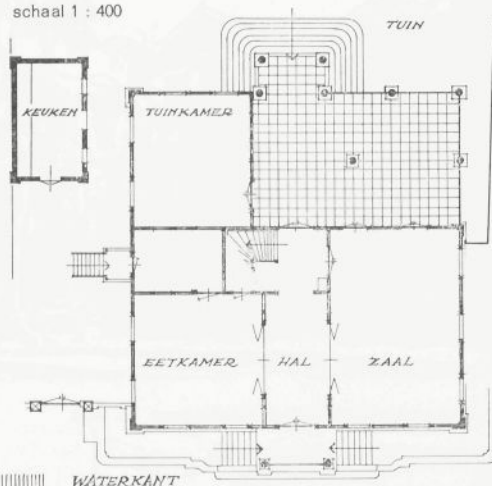
The difference in the width of windows and spaces
in between corresponds with the alternating wide
and narrow arches below.

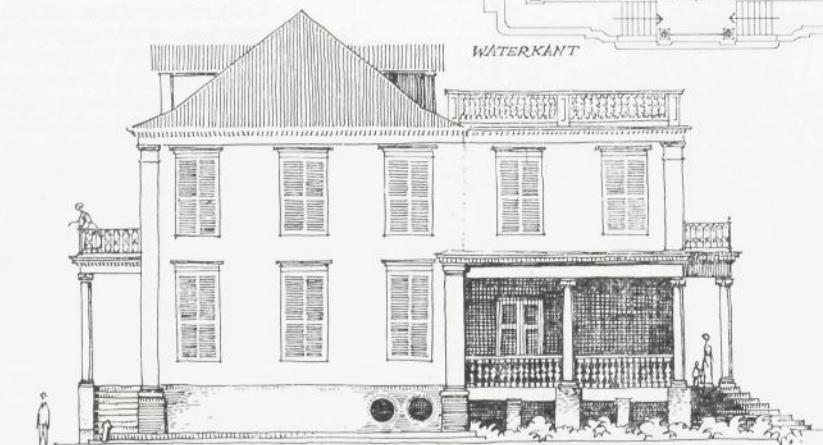
schaal 1 : 400

'Hoekhuis', Waterkant 2.
Hoofdgebouw uit 1825-1826,
achterbouw ca. 1900.

Floor-plan of 'Corner House', 1825.
The room and terrace overlooking
the garden were added later.

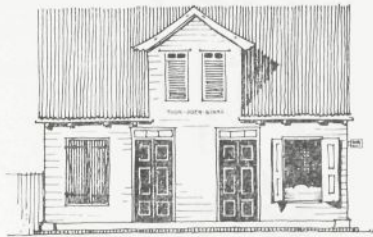
Gevel aan het plein.

schaal 1 : 250

Wagenwegstraat 51.

schaal 1 : 250

Watermolenstraat 44, 46 en 46a.

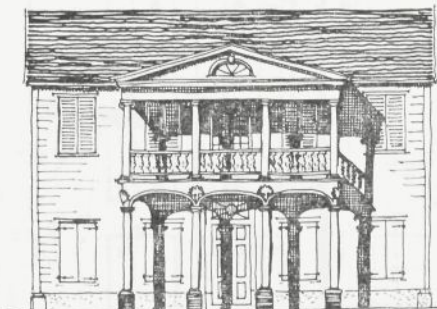
schaal 1 : 250

Heiligenweg 33. Begin 19e eeuw;
boogjes met schelpmotief-versiering
van latere tijd.

Heiligenweg 33, early 19th C.

schaal 1 : 250

schaal 1 : 10

Waterkant 26,
deuromlijsting, ca. 1820.

Detail of ornamental
doorframe.

Voordeur, De Mirandastraat 10,
18e eeuws, raamindeling modern.

18th C. front door.

schaal 1 : 20

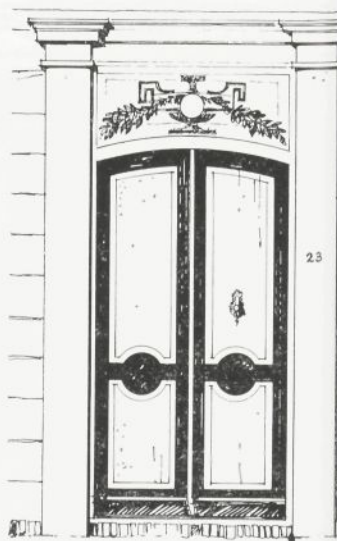
Paneel boven een voordeur, in Sur. Museum.
Afkomstig uit de Korte Kerkstraat.

Panel above front door.

De voordeur van het Surinaamse huis is steeds van een monumentale allure. Het is daarom ook een dubbele deur, en evenals de ramen geplaatst tussen twee constructiestijlen. De deuren bestaan normaal uit stijlen, dorpels en panelen, waarbij verschillende typen te onderscheiden zijn. Bij het eenvoudigste soort is elke deurhelft verdeeld in drie vakken: 't bovenste vierkant, daaronder een lange rechthoek, beneden een kortere rechthoek. Het oudere type (midden 19e eeuw) heeft in elke deurhelft slecht twee panelen; het bovenste langer dan het onderste en tussen die twee in een rozet met knop, uit één stuk hout gestoken. De panelen zijn afgezet met zwaar

Voordeuren.

Front doors.

schaal 1 : 50

Dr Nassylaan 23 (ca. 1800).

Bovenlichten
Paneel met i

Fanlights, 18

geprofileerd
zijn verrijkt
soms gebo
heeft de v
Maar opva
ren zelf zi
van pilaste
kroonlijste
omlijstinge
hout natuu
tuursteenm
ters verdie
tweede he
alom het g
den een

Dr Nassylaan

Bovenlichten van voordeuren. Houtsnijwerk en glas; 18e eeuws. Meestal geschilderd in groen, wit en geel.
 Paneel met initialen I. I. Benjamins uit Sur. Museum.

Fanlights, 18th C.

uis is steeds
 is daarom
 de ramen
 stijlen. De
 dorpels en
 den te on-
 igste soort
 vakken: 't
 lange recht-
 hoek. Het
 eeft in elke
 t bovenste
 n die twee
 k hout ge-
 met zwaar

geprofileerde lijsten. De deuren uit de 18e eeuw zijn verfijnder van vorm, de bovendorpel is soms gebogen en het snijwerk op de panelen heeft de vorm van guirlandes.

Maar opvallender en gevarieerder dan de deuren zelf zijn de omlijstingen; een samenspel van pilasters op basementen, bovenlichten en kroonlijsten. De oudste pilastervormige deur-omlijstingen waren in blokken ingedeeld, in hout natuurlijk, echter naar model van natuursteenmetselwerk. Later kregen de pilasters verdiepte panelen en cannelures. In de tweede helft van de vorige eeuw zag men alom het gecanneleerde type, met in het midden een uitgesneden zonmotief. Daarnaast

bleef men ook gedurende de gehele 19e en het eerste kwart van de 20ste eeuw vlakke pilasters maken of deuroplijstingen van een aftimmeringsprofiel (als een schilderijlijst), dat in verstek rondliep om de bovendorpel, inplaats van de rijkere kroonlijst. Er is slechts één gebouw te vinden waar inplaats van de vlakke pilasters ronde zuiltjes als omlijsting van de deur dienen: het is het deftige huis 'Colaço Belmonte' aan de Keizerstraat. De bovenlichten tussen kalf en kroonlijst werden op zeer verschillende manieren uitgevoerd: van een eenvoudige indeling in glastruitjes tussen houten roeden, tot sterk plastisch barok houtsnijwerk met jaartallen en initialen

Dr Nassylaan 27 (ca. 1800).

Dr Nassylaan 7 (1805).

LimApostraat 27 (ca. 1850).

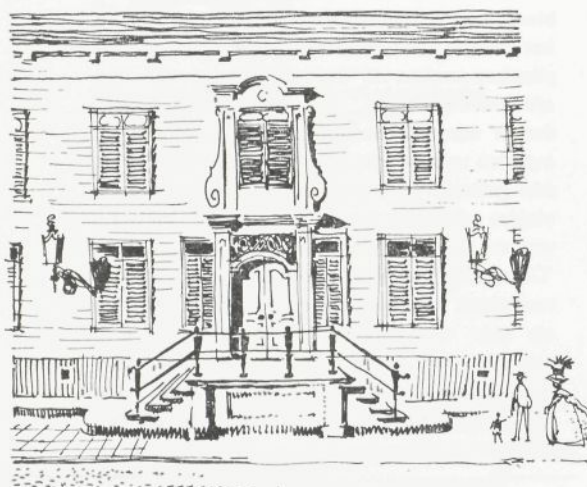
Smeedijzeren
lantaarn in
rococo stijl aan
de gevel van
Gravenstraat 14.

18th C.
wrought iron
lantern.

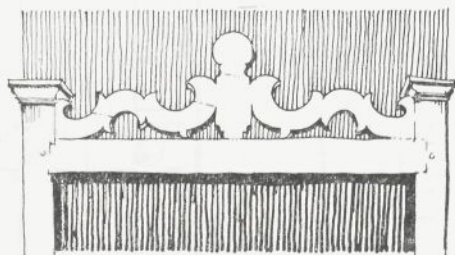
Gravenstraat 14
een van de tal-
welke in deze
De hardstenen
die voor het H

Gravenstraat 14
now demolish
One of the fine
residences with
entrance and a
on either side.

Gravenstraat 14. Fraaie ingang met stoep,
lantaarns en initialen in het bovenlicht.
Omstreeks 1738. Interieur nog gedeeltelijk origineel.

18th C. house with monumental entrance and hall.

Poortje tussen Gravenstraat 16 en 18.
Vroeger waren er honderden van dit soort.

Gate between two houses, 18th C.

van de huiseigenaar. De fraaiste panelen en glastraceringen dateren uit de jaren 1800 tot 1850, voornamelijk dus uit de periode van opbouw na de twee grote stadsbranden. In die tijd werden ook de pilasters naast de voordeuren met snijwerk versierd. De huizen Waterkant 30 en 26 zijn hiervan fraaie voorbeelden. Door algehele sloop van woningen, maar vooral door verbouwingen tot winkelfronten, zijn ontstellend veel bovenlichten met kostbaar houtsnijwerk verloren gegaan. Dit proces zet zich nog steeds voort en door het ontbreken van overheidstoezicht bij afbraak (waar namelijk geen vergunning voor nodig is) zullen naar gevreesd moet worden binnen afzienbare tijd de nog resterende fraaie gevels verdwenen of onherstelbaar verminkt zijn.

De dakbedekkingsmaterialen zijn in historische volgorde: pina, houten dakspanen, tichels en pannen, leien, gegalvaniseerde golfplaten en in deze eeuw tenslotte eterniet, aluminium en moderne bitumineuze bedekkingen. Naar de aard van de oudste bedekkingsmaterialen werden de daken tamelijk steil gemaakt, 50° in de regel, met een iets flauwere helling voor de dakvoet. Soms was de knik abrupt (Zwarte Hof, Gebouw 1790), meestal echter geleidelijk, zodat de windveren langs de topgevels in een fraaie kromming uitgevoerd konden worden. Huizen met pina daken zijn in de stad onbekend, vermoedelijk werden ze na de 18e eeuw in 't geheel niet meer gemaakt. De houten spanen of singels (van het Engelse 'shingles') zijn een echt inheems produkt, maar de korte levensduur en het brand-

gevaar deden
naar een be-
in de gebal-
nen), die d-
een dakpan-
een gaatje v-
gen van de
x 2 cm, van
16" x 1/4"). D-
cm, terwijl
hollands m-
als in Ned-
Dakhuizen
tig architec-
vlakken van
in de klein-
zelve: de da-
structie van
enz. De me-
sters zijn la-
huizen me-
vraagt zich
bijna alle
de huizen n-
huis zijn
schijnt hier-
te zijn. Mer-
op een bep-
vensters, e-
ziet men in
kleine vent-
steeds me-
zen hebben
regel in het
aan noord-
nok ligt me-

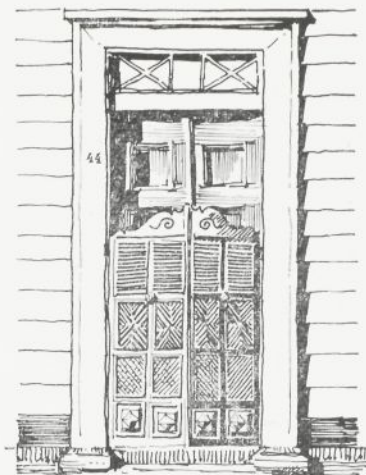

Gravenstraat 100,
een van de talrijke deftige huizen
welke in deze eeuw gesloopt werden.
De hardstenen stoep leek veel op
die voor het Hof van Justitie.

Gravenstraat 100,
now demolished.
One of the finest 18th C.
residences with monumental
entrance and a gateway
on either side.

Heerenstraat 44
met
'traliedeurtjes'.
19e eeuw.

Bat-wing doors;
this type is also
frequently used
in the interior.

anelen en
in 1800 tot
periode van
den. In die
de voor-
huizen Wa-
voorbeel-
gen, maar
kelfronten,
met kost-
t. Dit pro-
or het ont-
raak (waar
ig is) zul-
en afzien-
evels ver-
zijn.

historische
tichels en
laten en in
minium en
Naar de
rialen wer-
50° in de
g voor de
t (Zwarte
r geleide-
pgevels in
l konden
zijn in de
en ze na
gemaakt.
n het En-
eems pro-
het brand-

gevaar deden de bouwers al spoedig zoeken
naar een beter materiaal. Dit werd gevonden
in de gebakken daktegels (tichels of leipan-
nen), die door middel van een nok (net als
een dakpan) aan de latten hangen, ofwel door
een gaatje vastgespijkerd worden. De afmetin-
gen van de daktegels zijn gemiddeld 18 x 33
x 2 cm, van de leien 20,5 x 41 x 0,6 cm (8" x
16" x 1/4"). De singels zijn ongeveer 10 x 30 x 1
cm, terwijl de dakpannen van normaal oud-
hollands model dezelfde afmetingen hebben
als in Nederland.

Dakhuizen of dakkapellen vormen een krach-
tig architectonisch element in de grote dak-
vlakken van het Surinaamse huis. Het zijn tot
in de kleinste details replieken van het huis
zelve: de dakhelling is eender evenals de con-
structie van overstek, windveer, gootklossen
enz. De met een lessenaarsdak gedekte ven-
sters zijn latere toevoegingen; slechts de dak-
huizen met zadeldak zijn origineel. Men
vraagt zich wel eens af wat de reden is dat
bijna alle dakvensters twee ramen hebben,
de huizen met drie of één venster in het dak-
huis zijn namelijk zeldzaam. De traditie
schijnt hierbij wel doorslaggevend geweest
te zijn. Men maakte een dakhuis nu eenmaal
op een bepaalde manier, en dat was met twee
vensters, en wel: schuiframen. Af en toe
ziet men in de zijgevels van de dakhuizen
kleine ventilatieramen, nooit van glas maar
steeds met houten louveres. De dakhui-
zen hebben forse afmetingen en liggen in de
regel in het gevelvlak: een bouwwijze die vaak
aan noord- en midden-Europa doet denken. De
nok ligt meestal op dezelfde hoogte als die

van het dak, ook iets dat nogal ongebruike-
lijk is in Nederland.

Elk houten huis heeft zijn gemetselde stoep,
aan de voorzijde over de volle breedte van
de gevel, aan de achterzijde iets eenvoudiger
en uitsluitend voor de gangdeur. De stoep aan
de voorzijde is ongeveer een meter breed en
ligt enkele treden lager dan het vloerpeil. In
het midden, ter plaatse van de voordeur, is de
stoep breder en hoger, de treden zijn kunstig
uitgevoerd en bestaan uit gemetselde en
roodgeschilderde bakstenen rollagen, waartus-
sen grijsblauw gebakken plavuizen. Zelfs de
eenvoudigste huisjes hebben nog vaak fraai
gevormde trapjes naar de voordeur. Bij de
grootste woningen uit de 18e eeuw was de
stoep afgedekt met platen hardsteen, die ge-
heel bewerkt uit Europa aangevoerd werden.
Veel huizen in de binnenstad zijn in de loop
der jaren herhaaldelijk verbouwd en uitge-
breid. Meestal is een aangebouwd gedeelte te
herkennen aan het flauwer hellend dak, dat
aansluit op de goot van de oudere kap. Vaak
werden slechts kamers op de verdieping bij-
gebouwd en bleef de ruimte daaronder open.
De dragende constructiestijlen liepen echter
door tot de grond en in dergelijke gevallen
ziet men steeds dat het gevelbeschoot in de
vorm van een arcade uitgezaagd tegen de
kolommen aangebracht is. De voorkeur voor
bogen (half rond, elliptisch, accolade enz.) is
typisch en niet eigen aan de houtconstructies.
De oorzaak hiervan is kennelijk het vasthou-
den aan historische vormen en de drang
naar verfraaiing van de strakke lijnen bij

Grote Combéweg 21.

Traditioneel houten huis zonder balkon, zoals er nog honderden te vinden zijn.

Traditional wooden house without balcony, in Combé, the oldest suburb of Paramaribo.

Waterkant 92. Het gelijktijdig met omstreeks 1830

House and balcony as a whole.

het traditionele huis. Er is slechts één zake-lijk argument voor deze arcade-architectuur: op deze wijze kan men de schoren tussen kolommen en balken in het gevelvlak camoufleren. Een goed voorbeeld hiervan is het Ministerie van Binnenlandse Zaken (Oranjeplein 2).

Men zou zich oud-Paramaribo niet kunnen voorstellen zonder de talrijke balkons, die de aandacht trekken door hun sierlijke kolommen met kunstig bewerkte consoles en balusters, bloemen en planten. Zij bieden tevens een welkome gelegenheid tot schuilen bij een plotselinge regenbui en in sommige straten kan men, onder de balkons doorlopend, steeds in de schaduw blijven. Weinig Surinamers echter vermoeden dat deze balkons een vrij recente toevoeging aan het stadsbeeld zijn: het Paramaribo van de 18e eeuw kende geen balkons of galerijen. Pas in het midden van de vorige eeuw ontdekte men de mogelijkheid het huis koeler en prettiger bewoonbaar te maken door galerijen en balkons tegen de gevels aan te brengen. Dat hierdoor een verrijking en verfraaiing van het straatbeeld bereikt werd lag voor de hand. Het is opvallend dat op oude prenten van vóór 1850 bijna geen balkons of galerijen voorkomen. Het enige wat men toen kende was het kleine type balkon ter breedte van één raam of deur, zoals nog te zien is bij het Waaggebouw, het Ministerie van Binnenlandse Zaken en het Ministerie van Algemene Zaken. Tussen 1830 en 1850 ontwierp J. A. Voigt, behalve het bekende Ministerie van Financiën

(gebouwd a en overheid en in bakso plaatste hij re balkons o uitgevoerd telen en bas bouwen wa van het ont rezen er d soort monu lommenrij k kapitelen; d Het balkon van leien, o bekleed. H goed voorb

Waterkant 32. De oudste ba hadden daker een tympan, vaak ook een boven de doo

Very few of th early type balconies ren This combina of only two co arch and tym is unique.

Waterkant 92. Balkon met houten zuilen, gelijktijdig met de gevel gebouwd, omstreeks 1830.

House and balcony designed as a whole.

Watermolenstraat 52. Dit balkon werd in het eind van de 19e eeuw tegen de oudere gevel geplaatst.

House probably 18th C., balcony added later.

één zake-
architectuur:
tussen ko-
camouflé-
is het Mi-
n (Oranje-

(gebouwd als stadhuis), enkele woonhuizen en overheidsgebouwen, alle in dezelfde stijl en in baksteen uitgevoerd. Voor de gevels plaatste hij een rij zuilen, die een of meerdere balkons droegen, fors van afmeting, in hout uitgevoerd en compleet met cannelures, kapitelen en basementen. Dit waren de eerste gebouwen waar het balkon een essentieel deel van het ontwerp uitmaakte. In korte tijd verze-zen er daarna ook houten huizen met dit soort monumentale balkons. De onderste kolommenrij kreeg, zoals het hoorde, Dorische kapitelen; de zuilen daarboven waren Ionisch. Het balkon werd afgedekt door een schilddak van leien, ofwel door een tympaan met lood bekleed. Het pand Heiligenweg 11 is een goed voorbeeld van deze stijl. Het is niet ge-

heel zeker dat de ontwerpen van Voigt de eerste balkonhuizen waren, mogelijk was hier en daar vóór 1800 reeds iets dergelijks ge-
bouwd, maar de grootste bouwactiviteit kwam toch later, namelijk in de eerste helft van de negentiende eeuw.

Langzamerhand werden de zware profielen lichter en de plastiek van de gevels vlakker. Inplaats van zware kolommen maakte men in de vijftiger jaren slanke zuilen met fantasie-kapitelen. Nog iets later kwamen er houten consoles inplaats van de Ionische voluten. De zuilen werden simpele ronde houten kolommen, die soms een architraaf droegen, maar ook vaak een serie elliptische boogjes, zoals de huizen Heiligenweg 33 en Steenbak-kerijstraat 42. Tegen het einde van de eeuw

iet kunnen
ons, die de
ijke kolom-
s en balus-
den tevens
chuilen bij
mmige stra-
doorlopend,
einig Suri-
ze balkons
het stads-
e 18e eeuw
Pas in het
kte men de
rettiger be-
en balkons
at hierdoor
het straat-
and. Het is
n vóór 1850
voorkomen.
as het klei-
één raam
het Waag-
landse Za-
ene Zaken.
Voigt, be-
n Financiën

Waterkant 32.

De oudste balkons hadden daken met een tympaan, vaak ook een boog boven de doorgang.

Very few of the early type balconies remain. This combination of only two columns, arch and tympanum, is unique.

WATERKANT 32

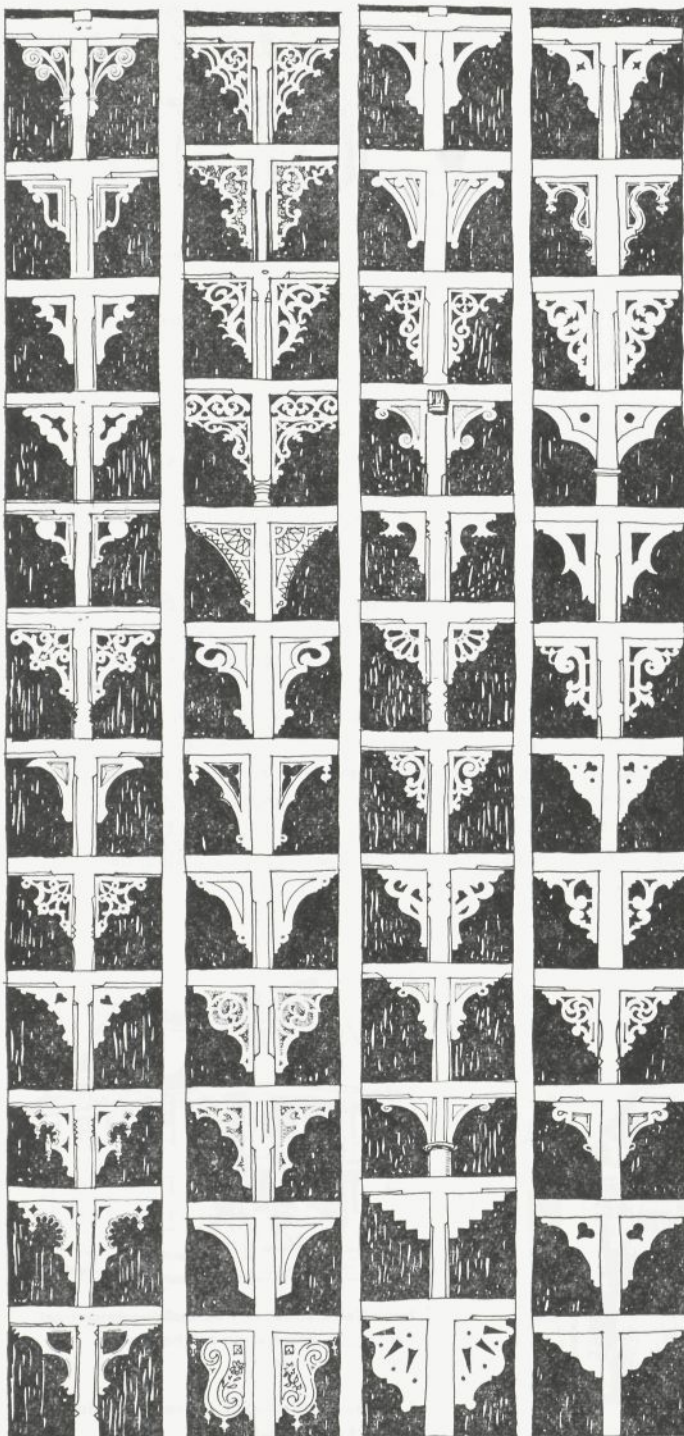
Hoek Keizerstraat en Zwartenhovenbrugstraat.

Een loggia inplaats van een balkon komt weinig voor.

This house has a loggia instead of a balcony, which is rather unusual.

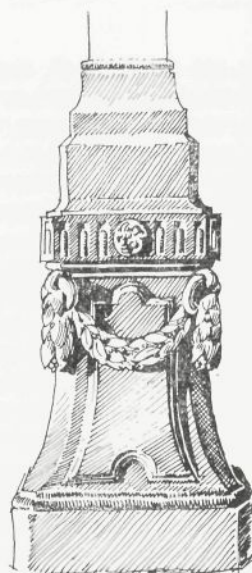
Consoles tussen de balkon-moerbalk en de kolommen werden - en worden nog steeds - in talloze modellen gemaakt. De meeste dateren van omstreeks 1900.

Several of the more than 60 types of brackets used in balconies, most of them made around 1900.

Smeedijzeren console van een overigens vrijdragend balkon. Grote Hofstraat 6.

Wrought iron support under a balcony.

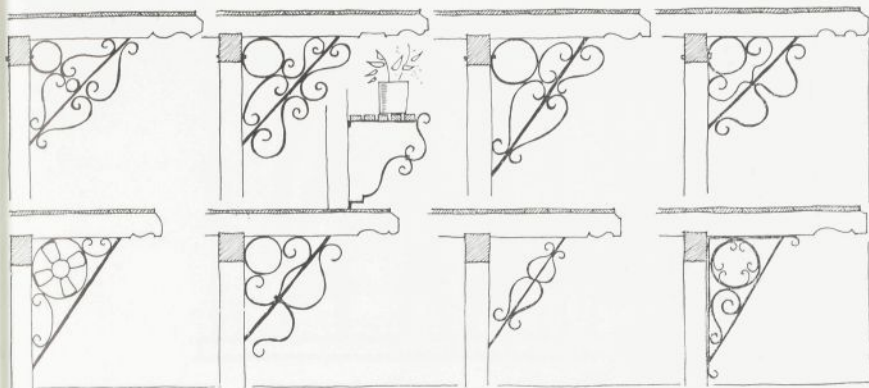

Stenen basement van een balkondragende kolom. Gravenstraat 21.

Stone base of a wooden column, supporting a balcony.

waren de bal
meengood, int
moelijk te he
van de huize
nog kaal en v
eeuw is het g
bestaande ga
stijlen (van zu
werden toen
geprofileerde
over de balk
bleef zichtbaa
niet meer ge
fantasie uit de
van balkkopp
lusters. De b
lommen werde
vaak vergroe
stoepen. De
draaid in vel
op enkele pla
sfeer van Ne
Hospitaal en
fraaie baluste
omheen in he
derzijde een
pectievelijk e
of bollen.
Een vergelijk
dertiger jaren
de jaren neg
lommen en z
in het nadeel
uit de variati
kons tussen
sie, vrijmoedig

console
gens
alkon.
at 6.
support
ny.

Smeedijzeren consoles
tussen ver over-
stekende kinderbinten
en de kolommen
van een balkon.
Ook het bloem-
pottenrek heeft een
ijzeren steuntje.

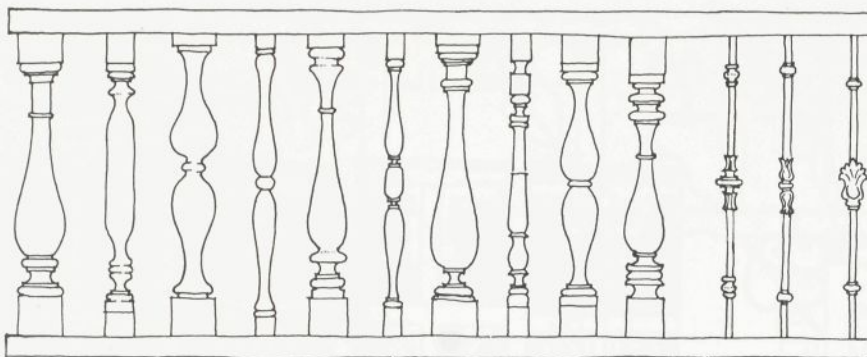
Wrought iron
brackets to
strengthen pro-
jecting balcony
floors.

waren de balkons echter nog lang geen ge-
meengoed, integendeel. Oude foto's zijn vaak
moeilijk te herkennen, omdat een groot deel
van de huizen die nu balkons hebben, toen
nog kaal en vlak waren. In het begin van deze
eeuw is het grootste deel van de thans nog
bestaande galerijen en balkons ontstaan. De
stijlen (van zuilen kan men niet meer spreken)
werden toen steeds vierkant uitgevoerd, met
geprofileerde hoeken. De houten vloer werd
over de balkjes gespijkerd en dit geheel
bleef zichtbaar; een lijstje of architraaf werd
niet meer gemaakt. Wel sprak er een grote
fantasie uit de talloze variaties in de profielen
van balkkoppen, consoles, kolommen en ba-
lusters. De basementen van de dragende ko-
lommen werden steeds in baksteen uitgevoerd,
vaak vergroeiden deze met de (veel oudere)
stoepen. De balusters werden van hout ge-
draaid in vele modellen, maar ook ziet men
op enkele plaatsen gietijzeren hekken, die de
sfeer van New Orleans oproepen ('s Lands
Hospitaal en LimApostraat 4). Het minst
fraaie balustertype is het ijzeren spijltje waar-
omheen in het midden en aan boven- en on-
derzijde een versiering is vastgegoten; res-
pectievelijk een bloemmotief en twee ringen
of bollen.

Een vergelijking tussen een balkon uit de
dertiger jaren van de vorige eeuw met een uit
de jaren negentig, op eenvoudige rechte ko-
lommen en zonder kapitelen, valt in de regel
in het nadeel uit van het laatste. Toch spreekt
uit de variatie en vormenrijkdom van de bal-
kons tussen 1880 en 1930 een grotere fanta-
sie, vrijmoedigheid en vrijheid van de uitvoe-

rende vaklieden dan uit de esthetisch fraai-
ere, maar zeer eenvormige zuilenrijen uit het
begin van de negentiende eeuw. De balkons
van 1900 stonden op vierkante kolommen,
die slechts eenvoudig versierd waren door
afgeschuinde hoeken. Inplaats van kapitelen
maakte men tussen kolommen en onderslag-
balk (die de balkonvloerbalkjes droeg) hou-
ten consoles van de meest uiteenlopende
vorm: van simpele driehoeken tot kunstige
motieven, in een soort figuurzaagwerk uit-
gevoerd. Tegenwoordig zijn nog meer dan
zeventig verschillende typen te vinden. Som-
mige soorten ziet men, volkomen identiek,
aan tientallen balkons toegepast, vermoedelijk
dus het werk van één aannemer. Bijna alle
balkons hebben, zoals gezegd, vierkante ko-
lommen, maar er zijn ook enkele afwijkingen
van deze regel. Het huis Watermolenstraat
56 heeft gedraaide kolommen die doen denken
aan tafelpoten, evenals veel huizen in de Jes-
surunstraat. De huizen Steenbakkerijstraat 44
en Saramaccastraat 57 hebben ronde kolom-
men die door hun cilindrische vorm de naam
zuilen niet verdienen, maar opvallen door fan-
tasiekapitelen die met enige goede wil Co-
rintisch, respectievelijk Egyptisch genoemd
kunnen worden.

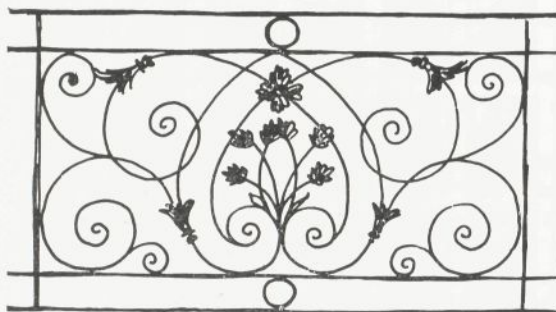
Het is een curieus verschijnsel dat de 19e-
eeuwse bouwstijl in Paramaribo is blijven le-
ven tot in de dertiger jaren van deze eeuw.
Tot in die tijd werden huizen met vlakke ge-
vels nog voorzien van balkons op kolommen,
geheel gedetailleerd als vijftig of zestig jaar
tevorens. Ook de bakstenen stoepen en base-
menten, de kolommen en consoles, balusters

schaal 1 : 20

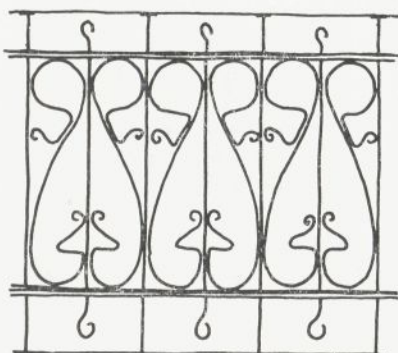
Balusters van balkonhekken, diverse typen. Gedraaid hout, rechts: gietijzer.

Balusters of wood and iron as used in balcony railings.

Keizerstraat 10. Smeedijzeren balkonhekje.

Wrought iron railing, date of origin unknown.

schaal 1 : 20

Kromme Elleboogstraat 9.
Balkonhekje in 'Jugendstil'.

Balcony railing, around 1910.

en daken werden nog precies zo gemaakt als toen.

De mooiste balkons zijn te vinden in het oudste stadsdeel; hier zijn er ook het meest. Vermoedelijk was het aanbouwen van een balkon vaak een kwestie van welstand en een statussymbool, want buiten de (destijds) deftige straten komen ze maar sporadisch voor. Nadat de woonruimte van een huis uitgebreid was door toevoeging van een balkon, was de volgende stap vaak dit balkon te voorzien van een afsluiting door middel van ramen of shutters. Op deze wijze werd er met weinig kosten een extra vertrek verkregen. Het kwam ook voor dat men nieuwe huizen bouwde compleet met een galerij voorzien van ramen. Het onderscheid met het verbouwde type is dan te zien aan de gevel achter de galerij; als hier nog deuren en schuiframen zijn, wijst dit erop dat de galerij een latere toevoeging is. Opvallend is hoe de tot woonruimte verbouwde balkons bijna steeds voorzien zijn van afwisselend glasramen en houten shutters, een bouwwijze die vermoedelijk via Nickerie uit Brits Guyana is geïmporteerd.

In de zeventiger jaren van de vorige eeuw werden gegalvaniseerde golfplaten voor het eerst als dakbedekking gebruikt. Al spoedig bleek dat men met dit materiaal geheel nieuwe kapvormen kon maken. Pannen en leien vereisten een steil dak; met zinkplaten werd het mogelijk flauwe hellingen toe te passen. In 1887 werd de Hendrikschool (Gravenstraat 34) gebouwd in een voor Suriname geheel

nieuwe en mo-
was geen ka-
profileerde kr-
een plat dak
echter niet p-
die onder ge-
het gebouw
direct op hoe-
lijke architect-
Gravenstraat
van nr. 98 is
grappige win-
(nr. 4). Hoew-
ook de Zund-
gens hetzelfde
met recht sp-
want zonder
vormgeving o-
In het centr-
grote huizen g-
kantoren of w-
gang tot de w-
een vrijstaand-
dak voorziene-
Deze oplossin-
is er tussen o-
een aparte op-
maken; het is
sloten bouw-
woning binn-
De schuin om-
staande op
roodgeverfde
fraaiingen van
maar ze make-
stadsbeeld da-

maakt als
het oud-
eest. Ver-
een bal-
d en een
tijds) def-
sch voor.
is uitge-
balkon,
balkon te
ddel van
rd er met
erkregen.
re huizen
voorzien
verbouw-
el achter
schuifra-
lerij een
be de tot
a steeds
amen en
vermoe-
is geïm-
ge eeuw
voor het
spoedig
eel nieu-
en leien
ten werd
e passen.
venstraat
e geheel

nieuwe en monumentale stijl: boven de gevels was geen kap te zien maar een zwaar geprofileerde kroonlijst, waarachter men slechts een plat dak kon vermoeden. Het dak is echter niet plat, maar bestaat uit golfplaten die onder geringe helling aflopen. Als men het gebouw van de achterzijde bekijkt valt direct op hoe de zaak in elkaar zit. Soortgelijke architectuur is te vinden bij de huizen Gravenstraat nrs. 96 en 98 (het hogere dak van nr. 98 is van later datum), en bij het grappige winkeltje aan de Grote Hofstraat (nr. 4). Hoewel daterend uit deze eeuw, is ook de Zunderschool (Keizerstraat 64) volgens hetzelfde recept gebouwd. Men kan hier met recht spreken van een 'zinkplaatstijl', want zonder dit materiaal zou de gebruikte vormgeving onuitvoerbaar geweest zijn.

In het centrum van Paramaribo is een aantal grote huizen gesplitst; beneden bevinden zich kantoren of winkels, boven woningen. De toegang tot de woning wordt dan verkregen door een vrijstaande, van houten wanden en een dak voorziene buitentrapp met eigen voordeur. Deze oplossing is logisch, want bijna steeds is er tussen de huizen voldoende ruimte om een aparte opgang naar de bovenwoning te maken; het is niet nodig om, zoals bij een gesloten bouwwijze, de toegang naar de bovenwoning binnen de gevelbreedte te houden. De schuin omhoog gerichte houten trapkokers, staande op enkele stijlen en gedekt met roodgeverfde golfplaten zijn beslist geen verfraaiingen van de huizen waar ze bijhoren, maar ze maken al zo lang deel uit van het stadsbeeld dat slechts aan buitenlandse be-

Gravenstraat 34, de Hendrikschool, 1885.
De eerste lijstgevel waarachter een zinkplaatdak.

Corrugated galvanized sheets introduced
a new trend: façades with roofs hidden behind
a high cornice.

Grote Hofstraat. Voormalig ijswinkeltje uit
dezelfde tijd als de Hendrikschool. Men
wenste toen geen hellende daken meer te zien.

One of the first flat roofs after the
introduction of the corrugated iron sheets.

Keizerstraat 64, Zunderschool ca. 1930.
Geen 'architectuur' maar toch eenzelfde opzet
als bij de Hendrikschool.

A building in the style of Hendrikschool. The
corrugated iron roof is hidden by the high façade.

Prinsessestraat. Door het uitbouwen van brede dakvensters, het toevoegen van balkons en galerijen, het dichtmaken van het - vroeger open - onderhuis, het maken van vrijstaande trapkokers, buitentrappen en luifels, ontstond in de eerste helft van deze eeuw op vele plaatsen een chaotisch maar toch vaak pittoresk straatbeeld.

Balconies and galleries were added recently in a haphazard fashion. Confusion results, but not without some charm.

Prins Hendrikstraat. Dit huis van omstreeks 1920-1930 is gebouwd in een periode toen de traditie nog wel sterk was maar de goede smaak al verminderde, zoals blijkt uit de proporties.

This house was built around 40 years ago, at a time when tradition and good taste were diminishing.

zoekers het ongewone van deze constructies opvalt.

De voornaamste oorzaak van de gelijkmatigheid en eenvormigheid in de Surinaamse bouwkunst is vermoedelijk gelegen in de geïsoleerde ligging van het land. Er is slechts één stad in Suriname en het contact met overzeese landen was altijd zeer beperkt. De Surinaamse bouwkundigen, uitvoerders en tevens ontwerpers van woningen, kerkjes, scholen en openbare gebouwen, kenden uit eigen aanschouwing geen andere bouwwijze dan de in de loop van twee eeuwen ontstane regionale architectuur. Het is dus begrijpelijk dat het aantal wezenlijke variaties in plattegronden en gevels beperkt is. Maar ook dat de aanwezigheid van enkele bekwame architecten in het begin van de vorige eeuw een bijzonder grote invloed heeft uitgeoefend op de plaatselijke bouwstijl.

SUMMA

Wooden

Most Surinamese houses are ordinary. They are built on concrete foundations. It is a representation of the houses of the islands, limited to the same dimensions and are placed parallel to the road or tile road, dividing the street of the front and back yards. The houses are Originally built. The variations they appear in the 18th century dimensions of the town fires, the entire house with classical decoration. This, together with the facade of a Western house. The wooden house is on a brick foundation on these very hard floors. The facade is so simple with beautiful details. Nowadays, these times, they have introduced a modern style behind a facade.

SUMMARY

Gietijzeren balkonhek. LimApostraat 4.

De hekken van 's Landshospitaal zijn ongeveer van hetzelfde model.

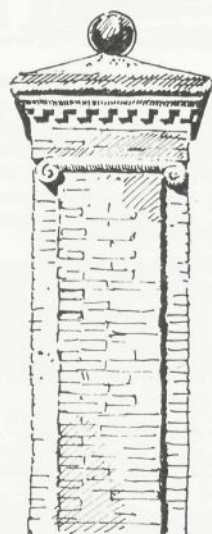
Cast iron balcony railing.

Wooden houses

Most Suriname houses are made of wood. This appears unusual to European visitors, but Surinamers take it for granted and see in these houses, which all look alike, nothing extraordinary. This is the reason why many local people are of the opinion that the large buildings on Oranjeplein are the only important architectural monuments of the town. This is not so. It is in fact the simple, sometimes small and dilapidated, wooden houses that are representative of the characteristic and unique national architecture. In the past, nearly all houses were designed and built by local craftsmen; tradition dictated the form. As a result of the isolated location of Suriname, foreign influence in the architecture was small and limited to the large public buildings. As mentioned previously, all wooden houses look alike and are patterned after one basic type. This is the house with the ridge of the roof running parallel to the street, 30 to 40 feet wide, one or two storeys high, covered with a steep slate or tile roof. The front door gives access to a hall which runs directly to the back door, dividing the house in two equal parts. There are one or two windows to the left and right of the front door. In the middle of the roof is a large dormer, usually with two sash windows. The windows on the ground floor do not have glass panes but wooden panels. Originally the top floor always had sash windows but later movable shutters were installed. The various balconies or galleries, characteristic of central Paramaribo, are not as old as they appear, most of these having been added to the façade around 1900. In the 17th and 18th centuries, only on rare occasions was a balcony included and then it was of small dimensions, such as that on the Ministry of Internal Affairs: Oranjeplein 2. After the big town fires of 1821 and 1832, a new style of architecture was introduced: a balcony across the entire width of the façade. The heavy round columns were made of wood, complete with classic capital and base, as can be seen on the house Waterkant 10. After this innovation more and more houses were built with galleries. The later models were simpler and this, together with the cornice-topped façades of around 1890, often gave the appearance of a Western town in the United States.

The wooden house is comprised of columns, beams and boards. The columns are erected on a brick foundation and are placed four feet apart; windows and doors are hung directly on these columns. Each column supports a floor beam. The beams and columns are of very hard wood and remain in good condition for centuries, whereas the clapboards on the façade sometimes have to be renewed. The double front doors often have a transom window with beautiful wood carvings and richly decorated pilasters, door-knobs and brass knockers. Nowadays most roofs are covered with slate or galvanized iron sheeting, but in earlier times, that is to say before 1850, only roof tiles and shingles were used. Corrugated iron, introduced around 1870, made possible a new building style with almost flat roofs, hidden behind a high cornice (Gravenstraat 34 and 96).

3 Bouwen in baksteen

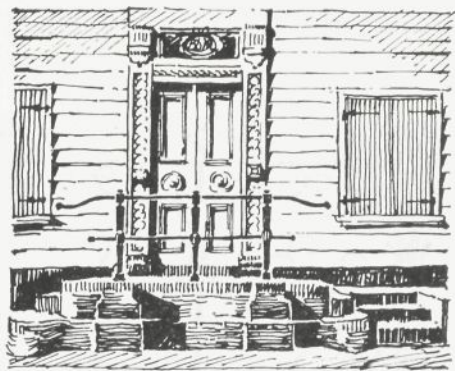

Pilaster
van een ingangspoort.
Portugese Synagoge,
Heerenstraat.

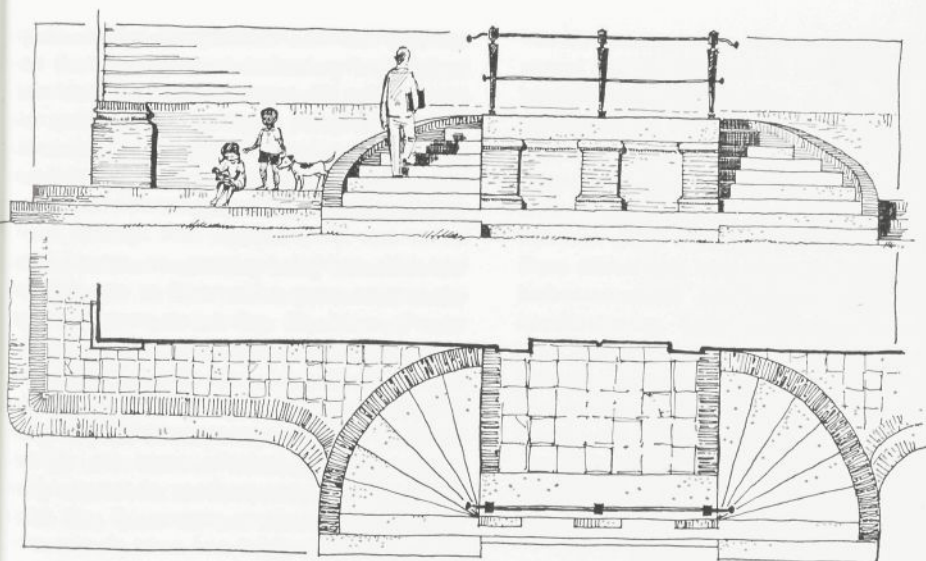
Hoewel, zoals reeds opgemerkt, Paramaribo een houten stad is, speelt de baksteen toch een zeer belangrijke rol. Naast enkele monumentale grote gebouwen welke in metselwerk zijn opgetrokken, vindt men aan alle huizen, tot de kleinste toe, interessante toepassingen van baksteen.

De fundering en de stoep zijn reeds gemetseld, evenals de keuken, oven en waterput, die bij elk oud huis op het erf te vinden zijn. Alle bruggen in de stad en op de plantages werden vroeger in metselwerk uitgevoerd, zoals ook sluizen, tuilmuren en poorten. De 'stenen trap' aan de Waterkant is van baksteenmetselwerk. Zelfs talloze grafmonumenten werden op kunstige wijze van baksteen vervaardigd. Uit dit alles blijkt dat de vakbekwaamheid van de Surinaamse metselaars even groot was als die van de timmerlieden.

De baksteen welke vanaf de 17e eeuw in Suriname gebruikt werd, (zowel de uit Holland aangevoerde steen als het plaatselijk baksel) is van rode kleur, uiteraard handvorm model, en varieert in afmeting tussen 3,5 x 10,5 x 22 cm en 5,5 x 9,5 x 19,5 cm. Muren werden steeds in kruisverband met kalkspecie gemetseld, gevoegd en daarna in donkerrode kleur geveerd. Door de houten gevels wit te schilderen en de baksteenmuren en stoepen rood, werd meer de nadruk gelegd op de vorm dan op het materiaal, een Nederlands trekje in de architectuur, te vergelijken met de bruin en zwart geschilderde Amsterdamse grachtengevels en de glad gepleisterde witte huizen in 't Sticht. Enkele grote gebouwen ('Financiën

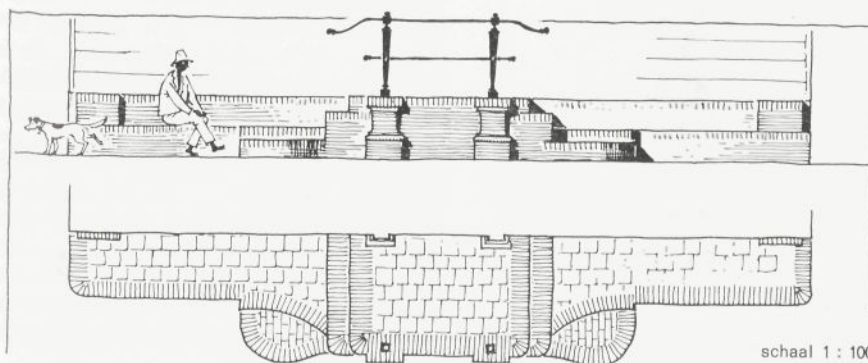

Wagenwegstraat 37 vermoedelijk uit 1822.

Wagenwegstraat 22
stoep van het
Ministerie van
Sociale Zaken.

schaal 1 : 100

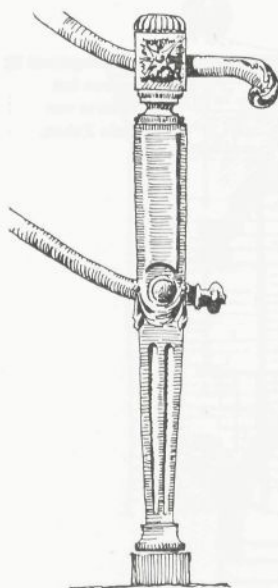
LimApostraat 30
stoep gesloopt
in 1965.

schaal 1 : 100

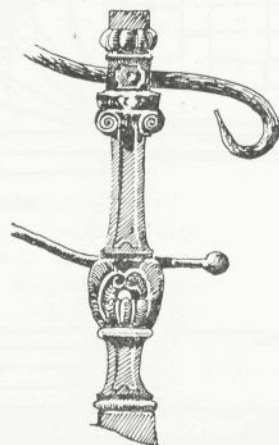
Stoephek
combinatie van
giet- en smeedijzer
met messing
bollen.
Heerenstraat 6.

Railing of cast
and wrought
iron.

**Gietijzeren
baluster**
van
een stoephek.
Gravenstraat 14,
Ca. 1738.

Cast iron
banister.

Gietijzeren baluster
van een stoephek.
Keizerstraat 27.

Cast iron banister.

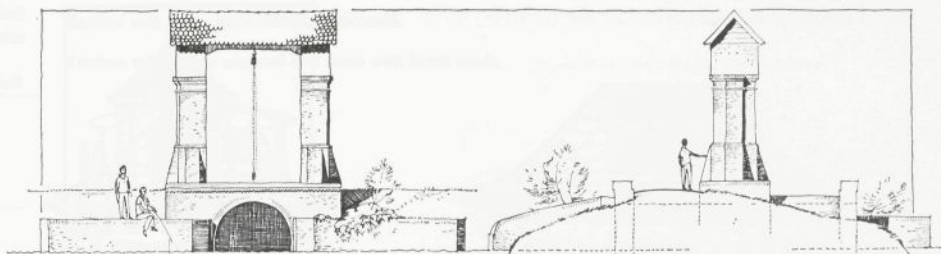
en het Hof van Justitie) zijn vermoedelijk nooit rood geschilderd als gevolg van hun buitenlands karakter. Ontstaan uit een weloverwogen plan, waarin een architect de hand had, vielen ze enigszins buiten de lokale sfeer en traditie; aan deze gevels kwam dus geen verfkwaast te pas.

Verschillende grote gebouwen hebben gemetselde buitentrappen die naar de voordeur leidden. De mooiste zijn wel die van het Hof, van het Ministerie van Sociale Zaken, van de huizen Gravenstraat 14 en Gravenstraat 4. Veel mooie stoepen zijn verdwenen, o.a. van de oude Von Zinzendorfschool. Elk jaar gaan meer stoepen verloren doordat men, bij verbouwing van woonhuizen tot winkels, er geen prijs meer op stelt dat de vloer een meter boven de straat ligt.

In dergelijke gevallen wordt de houten vloer vervangen door een betonvloer op trottoirhoogte en verdwijnt de bakstenen stoep, tegelijk met het ijzeren hek en de balkon dragende kolommen. De oude baksteen wordt dan vaak klein gehakt om als grondstof voor de betonvloer te dienen. Op deze wijze werd overigens tot voor kort alle beton gemaakt: met baksteenpuin. Grind, dat nu gebaggerd wordt in de bovenloop van de rivieren, was vroeger bijna niet verkrijgbaar. Het hakken van baksteen tot kleine brokken werd vaak door vrouwen gedaan, die hiervoor destijds 10 of 25 cent per vat kregen. Heel wat fraai metselwerk van bruggen, sluizen en stoepen is op deze manier aan zijn eind gekomen. Stoepen werden steeds gemetseld tegen de

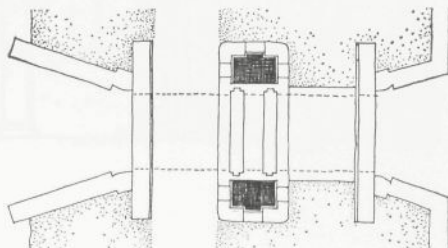
reeds eere
van de vo
gebakken p
een zanda
dan ook de
het huis ze
gevel. De
werd name
zand koste
moeilijk zij
zelfde stoep
elkaar, ma
lend. Het
plaats van
of houten
werden op
welke tege
baar zijn.
loop van d
de pilaster
geven nog
hebben aan
treden zijn
overal eve
nen tot ta
die de met
kennen, ho
minder wo

Sluizen va
kleine, kan
de plantag
wel sluize
met het d
kanalen te
aan bestee

Fort Nieuw Amsterdam, uitwateringssluis, naar een opmeting van ir C. L. Temminck Groll.

Sluice at fort Nieuw Amsterdam, early 19th C.

phek
oinatie van
en smeedijzer
messing
en.
enstraat 6.
ng of cast
wrought

ermeoedelijk
lg van hun
it een wel-
rchitect de
uiten de lo-
evels kwam

ben gemet-
oordeur lei-
an het Hof,
ken, van de
enstraat 4.
en, o.a. van
k jaar gaan
en, bij ver-
els, er geen
een meter

houten vloer
op trottoir-
n stoep, te-
de balkon-
steen wordt
ndstof voor
wijze werd
n gemaakt:
gebaggerd

vieren, was
Het hakken
werd vaak
oor destijds
el wat fraai
en stoepen
gekomen.
d tegen de

reeds eerder opgetrokken funderingsmuren van de voorgevels, en belegd met grijsblauw gebakken plavuizen, formaat 22 x 22 cm, op een zandaanvulling. Deze zandaanvulling is dan ook de reden dat de funderingsmuur van het huis zelf normaal doorloopt onder de voor-gevel. De ruimte onder de beganegrondvloer werd namelijk niet opgevuld; dit zou teveel zand kosten en geen nut hebben. Het zou moeilijk zijn in Paramaribo twee precies dezelfde stoepen te vinden. Ze lijken alle op elkaar, maar zijn in de details toch verschillend. Het hoogste deel van de stoep, ter plaatse van de voordeur, heeft een gietijzeren of houten hekje waarvan de stijlen vastgezet werden op korte pilasters of basementen, welke tegen de voorkant van de stoep zichtbaar zijn. De meeste stoepen hebben in de loop van de jaren hun hekken verloren, maar de pilasters en de gaten in het bovenvlak geven nog duidelijk plaats en afmeting van de hekken aan. De gebogen vormen van de stoep-treden zijn kunstig gemaakt en om de voegen overal even breed te houden werden de ste-nen tot tapse vorm geslepen, een techniek die de metselaars heden ten dage nog altijd kennen, hoewel de toepassing hiervan steeds minder wordt.

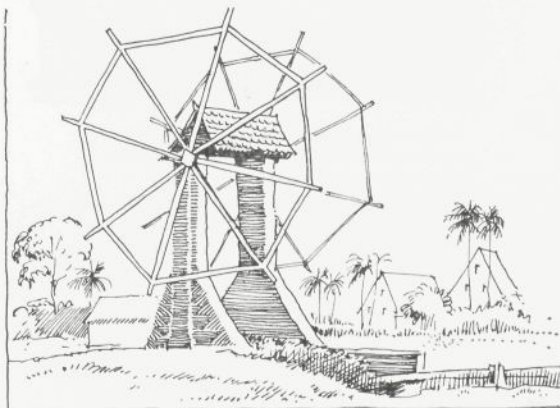
Sluizen van baksteenmetselwerk, grote en kleine, kan men nog veel vinden, vooral op de plantages in het Commewijnedistrict. Hoe-wel sluizen louter utiliteitsbouwwerken zijn, met het doel de waterstand in de plantage-kanalen te regelen, werd er zeer veel zorg aan besteed. Niet alleen aan het metselwerk

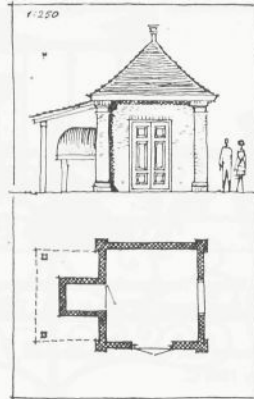
van de keermuren en de waterdoorloop, maar vooral aan de opbouw: de twee pijlers die de hijsinstallatie dragen. Om de zware houten schuifdeur op en neer te laten was een hijs-installatie nodig, vandaar de windas met ket-tingen boven de sluis.

Deze houten as was aan één eind voorzien van een groot rad, met zes of acht spaken. Deze waren zeer lang om zodoende een groot hefboommoment te kunnen verkrijgen bij handbediening. Later verdwenen deze rade-ren, toen door middel van katrollen of ta-kels op gemakkelijker wijze hetzelfde doel kon worden bereikt. Boven de windas was steeds een dak aangebracht, een eenvoudige kap gedekt met tichels. Meestal liep de nok evenwijdig aan de as, soms echter loodrecht hierop. De pijlers werden zorgvuldig gemet-

Plantagesluis, naar een aquarel van J. Boks in het Sur. Museum.

Sluice on a plantation. Copy of a watercolour in the Sur. Museum.

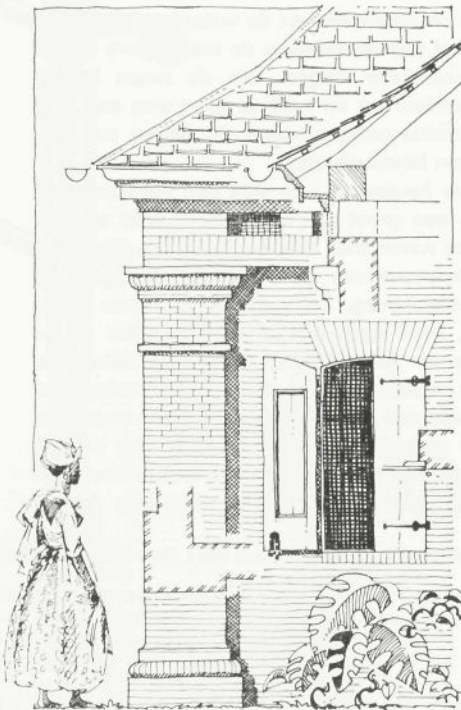

**Bakhuisje met
uitgebouwde oven.**

Bakery on Weidestraat

schaal 1 : 250

**Detail van vrijstaande keuken op het erf
van Waterkant 2. Geprofileerde baksteen in
kapitelen en basementen.
Profielstenen werden aanvankelijk steeds in die
vorm gebakken, later ook uit hele stenen
gehaakt en bijgeslepen. Het verschil is duidelijk
te zien.**

Kitchen of 'Corner House' with brick walls
and slate roof. Profiled brick capital and base.

seld. De doorsnede werd kleiner naar boven toe, de hoeken waren geprofileerd, de basementen werden gemaakt van profielsteen evenals de kapitelen. Opvallend is, dat de zijden van de pijlers welke naar elkaar toegekeerd zijn, geheel vlak en te lood werden uitgevoerd. Tot in de tegenwoordige tijd worden nog sluizen volgens dit systeem gebouwd. De kolommen zijn dan wel van beton en het dak van golfplaten, maar het principe is ongewijzigd.

De mooiste bakstenen bruggen zijn in de eerste helft van deze eeuw afgebroken, o.a. de fraaie in 1836 door architect Voigt gebouwde boogbrug over de Sommelsdijckse kreek, ter plaatse van de Grote Combéweg. Slechts enkele weinig opvallende bruggen in de stad en een groot aantal op de plantages zijn overgebleven. De constructie bestaat steeds uit een tongewelf en twee zijwanden, geheel gemetseld. Bij de grootste bruggen waren de zijwanden afgewerkt met profielsteen, op gelijke wijze als bijvoorbeeld de stoep van het huis Keizerstraat 27.

Waterreservoirs en putten werden steeds in baksteen uitgevoerd; in geheel Paramaribo kan men ze vinden op de erven achter de woningen. De putten waren meestal rond van vorm en dienden slechts om het grondwater te verzamelen dat door de natuur gefilterd werd in de schelpachtige bodem. De reservoirs waren veel groter, vaak langgerekte tunnelvormige bouwsels, grotendeels onder de grond en met een gewelf gedekt. Hierin werd het regenwater van de daken geleid en bewaard voor de droge tijd; een mooi voor-

Bakhulsje met
uitgebouwde oven.

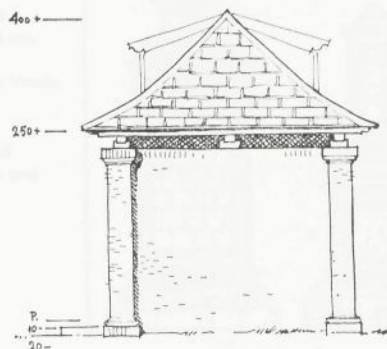
Bakery on Weidestraat

Keuken met oven. Steenbakkerijstraat 44.

Kitchen with stone counter and oven with brick vault.

schaal 1 : 100

schaal 1 : 250

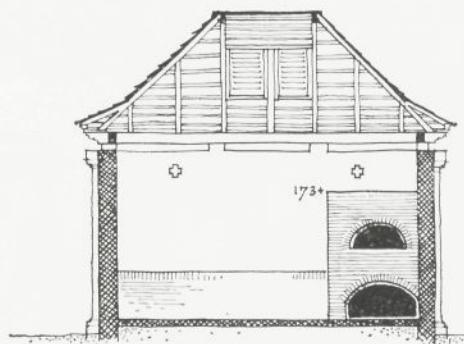
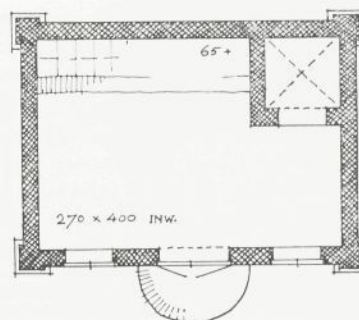
einer naar boven
fileerd, de base-
van profielsteen
nd is, dat de zij-
ar elkaar toege-
lood werden uit-
rdige tijd worden
em gebouwd. De
beton en het dak
ncipe is ongewij-

en zijn in de eer-
ebroken, o.a. de
Voigt gebouwde
ijckse kreek, ter
weg. Slechts en-
ngen in de stad
ntages zijn over-
aat steeds uit een
, geheel gemet-
en waren de zij-
steen, op gelijke
ep van het huis

erden steeds in
neel Paramaribo
erven achter de
neestal rond van
het grondwater
natuur gefilterd
odem. De reser-
aak langgerekte
endeels onder de
dekt. Hierin werd
n geleid en be-
een mooi voor-

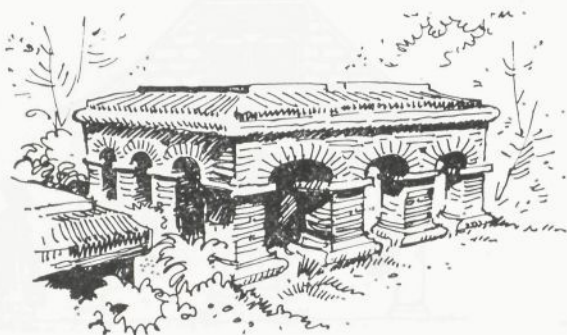
beeld hiervan is te vinden in het centrum
van fort Nieuw Amsterdam. In recente tijd
hebben plaatijzeren tanks deze taak overge-
nomen en na de aanleg van de waterleiding
in de dertiger jaren zijn veel putten en reser-
voirs dichtgemetseld of afgebroken.

Slechts in de kleinere woningen werd binnens-
huis gekookt: in het uitgebouwde 'kookraam'
of onder een open galerij. Elk woonhuis van
enig formaat had echter een gemetselde keu-
ken en bakoven achter op het erf. Vele hier-
van zijn in de laatste jaren verdwenen, wat
zeer jammer is, want het zijn steeds bijzon-
der interessante gebouwtjes. Dikwijls zijn ze
vierkant van plattegrond, met een tentdak,
ofwel rechthoekig en dan met een schilddak
gedekt. De muren zijn één steen dik, de hoe-
ken verzwaaard tot pilasters met basementen
en kapitelen. Midden in het leien- of tichel-
dak bevindt zich de ronde schoorsteen, soms
met een kunstig gemetselde kap afgedekt.
De keuken is niet veel meer dan een open
ruimte met een stenen bank, waar de houts-
kool-kookpotten op geplaatst worden. De bak-
oven is evenmin gecompliceerd; deze bestaat
uit een gewelf, aan een zijde gesloten en aan
de andere zijde voorzien van een houten
deur. Soms stak de oven door de gevel naar
buiten, waarbij de deur dan binnen het bak-
huis in de wand aangebracht was. Wanneer
de oven door een houtvuur op de hoge tem-
peratuur gebracht was, werd in dezelfde ruim-
te brood gebakken, nadat de uitgebrande hout-
resten verwijderd waren. De in de bakstenen
wanden en vloer geaccumuleerde warmte was
voldoende om te bakken.

Gemetseld grafmonument, aan de bovenzijde hardsteen platen met inscriptie. Oranjetuin, ca. 1800.

Vaulted brick tombstone in Oranjetuin.

Gemetseld grafmonumentje uit 1922.
Begraafplaats Lina's Rust.

Modern brick tombstone; same model
as in the 18th and 19th C.

Grafmonumenten werden in de negentiende en in het begin van de twintigste eeuw bijna uitsluitend van baksteen gemaakt. Hardstenen zerken waren moeilijk verkrijgbaar, ze moesten in Europa op bestelling gemaakt worden en naar Suriname verscheept. Op de oudste Israëlitische begraafplaatsen en in de Hervormde Kerk vindt men nog wel talrijke stenen zerken uit het begin van de achttiende eeuw, maar daarna ontstond de traditie grafmonumenten van metselwerk te vervaardigen. Heel mooie exemplaren zijn te vinden in de Oranjetuin. Ook hier blijkt weer de bekwaamheid van de metselaars. Er zijn drie soorten grafmonumenten: de massief gemetselde zerken, de opgerichte muren en de zerken welke verhoogd zijn op een aantal korte kolommen en boogjes. Deze laatste zijn wel het meest interessant. Op vierkante pijlers van 22 x 22 cm met tussenruimten van ongeveer 40 cm werden elliptische boogjes geslagen, daarover kwam de eigenlijke zerk, eveneens van baksteen, de rand afgewerkt in kraal- en ojiefprofielen en in het midden meestal een kleine hardstenen plaat met inscriptie. Het is verwonderlijk hoe weinig er in de loop van de tijd veranderd is aan de traditionele vormgeving. Een grafsteen uit 1820 of een uit 1920 verschillen nauwelijks van elkaar! Gefileerde steen is niet meer verkrijgbaar en de metselaars die nog kraal- en ojiefprofielen in steen kunnen slijpen, verdiepte spiegels en ronde hoeken maken, worden schaars. Door het toenemend gebruik van grote cementbouwblokken en het afpleisteren van gevels is dit ambacht aan het uitsterven. De

Grafmon
van gepr
baksteen
witvergl
tegels 13
1920-1924
Begraafp
en Arbeid

Tombsto
profiled
glazed ti
1920-1924

schaal 1

SCHAAL

Gemets
met hard
Brick to
rechts
Carl Luc
links
Charlott
geb. We

Gravenstraat 12,
woonhuis van de bisschop van Paramaribo.

Residence of the R.C. Bishop.

weinige bekwame baksteenmetselaars hebben het vak geleerd van bazen, deze op hun beurt weer van hun bazen, en zo verder terug tot aan de steenbakkers en metselaars, die omstreeks 1680 door Gouverneur Van Sommelsdijck naar de kolonie werden gehaald.

Na deze opsomming van de toepassing van baksteen aan trappen, stoepen, sluisen, bruggen, putten, keukens en ovens, tenslotte enkele woorden over de historische gebouwen die geheel in metselwerk zijn opgetrokken. Het zijn er niet veel, hoogstens twintig, op één na alle in Paramaribo. Het oudste is ongetwijfeld het fort Zeelandia. Daarna volgen het voormalige militair magazijn '1790', genoemd naar het jaartal dat de gevel draagt, en het bisschopshuis, Gravenstraat 12. De Lutherse

Tuinmuur
Brick wall
Gravenstr

schaal 1 :

kerk, de
bouw zij
is gehee
Het Hof
huis (th
wel de
metselw
knipte v
fraaie li
witte ko
schillend
Voigt zi
De Mira
Het Go
(Graven
beide af
ze gebou
deel van

De Mirandastraat, ca. 1830.

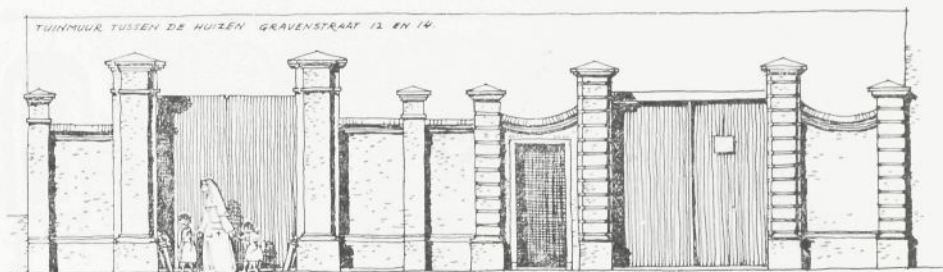
'Ston Ho
The 'Ston

schaal 1 :

Tuinmuur

Brick wall on
Gravenstraat.

schaal 1 : 125

elaars hebben
e op hun beurt
erder terug tot
laars, die om-
Van Sommels-
gehaald.

bepassing van
sluizen, brug-
tenslotte en-
che gebouwen
opgetrokken.
wintig, op één
te is ongetwij-
a volgen het
'90', genoemd
draagt, en het
. De Lutherse

kerk, de Hervormde kerk en het Waagge-
bouw zijn eveneens van baksteen, maar deze
is geheel afgepleisterd en geschilderd.
Het Hof van Justitie en het voormalige stad-
huis (thans Ministerie van Financiën) zijn
wel de mooiste voorbeelden van traditioneel
metselwerk. De dunne steen (3 1/2 cm) met ge-
knipte voeg is niet geschilderd en heeft een
fraaie lichtbruine kleur, die goed past bij de
witte kozijnen en donkergroene luiken. Ver-
schillende huizen in de stijl van architect
Voigt zijn ook van baksteen: Waterkant 10,
De Mirandastraat 17 en 19, Gravenstraat 3.
Het Gouverneurshuis en het Statengebouw
(Gravenstraat 2) zijn gedeeltelijk van baksteen,
beide afgepleisterd en wit geschilderd. Al de-
ze gebouwen bevinden zich in het oudste
deel van de stad, rondom het Gouvernements-

plein. Slechts één bakstenen bouwwerk staat
ver buiten het centrum: het voormalige
'Zwarte Hof' op de hoek van de Zwartenhoven-
brugstraat en Steenbakkersgracht. Het be-
wijs dat men dit als opvallend heeft gezien,
en dat er dus vermoedelijk nooit stenen hui-
zen in dat stadsdeel geweest zijn, is wel,
dat dit gebouw in de volksmond 'ston hoso',
stenen huis, heet. Het is waarschijnlijk om-
streeks 1800 gebouwd, heeft nog een hoog
schilddak van tichels en is geheel donker-
rood geschilderd. Het balkon dateert vermoe-
delijk van latere tijd.

Niet het grootste, maar wel het meest curi-
euze bakstenen bouwwerk in Suriname is een
van beide kruiswijken van het fort Nieuw
Amsterdam, gebouwd in 1778, het enige ste-

'Ston Hoso', het Stenen Huis, hoek Zwartenhovenbrugstraat en Steenbakkersgracht.

The 'Stone House' at the corner of Zwartenhovenbrugstraat and Dr Sophie Redmondstraat.

schaal 1 : 250

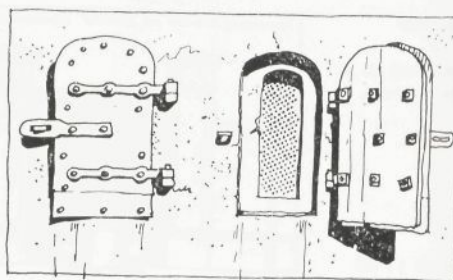
Kruithuis van fort Nieuw Amsterdam (1778).

Powder house at fort Nieuw Amsterdam.

Luiken, met koper beslagen, daarachter geperforeerde koperplaat.

Copper plated wooden shutters in both side walls of the powder house.

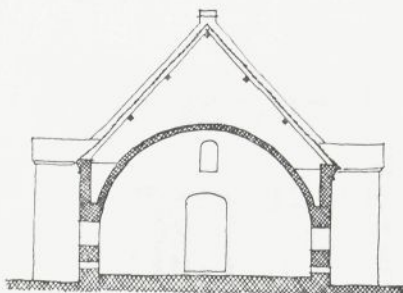
Plattegrond kruithuis.

Floor-plan of the powder house.

schaal 1 : 400

Doorsnede kruithuis.
Gemetseld bakstenen gewelf.

Section of the powder house.
Brick barrel-vault.

schaal 1 : 250

nen gebouw buiten Paramaribo dat nog intact is. Dit rechthoekige gebouwtje van $8\frac{1}{2} \times 16\frac{1}{2}$ m grondvlak is gedekt met een steil ticheldak tussen twee topgevels. De zijgevels zijn geled door zware steunberen, die een tonggewelf schragen dat onder de kap verborgen is. Kleine ventilatieopeningen in de 67 cm dikke muren geven spaarzaam licht in het lege interieur.

Van een ander historisch bakstenen gebouw bestaat nog slechts een ruïne: de synagoge van Joden Savanne.

Na de grote bouwactiviteit in de eerste helft van de 19e eeuw is er tot voor kort weinig meer in steen gebouwd. In 1872 kwam de gevangenis in Nieuw Amsterdam gereed, geheel van baksteen opgetrokken, naar ontwerp van J. A. Juriaanse, chef van het toenmalige 'Bouwdepartement'. Het Vincentius Ziekenhuis, dat in de jaren 1913-19 ontstond, was toen wel het grootste gebouw in het land, maar er kwam geen baksteen aan te pas; het was namelijk geheel van cementsteen en beton geconstrueerd. Pas in 1928 werd weer op grote schaal baksteen verwerkt, en wel aan het bedrijfsziekenhuis van de Surinaamse Bauxiet Maatschappij in Moengo. Zowel de baksteen als de metselaars voor dit object kwamen uit Frans Guyana, waar de bloeitijd van de baksteenbouw (in St. Laurent) ruim een halve eeuw later lag dan in Suriname. In recenter tijd, sedert de oprichting van een moderne steenindustrie, is er nogal enige baksteen toegepast bij de bouw van het Prins Bernhard Kampement, enkele scholen en een militair hospitaal in Paramaribo.

SUMMA

Brick bui

In compa
brick, eve
historical
door step
were usu
Ministry
from the
architects
The Cour
straat) ha
often have
iron railing
There are
along the
eering; th
tectural w
A charact
stond' on
Wherever
masonry
vaulted w
A few of
Suriname.
Every larg
made of
brick, com
Because
these are
Oranjeto
There are
Oranjeplei
the mouth
Nieuw Am
in Parama

SUMMARY

Sluise in de Palmentuin.

Small sluice in the Palm Gardens, as seen from the bridge over the Sommelsdijck creek.

Brick buildings

In comparison with the number of wooden houses, brick buildings are few. Nevertheless brick, even in wooden buildings, has always been an important material in Suriname's historical architecture. Bricks were used in every timber house: in the foundation, the front door steps, the water wells in the yard, the kitchen and oven. Brick façades and basements were usually painted dark red, with the exception of the Court of Justice (1774) and the Ministry of Finance (1841). The reason for this is that these two buildings are a bit apart from the Suriname tradition: they were not designed by local but by European-Dutch architects, who were at that time in Government service.

The Court of Justice (De Mirandastraat) and the Ministry of Social Affairs (Wagenwegstraat) have the nicest brick steps to be found in Paramaribo. But even the smallest houses often have interesting steps, and no two of them are alike. Some still have the original cast iron railings and are paved with blue baked tiles.

There are many sluices and bridges of brick masonry to be found on the estates, especially along the left bank of the Commewyne river. Sluices are interesting pieces of civil engineering; the two pillars supporting the hoist installation of the lock are above all fine architectural workmanship. Most of the 18th and 19th century bridges have now disappeared. A characteristic example of one of these is the bridge in front of plantation house 'Morgenstond' on Anton Dragtenweg.

Wherever good drinking water was found in the soil, circular or square wells of brick masonry were made. And where fresh water was absent, estate owners constructed brick vaulted water cellars, half below and half above ground level, in which to store rain water. A few of these reservoirs may be seen at Nieuw Amsterdam as well as in other parts of Suriname.

Every large house had a kitchen in the backyard; as a fire precaution these kitchens were made of brick. In most of them one could find wood-burning ovens also constructed of brick, complete with arches and vaults.

Because natural stone was not available, tombstones were made of brick. The finest of these are to be seen in the two oldest Jewish burial grounds on the Kwattaweg, and in the Oranjebu.

There are but a few large buildings made entirely of brick; most of these are on or near Oranjeplein. The only building with a large brick vault is a powder house, built in 1778 near the mouth of the Commewyne river. This now forms part of the 'Open air museum Fort Nieuw Amsterdam'. One of the largest modern brick buildings is the Military hospital (1965) in Paramaribo.

4 De monumenten

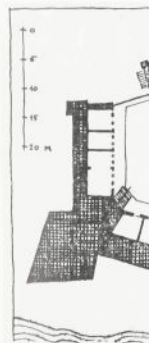

Bestuurscentrum van Paramaribo.

- 1: Gouverneurshuis.
- 2: Kantongerecht.
- 3: Ministerie van Binnenlandse Zaken.
- 4: Ministerie van Financiën, voormalig stadhuis.
- 5: Hof van Justitie.
- 6: Fort Zeelandia.
- 7: Ministerie van Onderwijs, vroegere kazerne (1790).

schaal 1 : 10.000

Het oudste monumentale bouwwerk van Paramaribo is Fort Zeelandia, omstreeks 1666 gebouwd, dat door 18e-eeuwse toevoegingen zijn huidige vorm verkreeg. Thans verdient slechts het vijfhoekige gebouw van rode baksteen de naam fort, maar destijds behoorde het gehele complex tussen Gouvernementsplein, Surinamerivier en Sommelsdijckkreek tot de vesting. Deze was aan de landzijde omringd door aarden wallen en een gracht met ophaalbrug, zoals op oude prenten nog te zien is. De brug lag op de plaats waar nu 'Buitensociëteit het Park' staat. Nog altijd is een deel van het fortterrein militair bezit; de huizen waar vanouds de officieren woonden hebben nog steeds dezelfde bestemming. Nabij het oude fort en de officierswoningen werd tegen het einde van de 18e eeuw een militair magazijn gebouwd. Het draagt het jaartal '1790' op een van de gevels en wordt in de regel naar dit getal genoemd. De indeling van het langgerekte gebouw van 14 x 45 m was zeer eenvoudig: begane grond en verdieping waren lege ruimten, slechts onderbroken door zware houten stijlen die moer- en kinderbalcken droegen. Het exterieur is nog grotendeels in zijn oorspronkelijke staat gebleven. De hoge, met rode tichels gedekte kap en de wit met grijs geschilderde muren waarin lange rijen donkergroene luiken, geven het 'Gebouw 1790' een bijzondere allure. Interessant zijn de lijsten van geprofileerde baksteen in de zijgevels en het overkragend metselwerk onder de goot. De raamkozijnen bevinden zich aan de buitenzijde van de zeer zware gevelmuren, zodat binnen diepe nissen ontstaan.

Fort Zeelandia in

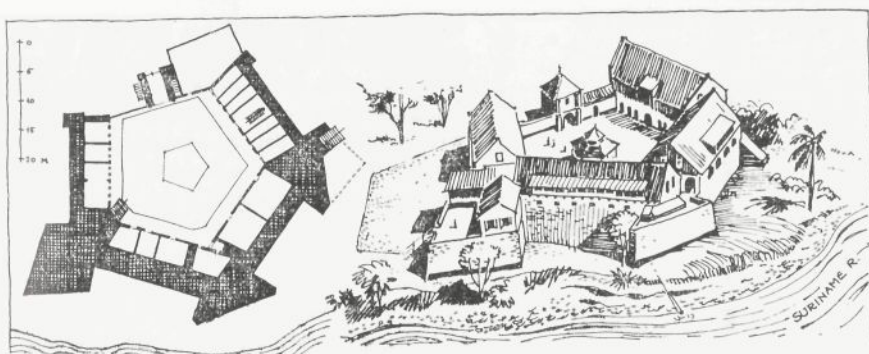
Fort Zeelandia, Sindsdien zijn de

Fort Zeelandia w

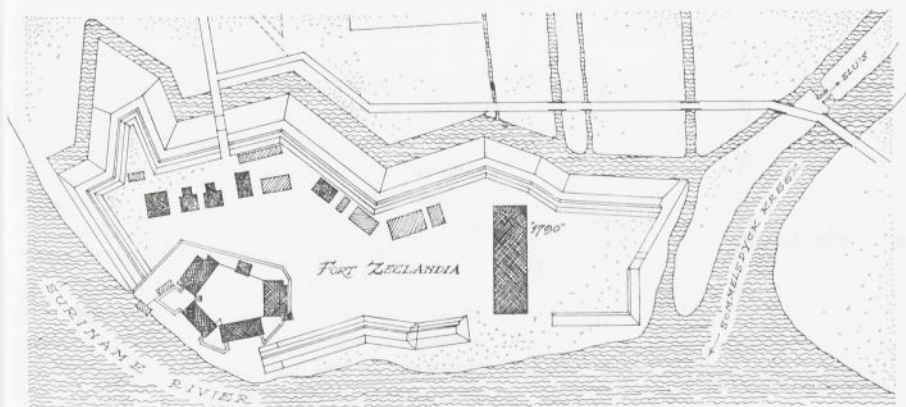
Fort Zeelandia omstreeks 1830, naar P. J. Benoit.

Fort Zeelandia in 1962.

Fort Zeelandia, situatie omstreeks 1850. Thans nog bestaande gebouwen donker aangegeven. Sindsdien zijn de wallen geslecht en de gracht gedempt. Op het linkse bolwerk staat nu Buitensociëteit Het Park.

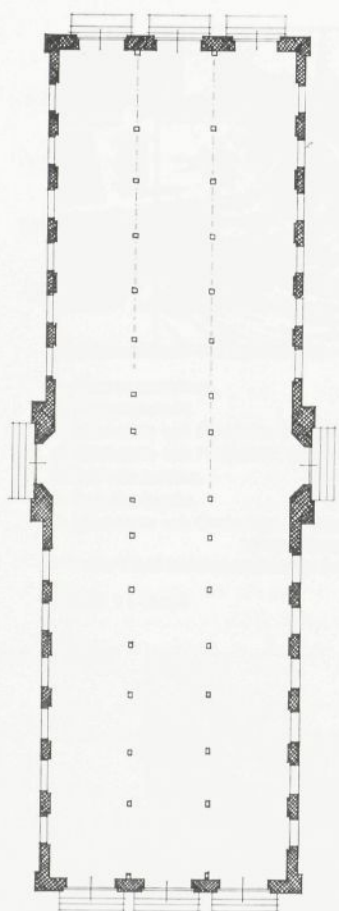
Fort Zeelandia with officers' houses and army barracks, in 1850.

schaal ca. 1 : 3.000

Militair magazijn, later kazerne, thans Ministeries van Onderwijs en Economische Zaken.
Former army warehouse, 1790.

schaal 1 : 400

Omstreeks 1770 schrijft J. J. Hartsinck in zijn boek over de Guyana's:

'Het Huis van den Gouverneur is, ten tijde van gemelden Heer de Cheusses, afgebrooken, en in plaats van dat, een veel grooter opgebouwd, met Engelsche Raamen, van Vooren met een Bordes opgaande, waar van daan een Laan, met Oranjeboomen beplant, naar het Fort loopt: de onderste Verdieping, en de Gevel zijn tot boven van Steen opgetrokken, en de bovenste Verdieping van Hout'.

Het Gouverneurshuis zoals we dit tegenwoordig kennen dateert dus uit de jaren 1728-34, maar is herhaaldelijk verbouwd (in 1792, 1802 en 1834). De tuinzaal en de portico zijn weer latere toevoegingen, die geheel in dezelfde stijl uitgevoerd werden en daardoor niet misstaan. De achtergevel is echter weinig fraai door een veelheid van dakvormen, galerijen en luifels. Van het interieur zijn slechts de grote zaal (rechts) en de hal van belang; de overige vertrekken zijn zodanig verbouwd dat daar niets meer van de 18e-eeuwse sfeer te proeven valt. De houten trap naar de verdieping is ongemakkelijk steil, evenals talloze andere trappen in Suriname. Dit is een Hollandse erfenis die des te meer opvalt bij vergelijking met de buurlanden, waar de trappen een geringere helling hebben. Op de stoep aan de tuinzijde is in de witmarmeren tegels een sierlijke bronzen 32-puntige windroos aangebracht. De tuin, achter het huis gelegen in de as van de hal, past door zijn symmetrische aanleg uitstekend bij de architectuur. Het verdiepte gazon met marmeren beeldje vormt het centrum van de compositie.

Kantongerecht na
Magistrates' Cour

schaal 1 : 250

in zijn
n tijde
ooken,
opge-
/ooren
an een
ar het
de Ge-
en, en

hwoor-
728-34,
2, 1802
n weer
zelfde
et mis-
g fraai
jen en
grote
verige
daar
proe-
ieping
ndere
se er-
lijk
en ge-
an de
s een
ange-
in de
rische
t ver-
nt het

Gouverneurshuis,
naar P. J. Benoit.

The Governor's
Mansion as it was in
1830.

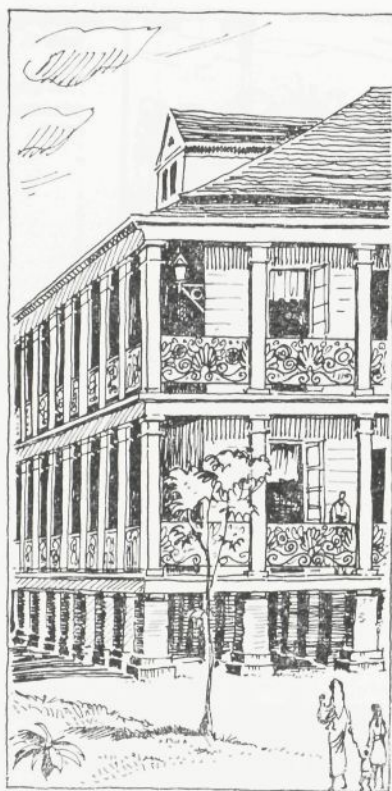
Kantongerecht nabij het Gouverneurshuis. Vermoedelijk was dit vroeger het Gouvernementslogeergebouw.
Magistrates' Court, adjacent to the Governor's House.

schaal 1 : 250

Statengebouw. Naar een foto van omstreeks 1900, uit het Sur. Museum.
Het gebouw was toen twee ramen smaller. De politiepost is later
verplaatst naar de Grote Waterstraat.

The Parliament building in 1900.

's Landshospitaal, in 1760 gesticht
als militair hospitaal.

Hospital, 1760.

Op de hoek van Gravenstraat en Grote Com-
béweg bevindt zich het huis van de Staten
van Suriname. Op een gepleisterde en wit ge-
schilderde bakstenen onderbouw is een hou-
ten verdieping opgetrokken, daarboven een
steile kap met rode tichels gedekt. De grote
schuiframen met witte glasroeden en don-
kergroene luiken bepalen het karakter van de
gevel; naarmate meer of minder luiken ge-
opend zijn verandert de gevelcompositie op-
merkelijk. De ramen van de bovenverdieping
zijn van moderne shutters voorzien en passen
slecht bij het geheel. De kelder en begane-
grond dateren vermoedelijk uit het eind van
de zeventiende eeuw. Op een stadsplatte-
grond uit 1722 staat het gebouw reeds aan-
geduid als 'steene woonhuys'. Op de kaart
van Tirion (1740) is het huis duidelijk aange-
geven evenals op een Franse kaart uit 1770,
welke als bijschrift geeft: 'Maison de la Com-
pagnie', hetgeen er op wijst dat hier het kan-
toor gevestigd was van de Geoctroyeerde So-
ciëteit van Suriname. In zijn beschrijving van
de belangrijkste gebouwen van de stad zegt
Hartsinck:

'... dat van den Bevelhebber der Bezetting
is geheel van Steen. Dit Huis was weleer de
Wooning van den eersten Commies van de
Westindische Compagnie. De overige Woon-
huizen, die zeven- of achthonderd in getal
zijn, zijn meest allen, om de luchtigheid, van
Hout; twee Verdiepingen hoog.'

Nog in deze eeuw is het gebouw in de breedte
uitgebreid: aan weerszijden is er één raamtra-
vée bijgekomen. Dit is wel zo zorgvuldig ge-
daan, dat hiervan in de gevels of de details

van de ramen
meer huizen in
grotendeels on-
en in de hal z
de deuren ze
veel later datu
nen stoep is
treden zijn ci
trisch; in bove
kaar in het ge
muurzijde veel
gezien.

'Lont
en 15

The

Staten van Suriname.
Eens het kantoor van de Westindische Compagnie en woonhuis van Nicolaes Combe, naar wie de achterliggende wijk Combé genoemd is.

House of Parliament. Basement and main floor probably 17th C. Originally it was the office of the Dutch West Indian Company.

schaal 1 : 250

van de ramen niets te bespeuren valt. Zoals meer huizen in de Gravenstraat is het gebouw grotendeels onderkelderd. Boven de voordeur en in de hal zijn fraaie panelen houtsnijwerk; de deuren zelf zijn zeer eenvoudig en van veel later datum. De nog niet zo oude bakstenen stoep is opvallend van plattegrond: de treden zijn cirkelvormig, maar niet concentrisch; in bovenaanzicht snijden de lijnen elkaar in het gevelvlak zodat de trap langs de muurzijde veel steiler is dan recht van voren gezien.

Het voormalige Militair Hospitaal aan de Gravenstraat, thans 's Landshospitaal, is omstreeks 1758-60 gebouwd. Van het gedeelte aan de straat is niet veel meer over, maar het tegenwoordige verpleeghuis op het achtererf heeft nog geheel de oude vorm behouden. De gietijzeren hekken langs de rondgaande galerijen behoren tot de fraaiste in de stad en zijn te vergelijken met wat in diezelfde tijd in het zuiden van de Verenigde Staten gemaakt werd.

'Lontoe Hoso', het voormalige politiebureau aan de Waterkant. Gebouwd in 1857, uitgebreid in 1906 en 1911. Het gebouw rechts, met de arcade, was winkel Haas, later verbouwd tot het huidige politiebureau.

The former police headquarters on the Waterkant, built on the riverbank, 1857.

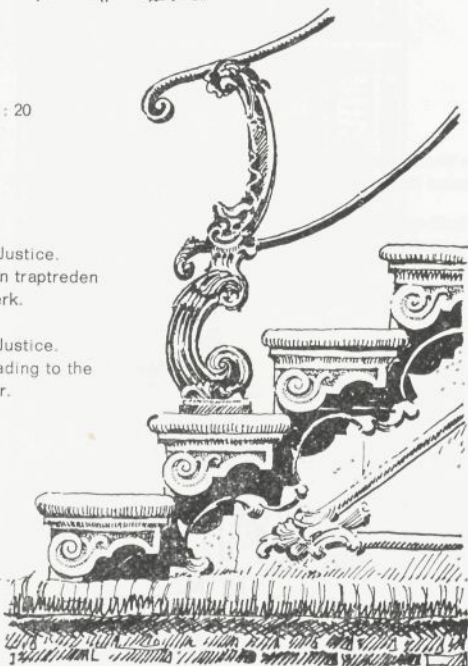
Baluster van de binnentrap
in het Hof van Justitie.

Banister of the stairs from
main floor to attic.

schaal 1 : 20

Court of Justice.
Detail van traptreden
en hekwerk.

Court of Justice.
Stairs leading to the
main floor.

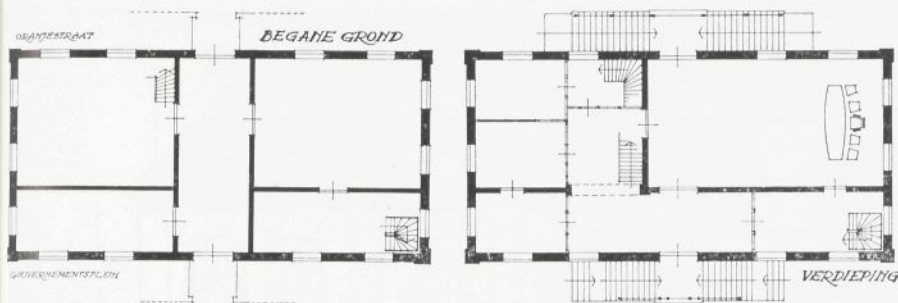

Het geheel in baksteen opgetrokken Hof van Justitie aan het Oranjeplein is in 1774 gebouwd; in 1793 en 1804 schijnen verschillende veranderingen aangebracht te zijn. Niet zo lang geleden zijn de dakvensters nog gewijzigd, waardoor het uiterlijk ernstig werd geschaad, zoals moge blijken uit oude prenten waarop de vroegere toestand te zien is. De schuiframen werden in de loop van de tijd vervangen door shutters en luiken. Het mansarddak is vermoedelijk een eeuw lang enig in zijn soort geweest; pas na 1900 werd deze vorm meer algemeen toegepast, doch met aanzienlijk minder fraai resultaat. Aan de gevels is duidelijk te zien dat de voornaamste vertrekken op de verdieping liggen. Twee monumentale buitentrappen leiden naar de toegangsdeuren in het midden van beide lange gevels. De trap aan het plein is veel rijker uitgevoerd (met hardstenen treden en sierlijke rococo gietijzeren balusters) dan die aan de andere zijde, hoewel daar interessanter metselwerk te bewonderen is. Van de hal op de hoofdverdieping leidt een houten trap met fraaie leuning naar de zolder. De dubbele voordeur is een mooi voorbeeld van de Surinaamse traditie uit de tweede helft van de vorige eeuw; hoe de originele deuren uit 1774 er uit gezien hebben is niet bekend, maar vermoedelijk geleken ze op die van het tegenwoordige Ministerie van Algemene Zaken (Gravenstraat 4).

Het mooiste en grootste houten woonhuis van Paramaribo is Gravenstraat 4, in 1774 gebouwd door Gouverneur Jean Nepveu. De

fraaie midden
in Suriname.
'Vigilantia' is
spreekt nog
heette die hi
was. Hoewel
zelfde is als
detaillering v
merd met par
trappenhuis
van hardsteen
de hoge schu
ke staat. De
gebruikelijke
weerszijden v
van 7 x 28 m
huis. In 1962
restauréerd
Minister-Pres
deling werd
bracht tot 7

Het tegenwo
ken is onge
eeuws woon
onbekende
venlichten v
een aan de
mentale dubb
gebeeld is, en
eveneens met
den. Wat bij
volume; het
van het nor
wand. Dat ee
langrijke ing

Hof van Justitie
plattegronden

schaal 1 : 400

Hof van
1774 ge-
chillende
Niet zo
gewij-
werd ge-
prenten
n is. De
de tijd
het man-
w lang
na 1900
gepast,
resultaat.
de voor-
liggen.
len naar
n beide
veel rij-
den en
dan die
eressan-
n de hal
ten trap
dubbele
de Suri-
de vo-
uit 1774
aar ver-
tegen-
Zaken

fraaie middenpartij in Louis XV stijl is uniek in Suriname. De naam van het huis 'Cura et Vigilantia' is minder bekend; de volksmond spreekt nog over 'Concordia', zoals de Loge heette die hier ruim een eeuw in gevestigd was. Hoewel de constructie in principe hetzelfde is als bij alle andere stadshuizen, is de detaillering veel rijker. De wanden zijn betimmerd met panelen, de balken geprofileerd, het trappenhuis ruimer dan gewoonlijk, de stoep van hardsteen en de fraaie roede-verdeling in de hoge schuiframen nog in de oorspronkelijke staat. De plattegrond wijkt iets af van het gebruikelijke type: er was geen hal met aan weerszijden vertrekken, doch een grote zaal van 7 x 28 m over de gehele breedte van het huis. In 1962 werd het gebouw met zorg gerestaureerd en ingericht tot kantoor van de Minister-President. Als gevolg van de herindeling werd de afmeting van de zaal teruggebracht tot 7 x 15 m.

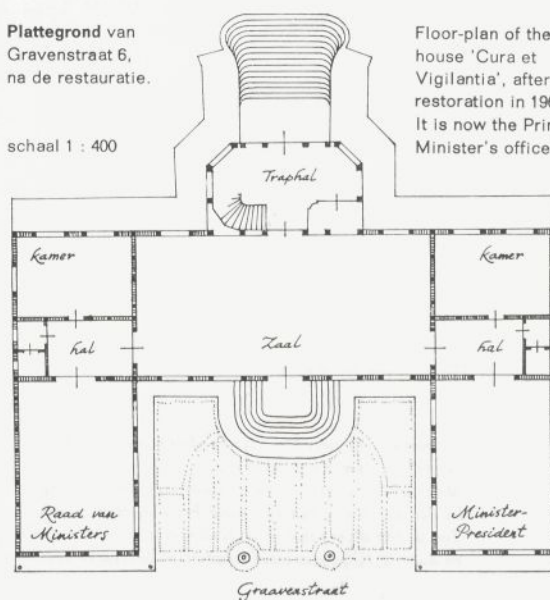
Het tegenwoordige Ministerie van Sociale Zaken is ongetwijfeld oorspronkelijk een 18e-eeuws woonhuis geweest. Initialen van de - onbekende - eerste eigenaar versieren de bovenlichten van deuren. Er zijn twee ingangen: een aan de Wagenwegstraat, met een monumentale dubbele trap die in hoofdstuk III afgebeeld is, en een op het erf aan de oostzijde, eveneens met fraaie gemetselde stoep en treden. Wat bij dit gebouw direct opvalt is het volume; het huis is eigenlijk een vergroting van het normale woningtype in een straatwand. Dat een zo monumentaal huis een belangrijke ingang in een topgevel heeft, komt

'Cura et Vigilantia', Gravenstraat 4. Gebouwd in 1774.

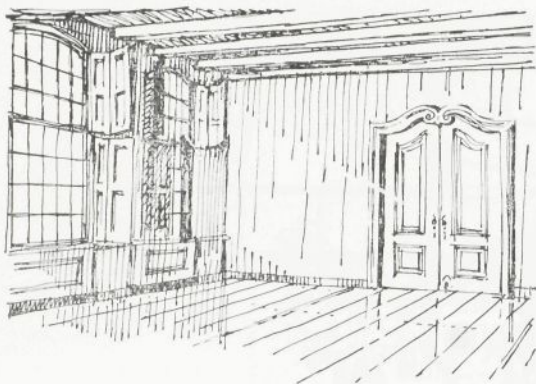
Plattegrond van
Gravenstraat 6,
na de restauratie.

schaal 1 : 400

Floor-plan of the
house 'Cura et
Vigilantia', after
restoration in 1962.
It is now the Prime
Minister's office.

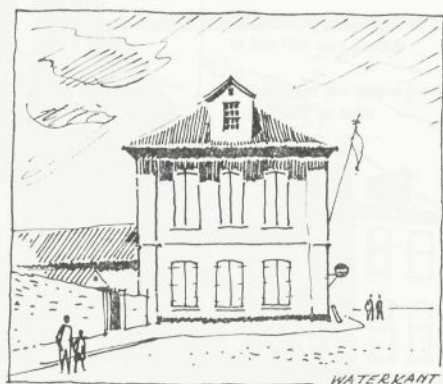
uis van
74 ge-
eu. De

'Cura et Vigilantia', Gravenstraat 4.

Interieur van de grote zaal:
geschilderde houten wanden
en balkenplafond.

The interior of 'Cura et Vigilantia'.

De Koffie-Waag aan de Waterkant.

The weigh-house on Waterkant, 1824.

Tekst op een gevelsteen:

*De mensch, wanneer hem vlijt en edele moed bezielde,
herstelde op aarde vaak wat tijd of ramp vernielde.
Maar zal des stichters werk tot roem des volks bestaan,
hij doe het nuttig zijn en bevele het d'ALMAGT aan.
Zoo zij ook dit gebouw, door Nederlandsch trouw geheiligd,
en door GODS zegen steeds voor NIEUWE ramp beveiligd.*

maar weinig voor. Door de grote breedte en het steile dak vallen er meerdere verdiepingen binnen de kapruimte, vandaar de in rijen boven elkaar geplaatste ramen in de topgevels, die naar boven toe kleiner worden. Hierdoor doet het bouwwerk enigszins denken aan de Duitse bouwtraditie.

De meeste grote gebouwen in Paramaribo dateren uit de jaren 1820-1850, zoals onder meer de twee synagogen, de Lutherse en de Hervormde kerk, de Waag, het stadhuis en het theater Thalia. De oorzaak van deze bouwactiviteit is in de eerste plaats te vinden in de grote branden van 1821 en 1832 die een aanzienlijk deel van de stad verwoestten. Hoe ruïneus het effect van deze branden was blijkt goed uit afbeeldingen uit die tijd. Het Surinaams Museum bezit gravures, gemaakt tijdens de brand van 1821, waarbij men onder andere het Hoekhuis (Waterkant 2) in vlammen ziet opgaan, terwijl de bewoners het meubilair uit de ramen werpen.

De oude Koffiewaag aan de Waterkant is in 1821 afgebrand; een jaar later werd met de herbouw begonnen. Uit prenten van vóór de brand blijkt dat het nieuwe Waaggebouw veel lijkt op zijn voorganger. Een gevelsteen vermeldt de namen van Gouverneur A. de Veer, die op 9 juli 1822 de eerste steen legde en van W. de Vroome (architect), C. Paardekooper (meester-metselaar en aannemer) en I. P. Zeeman (meester-timmerman). Door de ligging in de as van de Waterkant vormt het gebouw een markant punt in het stadsbeeld. De archi-

tectuur is over-
sant zijn wel-
len die de mo-
ge weeghal, v-
dienst Invoer-

In het begin
Kerkplein (to-
een gebouw v-
Hervormde ke-
den was het k-
kroond met e-
houten torent
bekend, met v-
ten van de W-
huisdak boven
Hartsinck sch-
'Het Stadhuis
is onder de l-
Emilius Hend-
beide eindes,
Gebouwen; d-
steen en de
seld. Het Da-
als Leyën op-
gels noemt, w-
tendeels bede-
nog als voorh-
meerde Kerk,
geschikt tot
gedeeltelyk v-
der Colonie.'
In 1810 werd
men een afzo-
stadsbestuur
eerste steen

Waaggebouw,
gevel

schaal 1 : 250

eedte en
diepingen
rijen bo-
opgevels.
Hierdoor
aan de

tektuur is overigens niet bijzonder. Interessant zijn wel de twee zware gemetselde zuilen die de moerbalken dragen in de voormalige weeghal, waar nu de loketten zijn van de dienst Invoerrechten en Accijnzen.

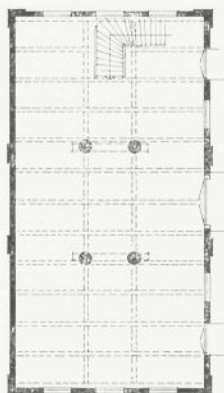
aribo da-
s onder
se en de
dhuis en
an deze
e vinden
e die een
ten. Hoe
den was
tijd. Het
gemaakt
en onder
in vlam-
mers het

In het begin van de 18e eeuw stond op het Kerkplein (toen nog Orangethuyn geheten) een gebouw waarin zowel het stadhuis als de Hervormde kerk ondergebracht waren. Beneden was het Politie-Hof en boven de kerk, bekroond met een hoog schilddak waarop een houten torentje. Er zijn geen afbeeldingen van bekend, met uitzondering van enkele silhouetten van de Waterkant, waarop vaag het stadhuisdak boven de huizen te onderscheiden is. Hartsinck schrijft in 1770:

'Het Stadhuis, gemeenlyk het Hof genaamd, is onder de Regeeringe van den Heer Carel Emilius Hendrik de Cheusses, vergroot, aan beide eindes, en thans een der aanzienlykste Gebouwen; deszelfs Zymuren zyn van Klipsteen en de Gevels van Mopsteen opgemetseld. Het Dak bestaat uit Houten Schaaln als Leyen op elkander gevoegd, die men Singels noemt, waar mede de Huizen hier meestendeels bedekt zyn: het bovenste deel dient nog als voorheen tot een Publieke of Gereformeerde Kerk, en het onderste, is gedeeltelyk geschikt tot de Raadsvergaderingsplaats; en gedeeltelyk voor de Secretary en Weeskamer der Colonie.'

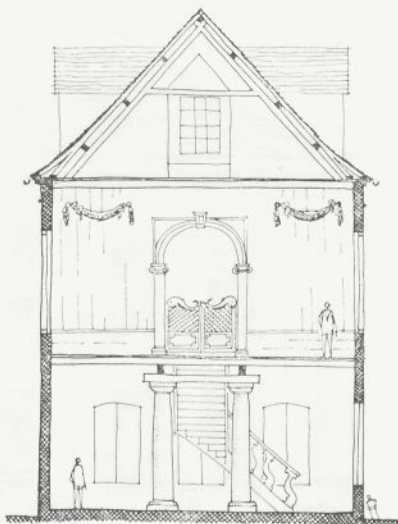
In 1810 werd dit gebouw gesloopt en besloot men een afzonderlijk en waardig huis voor het stadsbestuur te stichten. In 1836 werd de eerste steen gelegd voor een monumentaal

Floor plan.

Waaggebouw,
plattegrond

schaal 1 : 400

doorsnede.

schaal 1 : 250

ant is in
met de
vóór de
uw veel
een ver-
de Veer,
e en van
ekooper
P. Zee-
gging in
gebouw
e archi-

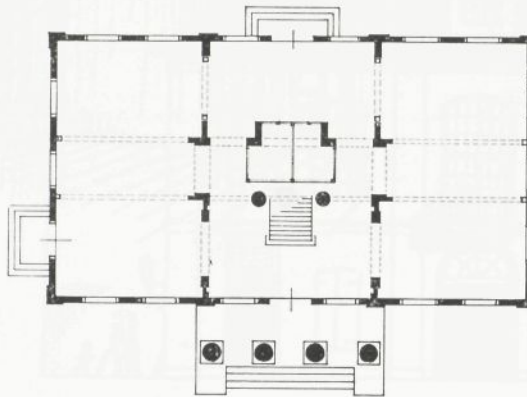
Ministerie van Financiën, voormalig stadhuis, 1841.

Finance Ministry, the former townhall on Oranjeplein.

Plattegrond

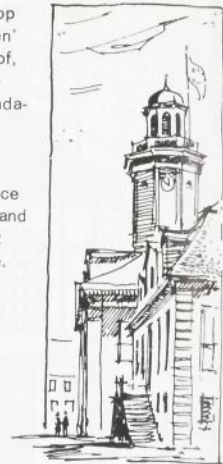
Floor plan

schaal 1 : 400

Gezicht op
'Financiën'
en het Hof,
vanuit de
De Miranda-
straat

View on
the Finance
Ministry and
the Court
of Justice.

Voorgevel

schaal 1 : 250

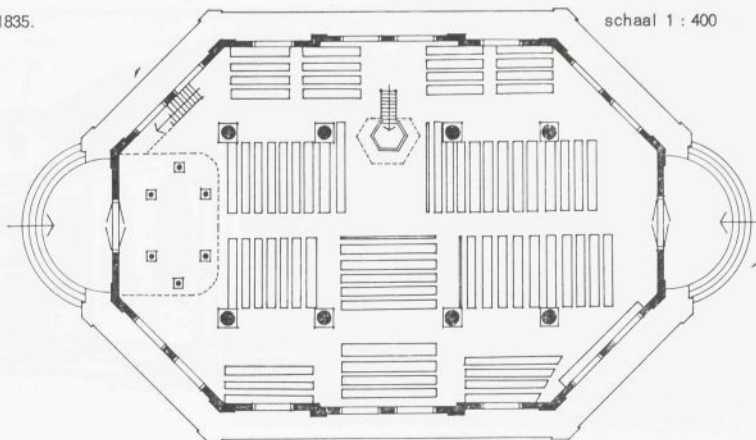
raadhuis aan
kwam het ge
slechts kort
Ministerie
August Voig
de mode van
portico met
tympaan. Vo
ren een late
aanvankelijk
zien, is echt

Nadat de o
was kwam
nieuwe kerk
kend is; het
jaren toen d
deel in de a
geweest zijn
van de Wa
schepen doe
het dak van
waart. (Zie
De kerk wer
de men de e
Prins Willer
ding aanwe
1835 ongew
verwant aan
verwonderlij
de toenmal
ontworpen z
ven met rijk
daterend va
slechts in d
het interieur

Hervormde kerk, 1835.

Reformed church.

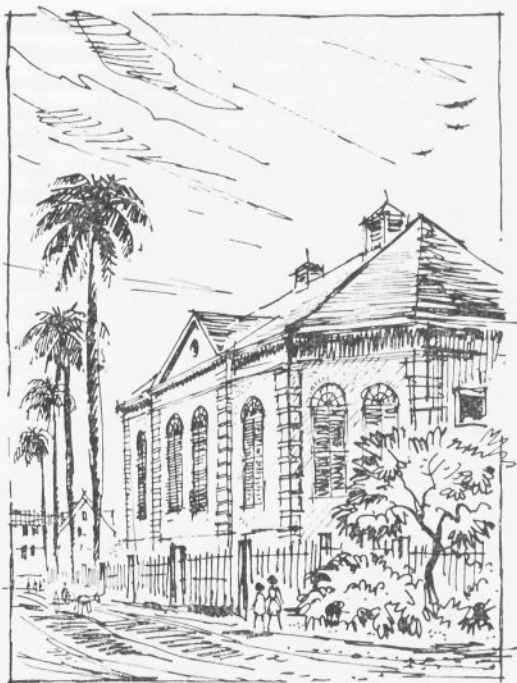
schaal 1 : 400

raadhuis aan het Gouvernementsplein. In 1841 kwam het gereed; maar als stadhuis werd het slechts kort gebruikt. Het is thans Suriname's Ministerie van Financiën. Architect Johan August Voigt maakte het ontwerp, dat naar de mode van die dagen voorzien werd van een portico met hoge zuilen, bekroond door een tympaan. Voor de veronderstelling dat de toren een latere toevoeging zou zijn, of althans aanvankelijk niet in het bouwplan was voorzien, is echter geen overtuigend bewijs.

Nadat de oudste Hervormde kerk gesloopt was kwam in 1814 op diezelfde plaats een nieuwe kerk gereed waar ons weinig van bekend is; het gebouw stond er slechts enkele jaren toen de grote brand van 1821 dit stadsdeel in de as legde. Het moet een koepelkerk geweest zijn zoals blijkt uit een oude prent van de Waterkant waarop men, tussen de schepen door, in de richting van het Kerkplein het dak van een monumentaal gebouw ontwaart. (Zie afb. op blz. 84.)

De kerk werd opnieuw herbouwd: in 1833 legde men de eerste steen en twee jaar later was Prins Willem Frederik Hendrik bij de inwijding aanwezig. De Hervormde kerk is sedert 1835 ongewijzigd gebleven. De architectuur is verwant aan de Lutherse kerk, hetgeen niet zo verwonderlijk is aangezien beide kerken door de toenmalige stadsarchitect C. A. Roman ontworpen zijn. Rond de kerk liggen nog graven met rijkbewerkte hardstenen zerken, alle daterend van vóór 1800, want daarna werd slechts in de Nieuwe Oranjetuin begraven. In het interieur is de vloer, evenals bij vele Ne-

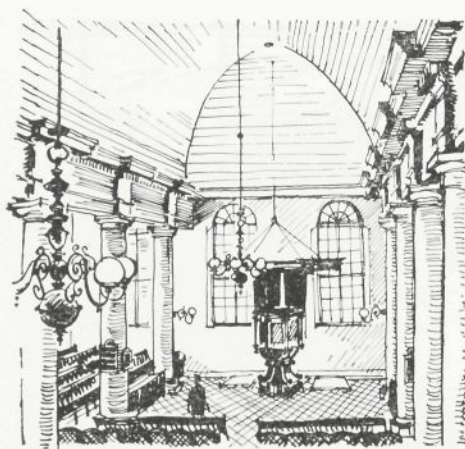
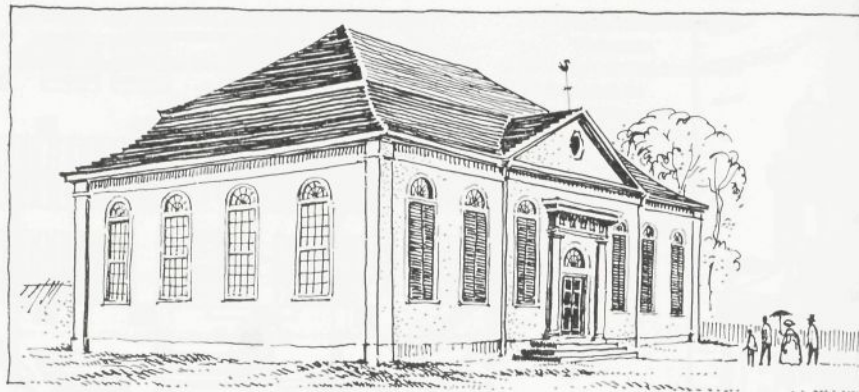
Hervormde kerk op het Kerkplein, tegenwoordige toestand.

Reformed church on Kerkplein as it is today.

derlandse kerken, geplaveid met grafstenen. De wapenschilden en inscripties zijn in de loop der jaren vervaagd door de talloze voetstappen van de gelovigen. Acht zuilen dragen het houten tongewelf; de sierlijke mahoniehouten preekstoel staat tussen twee zuilen aan de oostzijde; schuin daartegenover bevindt zich het uit 1842 daterende orgel.

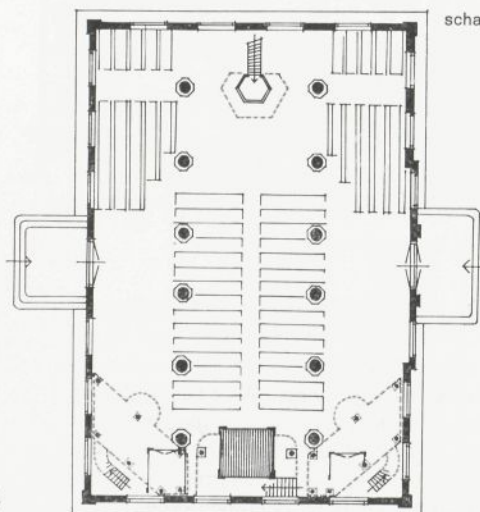
Lutherse kerk, 1834.

Lutheran church
on the Waterkant.

Interieur gezien vanaf het orgelbalkon.

Interior of Lutheran church.

schaal 1 : 400

Tussen 1744 en 1747 werd de eerste Lutherse kerk gesticht, dicht bij de hoek van Waterkant en Steenbakkerijstraat. Een fraai orgel werd in 1762 aangebracht. Het gebouw ging totaal verloren bij de brand van 1832. De tegenwoordige Lutherse kerk dateert uit 1834. Evenals bij de andere kerken uit die tijd is het plafond een houten gewelf. De rechthoekige kerkruimte, ongeveer 16 x 25 m groot, ligt met de lange zijde evenwijdig aan de straat. De ingang is in het midden van de voorgevel, recht hier tegenover is een deur naar het achterterf. In de lengteas van de kerk bevinden zich tegen de korte gevels het orgel (links) en de preekstoel (rechts). Twee rijen van zes zuilen dragen elk een zware, van architraven voorziene balk, waardoor de ruimte in drieën wordt gedeeld: een 7 m breed middenschip waarboven een gewelf, en twee 4,5 m brede zijbeuken, door vlakke zolderingen gedekt. Aan weerszijden van het orgel zijn fraaie balkons van een ingewikkelde vorm, elk gesteund door zeven ronde houten zuiltjes; een interessante constructie. De vloer is nog geheel van oude plavuizen.

De eerste kerk van de Evangelische Broedergemeente - ook wel Hernhutters of Moravische Broeders genoemd - werd in 1778 gesticht aan de Steenbakkerijstraat. Het was slechts een zeer eenvoudig gebouwtje van 8 x 8 m. Een jaar later werd het al uitgebreid tot 12 x 16 m en in 1828 is op dezelfde plaats de 'Grote Stadskerk' gebouwd. Het jaartal 1778 op de gevel dateert uit 1928 (bij het honderdjarig bestaan) en duidt dus op de eerste

Begane gr

Floor plan

Dwarsdoo

Cross-section

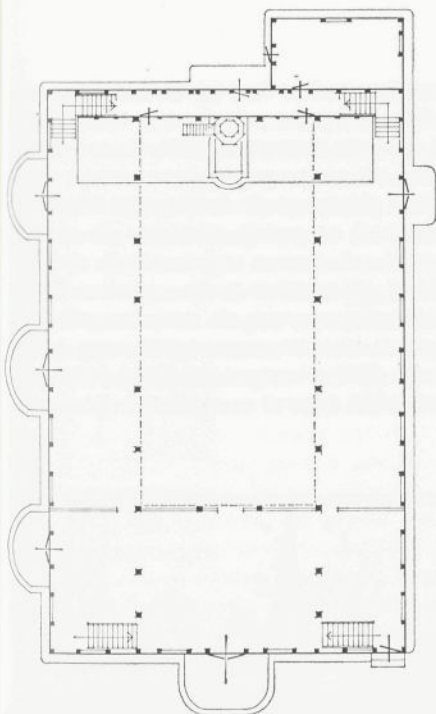
de Lutherse
an Water-
raai orgel
bouw ging
32. De te-
uit 1834.
tijd is het
chthoekige
groot, ligt
de straat.
voorgevel,
r het ach-
bevinden
(links) en
n zes zui-
rchitraven
in drieën
ddenschap
m brede
n gedekt.
raaie bal-
elk ge-
ltjes; een
s nog ge-

Broeder-
f Moravi-
1778 ge-
Het was
wtje van
uitgebreid
de plaats
et jaartal
het hon-
de eerste

Grote stadskerk van de Evangelische Broedergemeente, Steenbakkerijstraat 21, gebouwd in 1828, uitgebreid in 1847.

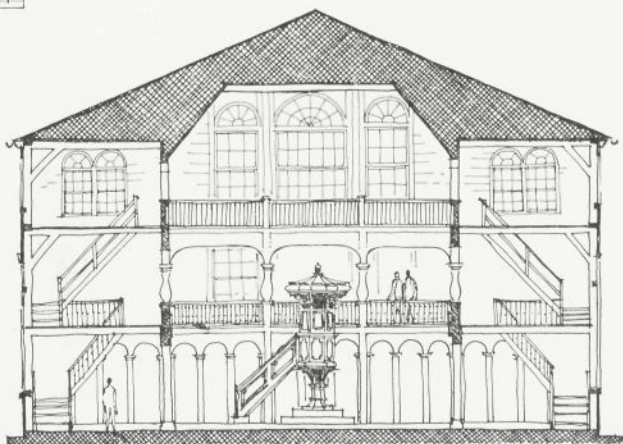
Church of the Moravian Brothers on Steenbakkerijstraat. Founded in 1778, present building dates from 1828.

Begane grond, schaal 1 : 400

Floor plan

stichting en niet op het bouwjaar. De naam 'Mamakerki' geeft aan, dat dit gebouw de moederkerk is van de zending van de Broedergemeente in Suriname. In 1847 werd de kerk uitgebreid; het is tegenwoordig moeilijk vast te stellen welk deel van 1828 en welk van 1847 dateert. Zoals bij de meeste kerken van de E.B.G. is een vrijstaande houten klok-toren van bescheiden afmetingen op het erf gebouwd. Andere kerken van deze gemeente volgden: in 1882 werd de Rust en Vredekerk gebouwd, in 1884 de Combékerk, in 1886 de Wanicakerk. Rond de eeuwwisseling kwamen nog diverse kleinere kerken tot stand in de omgeving van de stad en in de districten. Uit 1906 dateert de Noorderkerk aan de Gravenstraat en in 1912 werd de Zuiderkerk aan de Hoogstraat gebouwd.

Dwarsdoorsnede, schaal 1 : 250

Cross-section.

Rust en Vredekerk van de
Evangelische Broedergemeente,
Gemeenelandsweg (1882).

Moravian church on the
Gemeenelandsweg.

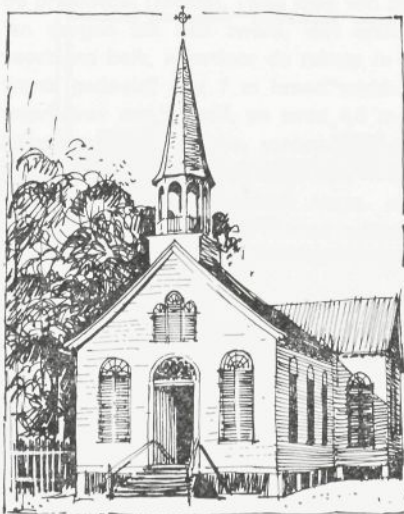

Klokkestoel bij de Rust en Vredekerk.

Many Moravian churches have a belfry similar to this one.

De oudste kerken van de Broedergemeente (Steenbakkerijstraat, Rust en Vredestraat) kenmerken zich door een sober maar waardig interieur; het zijn grote zalen met een rondgaande galerij op de verdieping. Alle houtwerk is wit of grijs geschilderd: de wanden, kolommen, balken en kap, maar ook de vloer en de banken. Alleen de ramen (houten luiken en shutters) zijn, volgens de traditie, donkergroen. De oudste vensters hebben nog schuiframen, die dan wit geschilderd zijn. De vloeren zijn van hout of van gebakken plavuizen.

De eerste K...
in 1787 in...
moet aan d...
ben, maar d...
Het is in 18...
teerde de e...
aan de Gr...
bouw ontwo...
me. Dit wa...
draal, maar...
de plaats s...
ken werd. l...

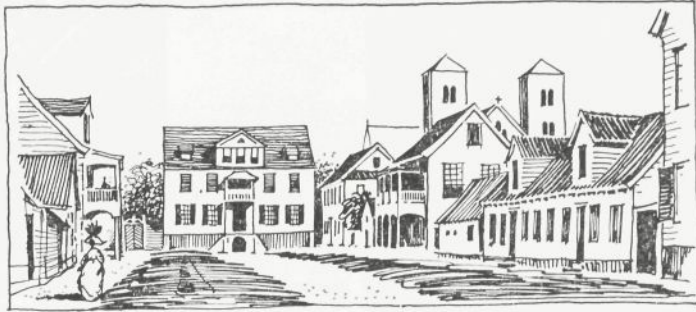

Parochiekerk in de Combé.

R.C. parish church. Hofstede Crull-laan.

Noorderkerkstraat, naar een oude foto. De Kathedraaltorens waren nog niet voltooid.
Op de achtergrond: de oude Surinaamse Bank. Rechts: twee woningen onder één kap.
Noorderkerkstraat in 1900. The Cathedral towers were unfinished at that time.

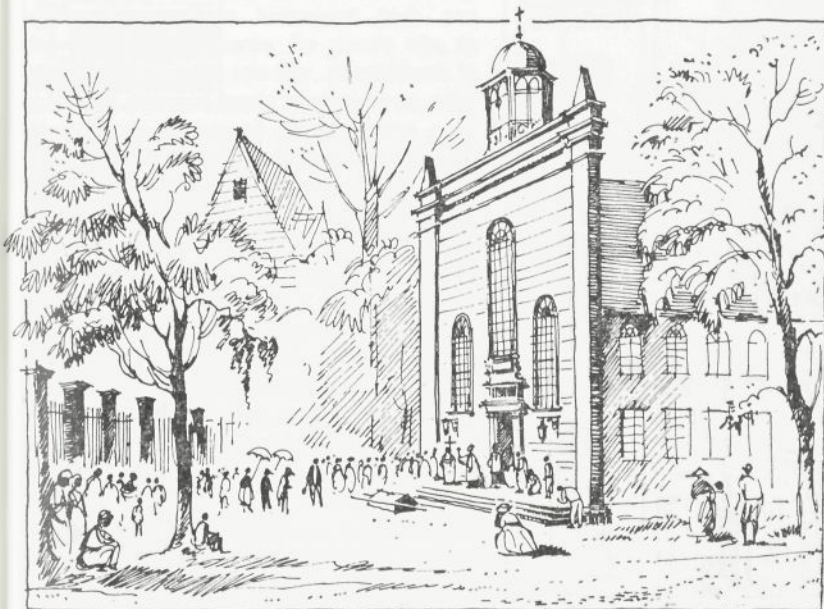

gemeente
redestraat)
ar waardig
een rond-
Alle hout-
e wanden,
k de vloer
uten luiken
e, donker-
nog schuif-
De vloer-
plavuizen.

De eerste Katholieke kerk in Paramaribo werd in 1787 in gebruik genomen. Het gebouw moet aan de Wagenwegstraat gestaan hebben, maar overigens is er weinig van bekend. Het is in 1821 geheel afgebrand. Uit 1825 dateerde de eerste St. Petrus en Paulus kerk aan de Gravenstraat, evenals het Waaggebouw ontworpen door architect W. de Vroome. Dit was niet de tegenwoordige kathedraal, maar haar voorganger, die op dezelfde plaats stond en omstreeks 1880 afgebroken werd. Uit foto's en prenten blijkt dat dit

een kerk was met een representatief front in goede Waterstaatstijl. Het gedeelte achter de voorgevel was vermoedelijk minder verzorgd. Vóór 1825 stond hier een Israëlitisch theater, 'de Verrezen Phoenix' genaamd.

De huidige kathedraal aan de Gravenstraat is omstreeks 1885 gebouwd ter vervanging van de kerk uit 1825. Het is het grootste houten gebouw van Suriname, voor die tijd een gedurfde onderneming, zowel uit een oogpunt van bouwkundige constructie als wat betreft

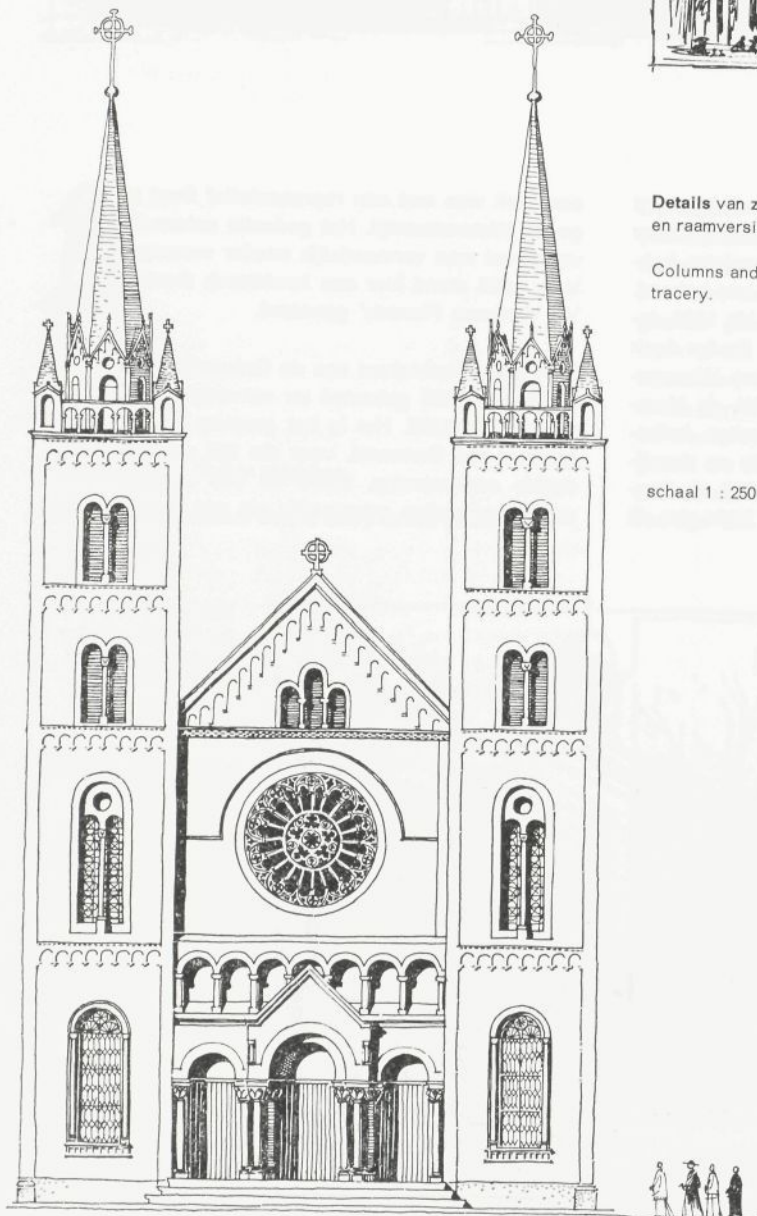

Kathedraal
SS. Petrus en Paulus
aan de Gravenstraat.
Gebouwd in 1825,
afgebroken in 1883.
Naar P. J. Benoit.

The former R.C. Cathedral
on Gravenstraat,
in 1830.

Kathedraal, gebouwd door de Redemptoristen in 1883-1885, onder leiding van fr. F. Harmes.

R.C. Cathedral, 1883-1885.

Interieur, 600

Details van zuilen
en raamversiering.

Columns and window
tracery.

schaal 1 : 250

het beleid
plattegrond
van het geb
decoratieve
bouwmaterial
schilderd: d
hout scheidt
sfeer, waar
heimzinnige
Dit effect va
vooral bere
gewelven,
menten en
de vorige e
voortbracht
bouwwerk v
tegenstelling
de kleuren o
blauw (zoal
den bij iede
haafd en he
delen welke
zijn (indien
worden con
derd. In het
houten gew
die herinner
de oude w
1890 blijkt
ren met een
woordige 'g
later tijd: ze
rige archite
torens maak
maanse' ker
van de ont

Interieur, 600 zitplaatsen.

het beleid van de toenmalige bisschop. De plattegrond is traditioneel, het interessante van het gebouw is echter de constructieve en decoratieve verwerking van het hout als bouw materiaal. Het interieur is geheel ongeschilderd: de kleur van het verweerde cedehout schept, vooral bij kunstlicht, een eigen sfeer, waardoor de kerk groter, ouder en geheimzinniger lijkt dan in het koele daglicht. Dit effect van een Europese kathedraal wordt vooral bereikt door de zuilenrijen, bogen en gewelven, gebeeldhouwde kapitelen, basementen en sierhekken. Hoewel het eind van de vorige eeuw weinig grootse architectuur voortbracht, is deze kathedraal toch een bouwwerk van betekenis. De gevels zijn, in tegenstelling met het interieur, geschilderd: in de kleuren okergeel (zoals zandsteen) en grijsblauw (zoals hardsteen). Deze kleuren worden bij iedere nieuwe schilderbeurt gehandhaafd en hebben een goede reden: alle onderdelen welke namelijk van hardsteen zouden zijn (indien de gehele kerk gemetseld was) worden consequent ook in die kleur geschilderd. In het interieur zijn het voornamelijk de houten gewelven, in het exterieur de kleuren die herinneringen oproepen aan de kerken van de oude wereld. Uit foto's van omstreeks 1890 blijkt dat beide torens toen gedekt waren met een eenvoudig tentdakje. De tegenwoordige 'gotische' spitsen dateren dus van later tijd: ze passen minder goed bij de overige architectuur. De vlakke daken op de torens maakten van het geheel meer een 'romaanse' kerk, hetgeen kennelijk de bedoeling van de ontwerper is geweest, getuige zijn

Hek van de doopkapel in de Kathedraal. Houtsnijwerk, cedar.

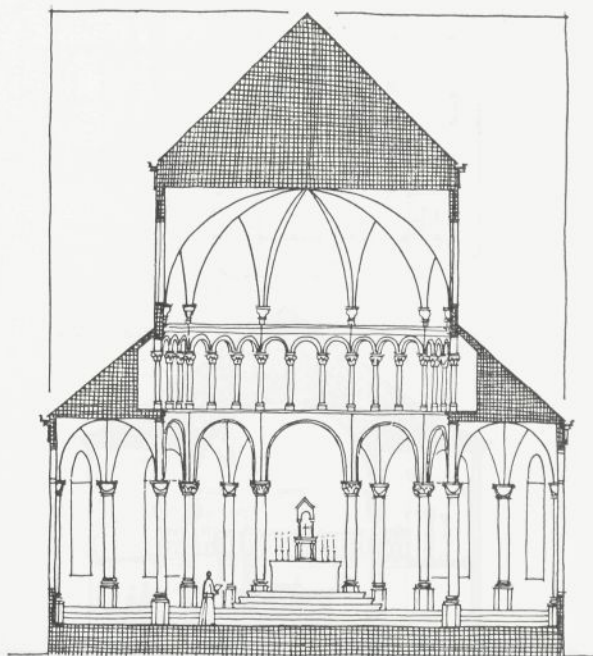
Gate to the baptismal font, woodcarving.

voorliefde voor rondbogen en kruisgewelven met halfcirkelvormige ribben. Nu na vijfenzeventig jaar de onderhoudslasten hoog worden is het te hopen dat spoedig hulp komt om deze kerk te behoeden voor het lot dat al veel houten monumenten in Paramaribo heeft getroffen: afbraak en vervanging door een betonconstructie.

Doorsnede over de Kathedraal.

Gehele interieur van cedar.

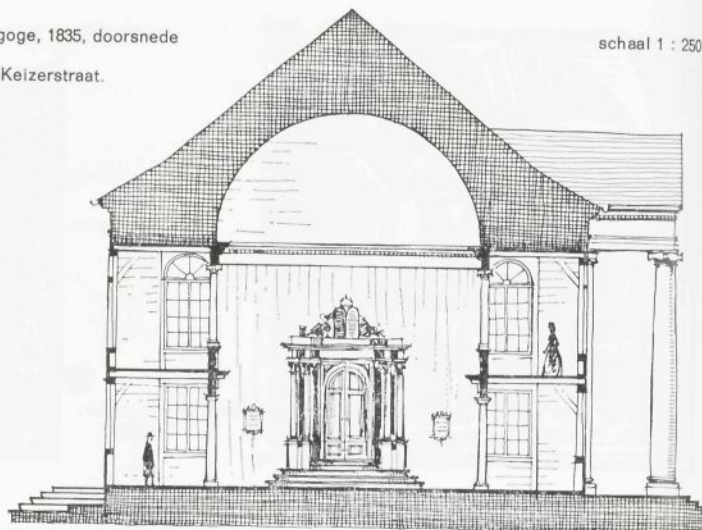
schaal 1 : 250

Neve Shalom, Hoogduitse synagoge, 1835, doorsnede

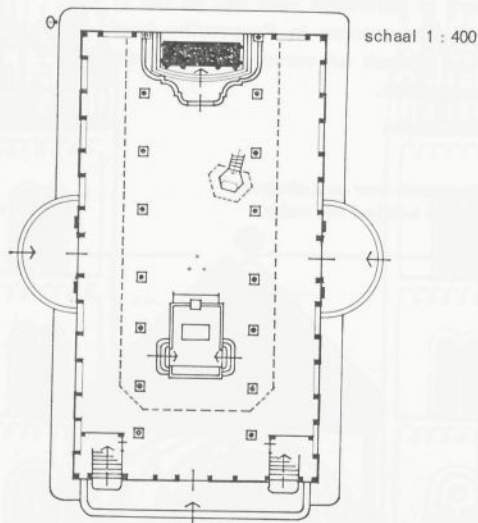
Synagogue 'Neve Shalom' on Keizerstraat.

schaal 1 : 250

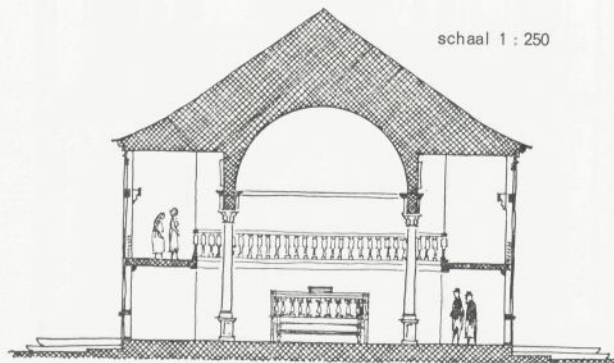
Sedek Ve Shalom. Portugese synagoge aan de Heerenstraat. Galerijen voor de vrouwen met aparte ingangen aan de westzijde.

Portuguese synagogue, 1737, renovated in 1854.

schaal 1 : 400

schaal 1 : 250

'Sedek Ve Shalom' heet de Portugese synagoge aan de Heerenstraat. Het geheel in hout opgetrokken gebouw uit 1737 werd in 1854 zo ingrijpend veranderd, dat thans moeilijk vast te stellen is welk deel uit de achttiende eeuw dateert en welk uit de negentiende. Het exterieur vertoont een sterke overeenkomst met de andere synagoge, de Lutherse- en de Hervormde kerk. Hoewel aan de gevels niet te zien, is er toch een galerij voor de vrouwen, evenals bij de synagoge Neve Shalom. Deze steunt echter niet op zuilen, maar is door middel van ijzeren staven opgehangen aan de kap. Het houten tongewelf wordt gedragen door kolommen, die, vreemd genoeg, geen klassieke kapitelen hebben, maar een geprofileerde kop, welke bij nadere beschouwing toch niet misstaat. Evenals bij Neve Shalom is de vloer met zand bestrooid. Oude geelkoperen kaarsenkronen, waarin de namen van de schenkers zijn gegraveerd, hangen aan de zoldering. Deze gehele inventaris is nog uit de eerste helft van de achttiende eeuw, de hechal en toba zijn even fraai als in de Hoogduitse synagoge.

De Hoogduitse synagoge 'Neve Shalom' aan de Keizerstraat is wel een van de mooiste kerken in Suriname. Zij is gebouwd in 1835-36 naar ontwerp van architect J. F. Halfhide ter vervanging van een oudere synagoge daterend uit 1775 die bij een van de grote stadsbranden verwoest werd. Daarvóór schijnt in 1719 het eerste bedehuis van dezelfde naam gebouwd te zijn. Neve Shalom heeft een duidelijke plattegrond, eenvoudige

Voorgevel van
Neve Shalom.
Stenen zuilen
overigens hou

The columns of
the peristyle are
of plastered
brick, the rest
of the building
is entirely of
timber.

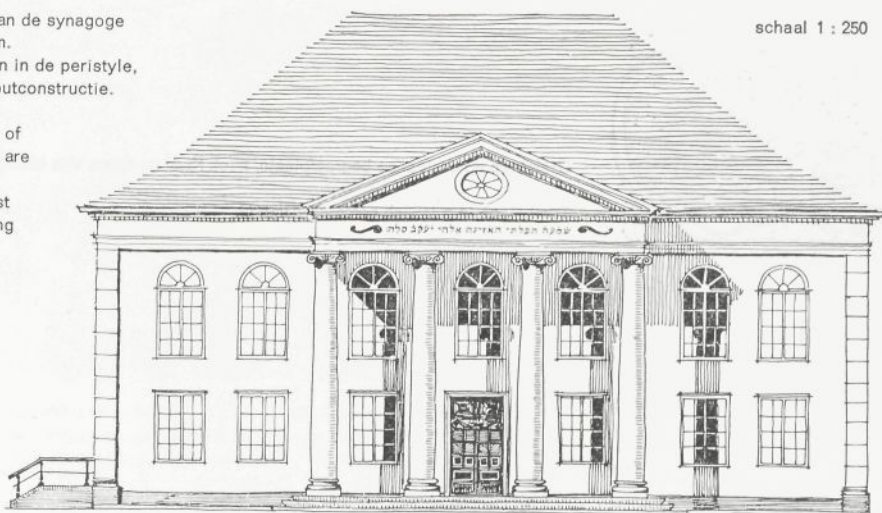
constructie
ken. Het in
witgeschilder
ring komen
kast, de pa
stoel zijn rij
ten. Een gro
nen hangt v
van de cent
en, gesteun
len. Op de
die het tong
tie is van h
gezet, dat h
wordt door
met wit zand
uit Joden S
van de voo
tympanon bo
ren zijn ka
bouwkunst:
schilderd b
deuren. Na
sant huisje
vindt. Op ee
bovenbouw
vanwaar me
zen betegel
de wand geg

schaal 1 : 250

Voorgevel van de synagoge
Neve Shalom.
Stenen zuilen in de peristyle,
overigens houtconstructie.

The columns of
the peristyle are
of plastered
brick, the rest
of the building
is entirely of
timber.

schaal 1 : 250

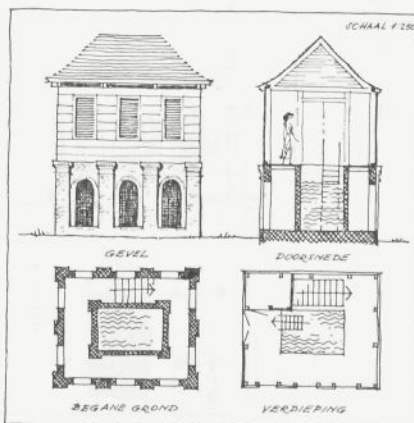
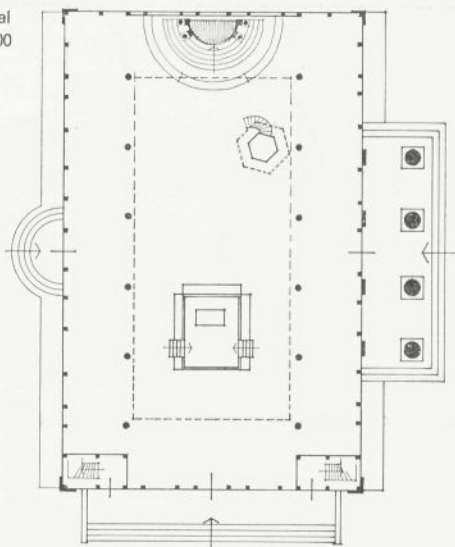

se synago-
gel in hout
d in 1854
s moeilijk
achttiende
diende. Het
reenkomst
se- en de
vels niet
vrouwen,
lom. Deze
r is door
en aan de
gedragen
beg, geen
n geprofi-
schouwing
e Shalom
e geelko-
amen van
en aan de
nog uit de
de hechal
oogduitse

constructie en gevels die voor zichzelf spre-
ken. Het interieur is ruim en licht, tegen de
witgeschilderde wanden en gewelfde zolder-
ring komen de donkere meubels goed uit. De
kast, de parnaasbank, de toba en de preek-
stoel zijn rijk bewerkt en van fraaie houtsoor-
ten. Een groot aantal geelkoperen kaarsenkro-
nen hangt aan het gewelf. Aan weerszijden
van de centrale ruimte bevinden zich galerij-
en, gesteund door zuilen met Dorische kapite-
len. Op de balustrades staan ionische zuilen
die het tongewelf dragen. De gehele construc-
tie is van hout en de kap is zo hecht in elkaar
gezet, dat het vrij hoge gewelf niet ontsierd
wordt door trekstangen. De vloer is bestrooid
met wit zand, afkomstig uit Zanderij (vroeger
uit Joden Savanna). Het voornaamste motief
van de voorgevel wordt gevormd door een
tympanon boven vier enorme zuilen. De kleu-
ren zijn karakteristiek voor de Surinaamse
bouwkunst: witte houten gevels, een rood ge-
schilderd bakstenen plint en donkergroene
deuren. Naast de synagoge staat een interes-
sant huisje waarin zich een ritueel bad be-
vindt. Op een bakstenen arcade is een houten
bovenbouw gemaakt, een kamer van $4 \times 4\frac{1}{2}$ m,
vanwaar men kan afdalen in het met plavui-
zen betegelde bad. Het jaartal 1830 staat in
de wand gegrift.

alom' aan
mooiste
bouw in
F. Half-
synagoge
de grote
Daarvóór
van de-
Shalom
nvoudige

schaal
1 : 400

Ritueel bad bij synagoge Neve Shalom.

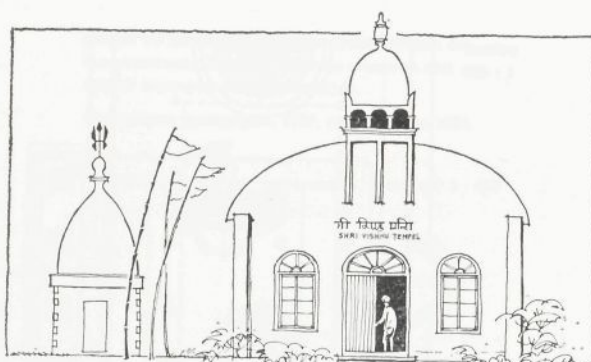
Ritual bath.

schaal 1 : 250

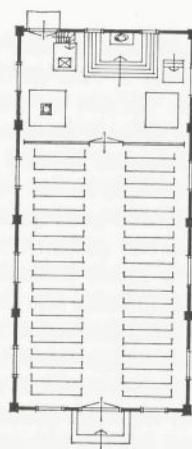

Grafsteen op de Joodse begraafplaats, hoek Kwattaweg en Van Idsingastraat.

Tombstone in a Jewish cemetery, 18th C.

schaal 1 : 250

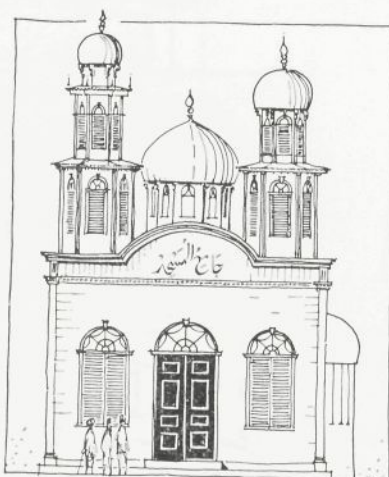
schaal 1 : 400

Vishnu tempel (Sanathan Dharm) aan de Koningstraat.

Orthodox Hindu temple with statue of Vishnu in separate shrine.

Moskee van de
Surinaamse Isla-
mitische Vereniging.
Keizerstraat 88.

Mosque,
Keizerstraat 88.

schaal 1 : 250

Arya tempel,

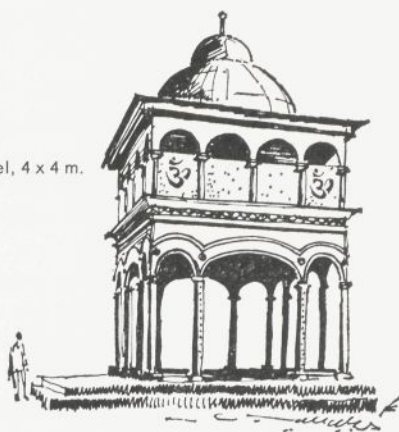
Hindu temple

Arya tempel,
Plattegrond.

Hindu temple

gastraat.

Koepel achter de Arya tempel, 4 x 4 m.

chaal 1 : 400

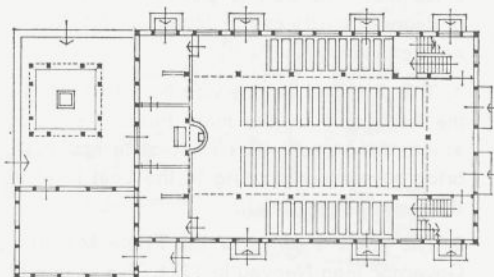

Arya tempel, doorsneden. Rondgaande galerijen evenals bij de synagoges en de E.B.G. kerken.

schaal 1 : 250

Hindu temple with galleries similar to those in the synagogues.

schaal 1 : 400

Arya tempel, Soldatenstraat (verlengde van Gravenstraat).
Plattegrond.

Hindu temple, floor plan.

SUMMARY

Hervormde kerk gezien vanaf de schepen aan de Waterkant, in 1817. Van deze koepelkerk, gebouwd in 1814 en verbrand in 1821, bestaan geen andere afbeeldingen. Naar een aquatint door F. Dieterich (Stichting Atlas van Stolk, Rotterdam).

The Reformed Church in 1817 as seen from the Waterkant.

Monuments of Paramaribo

All the well-known monuments are to be found close to each other in the centre of Paramaribo. Many historical buildings were destroyed during the big fires of 1821 and 1832; most of the churches and other present day monuments came into being shortly after these catastrophes.

Only two examples of 17th century architecture remain today: Fort Zeelandia and a part of the Parliament building. Eighteenth century architecture includes Government House, Court of Justice, Ministries of General and Internal Affairs and the Portuguese synagogue. The coffee weighing house, the Reformed and Lutheran churches, the Keizerstraat synagogue, the Moravian church 'Grote stadskerk', as well as the Ministry of Finance were built in the early part of the last century. The R.C. Cathedral (1885) is the latest of the monumental buildings.

Description of the important monuments.

1. In former times the whole area between Oranjeplein, the river and Kleine Waterstraat was part of fort Zeelandia (see also Chapter VII). The walls of this small pentagonal fortress were built of shellstone around 1666; the brick pavillions above these walls in 1784. The long, white-painted brick building nearby was erected in 1790 as a military storehouse, later on it was also used as army barracks. The old houses around the fort were and still are officers' homes.

2. The House of Parliament is at the corner of Gravenstraat and Grote Combé. Originally this building was the office of the Dutch West Indian Company. The main floor and basement, made of brick, are the oldest part of the house. The roof is covered with locally made tiles. Sash windows still have their original form, and a beautiful woodcarving decorates the front door fanlight.

3. The Governor's Mansion was built around 1730; the façade has not been changed much since then. The portico and reception hall on the east are recent additions. The tympanum is decorated with multicoloured sculpture. Part of the grounds, the 'Palm Gardens', are used as a public park.

4. The Court of Justice was built in 1774. Two monumental staircases lead from outside to the law court on the main floor. The steps overlooking the square are made of natural stone, decorated with rococo-style sculpture. The stairs on the other side are of intricate brick masonry according to the best local tradition. The entire building is constructed of a thin Dutch-made brick.

5. The present office of the Prime Minister (Gravenstraat 4) was built as a residence for Governor Jean Nepveu in 1774. This is one of Suriname's finest buildings, with a remarkable

recessed entrance in Louis XV style, symmetrical floor plan, high sash windows with small panes, large rooms and spacious staircase.

6. The Ministry of Internal Affairs (Oranjeplein 2), was also originally a private residence. Interesting details are: doors, fanlights, banisters and an arched gallery overlooking the square.

7. The Weighhouse on the Waterkant was burnt in 1821 and rebuilt along the same lines a year later. In the former weighing room two enormous brick columns support the ceiling beams.

8. Architect Voigt designed the town hall which was built in the years 1836-1841. At present it is the Ministry of Finance. A 110 ft. high tower and four enormous columns with a tympanum are the main characteristics of this old brick building, the largest in Paramaribo. The architecture is reminiscent of American colonial and Dutch neo-classical style.

9. The first Reformed church on Kerkplein was demolished in 1810; its replacement was burnt in 1821. The present church, with an octagonal floor plan, was built on the same site in 1835.

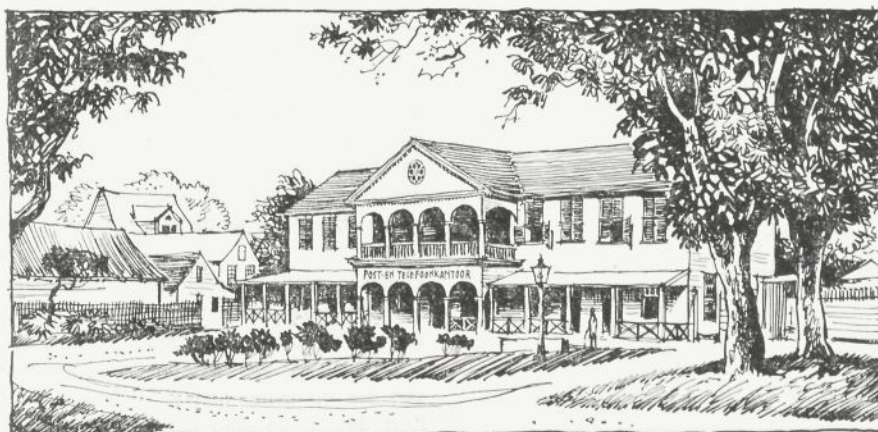
10. The Lutheran church on the Waterkant dates from 1834. It replaced an older church that was burnt in 1832. Its interior and exterior are somewhat similar to the Reformed church.

11. The two Moravian churches, compared to the former mentioned buildings, are of an entirely different style. Slender wooden pillars, instead of heavy brick columns, support the roof of these spacious white painted halls. The Grotestadskerk (1828) is situated on Steenbakkerijstraat and the Rust-en-Vredekerk (1882) on Gemeenelandsweg.

12. The largest wooden building in Suriname is the R.C. Cathedral (1885). The interior, with its numerous vaults, columns and arches, is completely made of unpainted red cedar. The tracery in each window is of a different pattern. The gates of the baptismal font and the capitals of the columns are decorated with intricate woodcarvings.

13. The Portuguese synagogue 'Sedek Ve Shalom' on the Heerenstraat was built in 1737 and renovated in 1854. The galleries have no supporting columns but are hung from the vaulted ceiling by iron rods. The beautiful 18th century furniture is still in good condition.

14. 'Neve Shalom', the synagogue on the Keizerstraat, built in 1835, is one of Suriname's loveliest churches. Two rows of columns support the gallery and the vaulted ceiling above. The entire building is constructed of wood. Four tall pillars under a tympanum give the façade a monumental appearance. The white-painted interior walls enhance the beautiful antique furniture.

Het oude
postkantoor
aan het
Kerkplein.

The former
post office
on Kerkplein;
the new
building
occupies this
same site.

5 Plantages en plantagehuizen

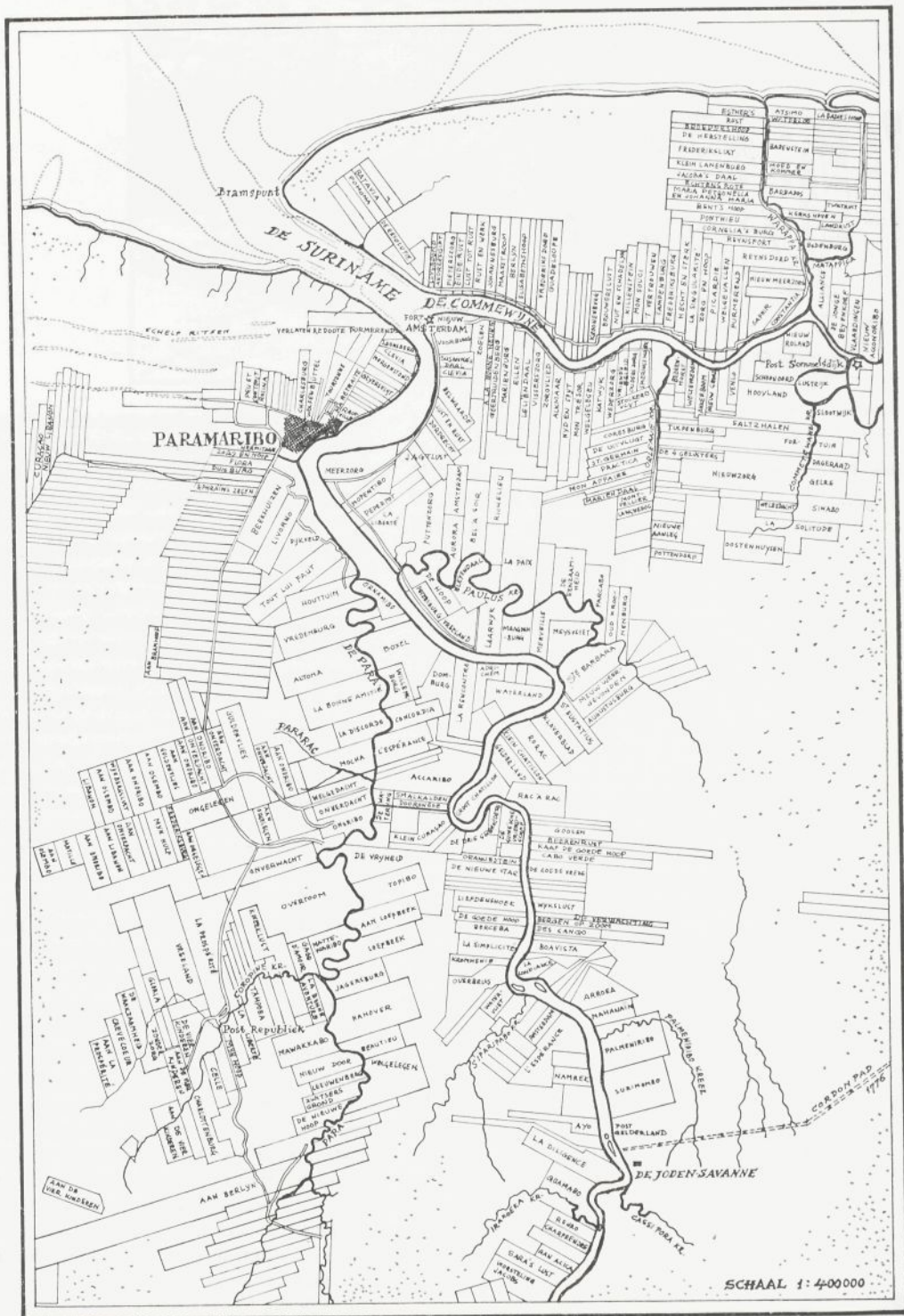

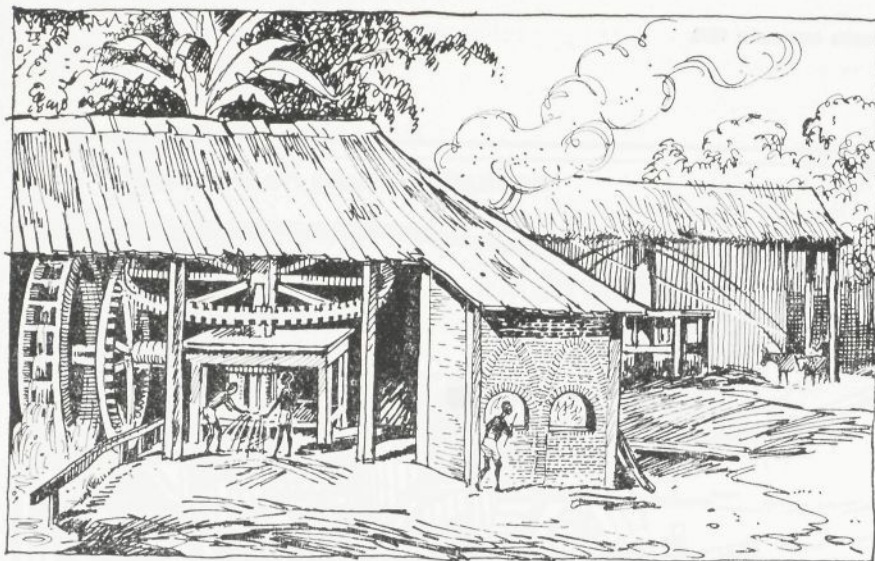
Sluis van plantage Alkmaar.

De plantagelandbouw is meer dan drie eeuwen de grondslag van Surinames economie geweest. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de aanleg van plantages met alle daarbij behorende bouw- en waterbouwkundige werken een grote invloed heeft uitgeoefend op de regionale architectuur. Als voorbeeld kunnen de hedendaagse woningen en villa's dienen die, in navolging van de plantagehuizen uit de vorige eeuw, bij voorkeur op 'hoge neuten' gebouwd worden. De grote waterbouwkundige werken welke tegenwoordig in Suriname bestaan of in uitvoering zijn hebben in de 18e eeuw als voorgangers gehad de talrijke plantages langs de benedenloop van de rivieren. Al deze plantages zijn namelijk polders waar de waterbeheersing een belangrijke zaak is. De Hollandse waterbouwkundigen ontmoetten in de vlakke, regenachtige en met rivieren doorsneden Surinaamse kustvlakte welbekende problemen die zij op de voor hen gebruikelijke wijze opgelost hebben. Hoewel de aanleg van plantages in de eerste plaats een agrarische aangelegenheid was, is de invloed van deze plantages op de regionale bouwstijl en de stedenbouwkundige structuur van het landschap zo groot dat een uitvoerige beschouwing over dit onderwerp zeker past in een boekje over de Surinaamse architectuur.

Engelsen, Hollanders en uit Brazilië afkomstige Portugese Joden waren in de 17e eeuw de eerste plantagebezitters in Suriname. Tabak en suiker waren toen de eerste gewassen die op grote schaal verbouwd werden. Kort daarop volgden koffie en katoen, later

Plantagekaart, situatie omstreeks 1890.

Suikermolen door waterkracht aangedreven.
Daarnaast de dram-stokerij.
Op de achtergrond een 'beestenwerk'.
Naar P. J. Benoit.

Sugar mill, both water and
animal powered. 1830.

cacao en in recente tijd rijst, citrus en bananen. Omstreeks 1720 waren er bovendien plantages die minder bekende produkten verbouwden, zoals de rode kleurstof orlean of koesoewê (Bixa Orellana) waaraan de naam Orleanekreek nog herinnert. Ook indigo werd in die tijd genoemd als uitvoerprodukt. De naam van plantage 'Blauwgrond' herinnert hier nog aan. Vanzelfsprekend werden er op elke plantage ook voedingsmiddelen voor het personeel verbouwd, en hield men een vee-stapel. Gedurende alle tijden werd er ook hout gekapt, maar dit kan men niet tot de plantagelandbouw rekenen; de bomen werden niet geplant doch op bepaalde concessiegebieden uit het bos gehaald. Pas sedert enige jaren is er sprake van een georganiseerde aanplant op grote schaal: het Pinus-project bij Joden Savanne.

Het vlakke landschap gaf aanleiding tot een rechthoekige verkaveling van de plantagegronden, slechts langs de meanderende kreekjes en de bovenloop van de rivieren pasten de oudste plantages zich aan bij de natuurlijke grenzen. In tegenstelling met veel andere tropische landen zijn er in Suriname altijd bekwame landmeters geweest; kadaسترarchieven werden bijgehouden en er bestaan vele goede kaarten, reeds vanaf de 18e eeuw. Naar hedendaagse begrippen is de nauwkeurigheid van de plantagegrenzen op oude kaarten wel betrekkelijk, zoals b.v. bleek bij nametingen van Accaribo, maar elke keer als men een plantagelandschap vanuit de lucht ziet geeft het strakke en regelmatige patroon van dammen, tansen en bedden toch een im-

pressie van kundigen en is namelijk geweest; de tages en n tig en orde seerde opb aanleg ges kerplanters kolonisten De oudste van de rivier waren en l dem leek der dan in deze ver tamelijk ve pen of ka landbouwge beter beve Nieuw Am van de hog ren door nam het a loop van d stond het gebruik we gevens. In de achter (bossen en ter ten be werk van een kanaa (de hoofd- het transp bootjes, a

en bana-
bovendien
kten ver-
leane of
de naam
igo werd
dukt. De
herinnert
en er op
voor het
een vee-
er ook
et tot de
n werden
essiege-
ert enige
niseerde
s-project

tot een
lantage-
e kreek-
n pasten
natuur-
veel an-
Suriname
adaster-
bestaan
de eeuw.
auwkeu-
de kaar-
bij na-
keer als
de lucht
patroon
een im-

pressie van de bekwaamheid van waterbouw-
kundigen en landmeters uit die tijd. Suriname
is namelijk nooit een primitief pioniersland
geweest; de ontsluiting en de aanleg van plan-
tages en nederzettingen geschiedde planma-
tig en ordelijk. De reden van deze georgani-
seerde opbouw van het land was dat de eerste
aanleg geschiedde door ervaren Engelse sui-
kerplanters uit Barbados en Portugees-Joodse
kolonisten uit Brazilië.

De oudste plantages lagen aan de bovenloop
van de rivieren, daar waar de gronden hoger
waren en het rivierwater steeds zoet. De bo-
dem leek hier aanvankelijk ook vruchtbaar-
der dan in de kuststreek. Bovendien lagen
deze ver van de zee verwijderde plantages
tamelijk veilig voor vijandelijke oorlogssche-
pen of kapers. Naarmate de behoefte aan
landbouwgronden toenam en de kuststrook
beter beveiligd werd door de aanleg van fort
Nieuw Amsterdam, bleek tevens de opbrengst
van de hoger gelegen plantages te verminde-
ren door uitputting van de grond. Hierdoor
nam het aantal plantages langs de beneden-
loop van de rivieren snel toe. In die tijd ont-
stond het plantagetype waarbij een optimaal
gebruik werd gemaakt van de natuurlijke ge-
gevens. In de droge tijd betrof de plantage uit
de achterliggende ongecultiveerde gronden
(bossen en zwampen) het benodigde zoetwa-
ter ten behoeve van de gewassen. Een net-
werk van sloten (vaartrensen) uitkomend op
een kanaal in de lengteas van de plantage
(de hoofd- of molentrens) diende zowel voor
het transport van de landbouwprodukten op
bootjes, als voor waterlozing van de ge-

hele polder. In de regentijd kon men bij laag
tij door een sluis of via de watermolen lozen
in de rivier.

De getijden, en vooral het springtij, werden
benut om waterkracht op te wekken: alle
grotere suikerplantages langs de beneden-
loop van de rivieren hadden een molen
aangedreven door een waterrad. Achter een
inneemsluis was een 'bedelvinge' of water-
kom die in verbinding stond met het sloten-
net binnen de plantage, waarin het rivier-
water verzameld werd totdat het bij laag tij
weer geloosd kon worden. Doordat het ver-
schil tussen het waterpeil in de plantage en
de rivier bij laag tij wel enkele meters be-
droeg werd het grote rad van de watermolen
met kracht aangedreven. Sommige watermo-
lens waren zo ingericht dat ze ook konden
werken bij het innemen van water uit de ri-
vier bij hoog tij. In de regel was er echter
een aparte inneemsluis en kon de watermo-
len uitsluitend werken bij het lozen van het
plantagewater naar de rivier. Doordat de
bouwkosten van een watermolen zeer hoog
waren was een 'waterwerk' alleen voor de
grotere bedrijven rendabel; de kleinere plan-
tages waren aangewezen op suikermolens
aangedreven door paarden en ossen. Ook de
hoger gelegen plantages hadden steeds 'bees-
tenwerken'; door het nagenoeg ontbreken van
getijden in de bovenloop van de rivieren zou-
den watermolens daar immers onbruikbaar
zijn. Het gebruik van trekdieren voor de sui-
kermolen gaf niet alleen veel zorg voor het
vee maar vereiste ook weidegrond en stallen;
de exploitatie van een bovenlandse suiker-

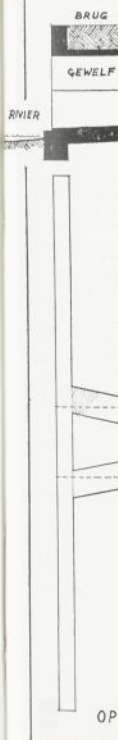
Windmolen naar P. J. Benoit.

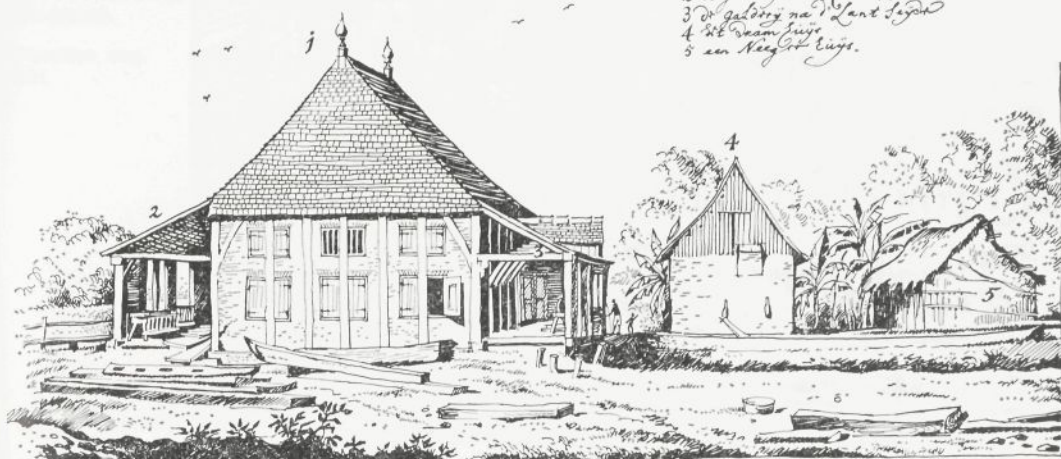
plantage was dus in dit opzicht duurder. Een bijkomend voordeel was echter dat ook in de droge tijd steeds voldoende zoetwater beschikbaar was. Gemetselde regenbakken, zoals die nu nog langs de beneden-Commewijne en Suriname te vinden zijn, waren daar niet nodig. Hoewel het merendeel van de 18e- en 19e-eeuwse plantages in verval is, en de opstallen nagenoeg geheel zijn verdwenen, kan men toch op enkele plaatsen nog overblijfselen vinden van watermolens en vergaarkommen, o.a. bij de plantages Slootwijk en Waterland.

Windmolens hebben geen opgang gemaakt in Suriname. In de periode 1651-1667 hebben de Engelse kolonisten een aantal molens gebouwd, een gevolg van de ervaring hiermee op hun eiland Barbados. De planters daar hadden de suikerrietcultuur geleerd in Pernambuco, dus mogelijk kwam het toen gebruikte molentype oorspronkelijk daar vandaan. De wind in Suriname bleek echter te onregelmatig en weinig krachtig voor dit doel. Er zijn voor zover bekend geen overblijfselen gevonden van windmolens. Pierre Jacques Benoit tekende omstreeks 1835 een klein molentje dat mogelijk diende voor de waterlozing van een trens of sloot, maar andere recente afbeeldingen ontbreken. De windmolen die vroeger op fort Nieuw Amsterdam stond had met plantages of waterregulering niets te maken; het was een korenmolen die kort na 1800 verdwenen is, vermoedelijk ook wegens het geringe nuttig effect. Sedert het begin van de vorige eeuw hebben de meeste suikerplantages stoommachines aangeschaft

SCHAAL 1:

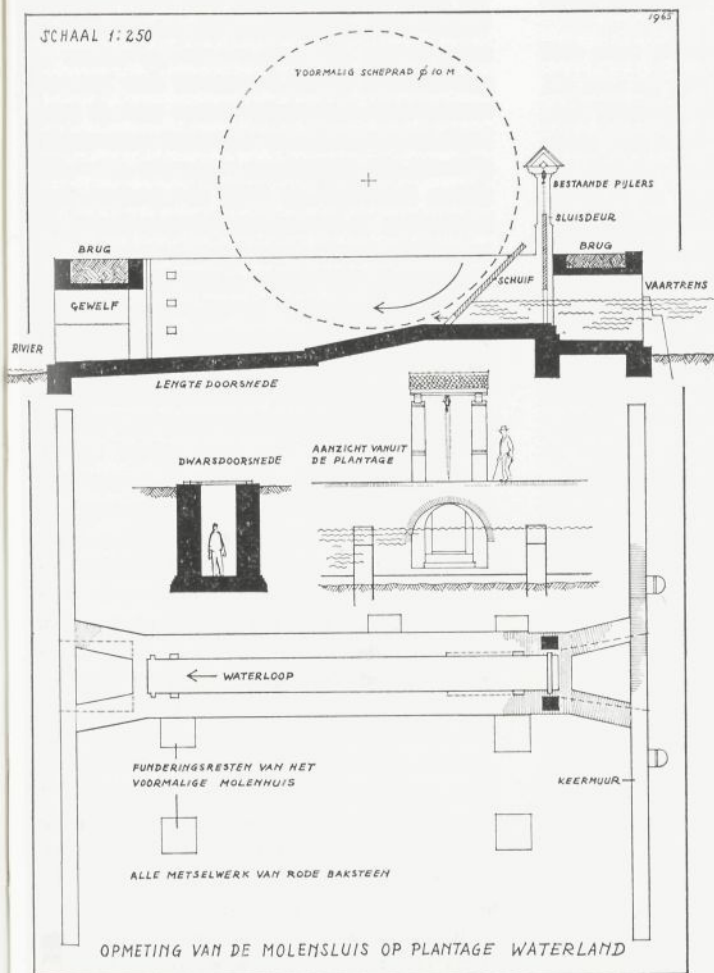

- 1 De molen en Hooftuijs van Vroen
- 2 De galerij na de Rijnse Leent
- 3 De galerij na de Rijnse Leent
- 4 De Rijnse Leent
- 5 een Nieuw Huis.

Dit gezicht is te zien op Waterland als men staat voor de Keuken.

urder. Een
ook in de
er beschik-
zoals die
ijne en Su-
niet nodig.
e- en 19e-
e opstellen
kan men
erblijfselen
arkommen,
aterland.

gemaakt in
67 hebben
molens ge-
g hiermee
nters daar
rd in Per-
toen ge-
daar van-
echter te
or dit doel.
erblijfselen
e Jacques
e klein mo-
e waterlo-
ar andere
e windmo-
Amsterdam
rregulering
nmolen die
edelijk ook
Sedert het
de meeste
angeschaft

Plantage Waterland.

Watermolen naar een prent van Dirk Valkenburg in het Rijksmuseum (1708).

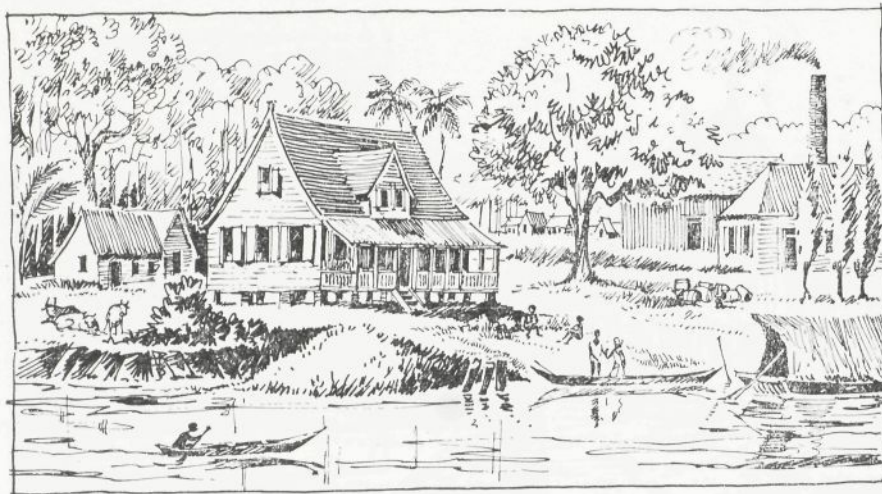
Water-powered sugar mill (1708) at plantation Waterland, demolished.

Molensluis van Waterland, tegenwoordige situatie.

Het grote scheprad en de daarnaast gelegen molen waren vroeger overdekt door de loods welke Dirk Valkenburg in 1708 tekende.

Plantation Waterland.

The sugar mill pictured above was situated over this sluice, which is still used today for drainage.

Plantagehuis en bedrijfsgebouwen, 1840. Naar een tekening van J. M. Engelberts. (Stichting Atlas van Stolk)

Plantation house in 1840; the brick chimney of the sugar mill indicates use of a steam engine.

waardoor de produktie onafhankelijk werd van watermolens of trekdielen. Overblijfselen van vervallen suikerfabrieken, stoomketels en suikerpannen zijn nog op veel plaatsen te vinden, soms geheel overgroeid door het oerwoud dat de verlaten plantages weer in bezit heeft genomen. Bij de suikeronderneming Mariënborg zijn enorme en imposante stoommachines in bedrijf, in 1921 vervaardigd door Werkspoor in Amsterdam. Hier leeft nog de romantiek van de stoom; een herinnering aan de tijd toen de techniek er technischer uitzag dan thans. Bezoekers komen onder de indruk van het glimmend gepoetste koperwerk, de majestueus langzaam bewegende drijfstan- gen en vliegwielen, de enorme tandraden en de kracht waarmee het suikerriet vermalen wordt.

De afmetingen van plantages liggen tussen de 500 en 2000 akkers; de meeste zijn echter omstreeks 1000 akkers groot. Een akker is ongeveer 0,43 ha, ofwel 10 vierkante ket- ting. Een ketting wordt verdeeld in 66 Rijn- landse voeten en is ruim 20 meter lang. (Tegenwoordig wordt nog steeds met kettin- gen gerekend, doch dan bedoelt men precies 20 meter). Een plantage van 1000 akkers heeft dus een oppervlakte van 430 ha. In de 17e eeuw werden er grotere plantages aangelegd dan in de 18e en 19e eeuw; doordat op den duur bijna alle landbouwgronden in de kust- streek uitgegeven waren moest men in latere tijd een meer economisch gebruik van de grond maken dan vroeger. Dit verklaart het grote aantal smalle maar zeer diepe plan- tages langs de Commewijne; de verhouding

Plantageka-
van I. H. M.
1801 (detail)

Plantation
1801.

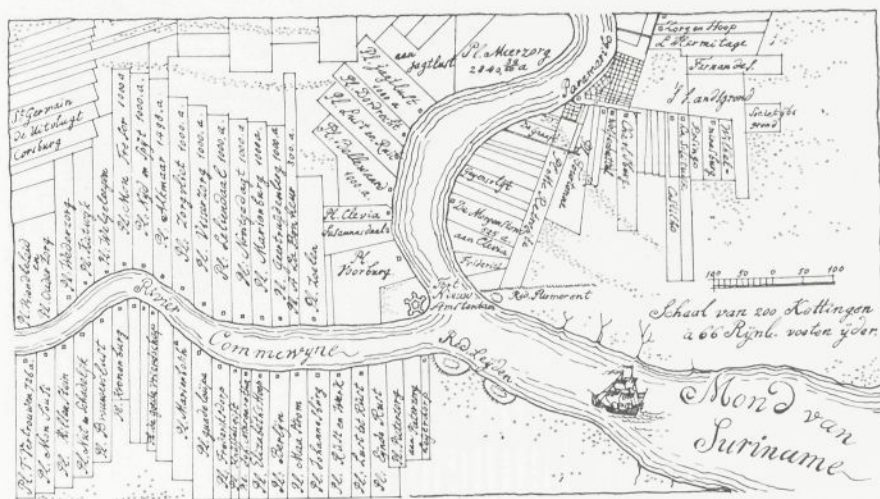
Schaal 1 : 2

breedte
1:11. De
in 1787
te make
(façade)
in de tijd
kelijke n
(b.v. M
Zorgvliet
groot m
van ruim
de regel
op die r
ciënte e
voering
bijgebou
woonde
dukten
eigen v
ketting
door va
tage Alk
men vo
over een
derne o
km ook
in Surin
met effe

In zijn
bouw in
thony E
plantage
polder
laag ge
van de

Plantagekaart
van I. H. Moseberg,
1801 (detail).

Plantation map,
1801.

Schaal 1 : 250.000

lijk werd
erbljfselen
nketels en
aatsen te
or het oer-
er in bezit
eming Ma-
stoomma-
digd door
ft nog de
nering aan
her uitzag
de indruk
rwerk, de
drijfstan-
raderen en
vermalen

en tussen
e zijn ech-
Een akker
kante ket-
n 66 Rijn-
eter lang.
met kettin-
en precies
akkers heeft
In de 17e
aangelegd
at op den
n de kust-
n in latere
k van de
rklaart het
iepe plan-
verhouding

breedte (langs de rivier) tot diepte is daar 1:11. De Hollandse planter Anthony Blom gaf in 1787 het advies om plantages niet dieper te maken dan 200 ketting, bij een breedte (façade) van 50 à 80 ketting. Dit was nog in de tijd dat 1000 à 1600 akkers een gebruikelijke maat was. De Commewijne-plantages (b.v. Mariënborg, Leliëndaal, Visserszorg, Zorgvliet, Nijld en Spij) zijn alle 1000 akkers groot met een façade van 30 en een diepte van ruim 330 ketting, dus beslist niet volgens de regels van planter Blom. De diepte werd op die manier wel wat groot voor een efficiënte exploitatie, want de gehele bedrijfsvoering werd geleid vanuit het huis met de bijgebouwen aan de rivier. Alle personeel woonde kort bij de directeurswoning; alle producten werden hier ook verscheept op de eigen vaartuigen, ponten genaamd. Dat 330 ketting een hele afstand is kan men ervaren door van de Oost-Westverbinding door plantage Alkmaar naar de Commewijne te rijden; men volgt dan precies de oude hoofdtrens over een lengte van 7 kilometer. Volgens moderne opvattingen schijnt de maat van 7 à 8 km ook de maximale diepte te zijn waarop het in Suriname gebruikelijke lozingssysteem nog met effect toegepast kan worden.

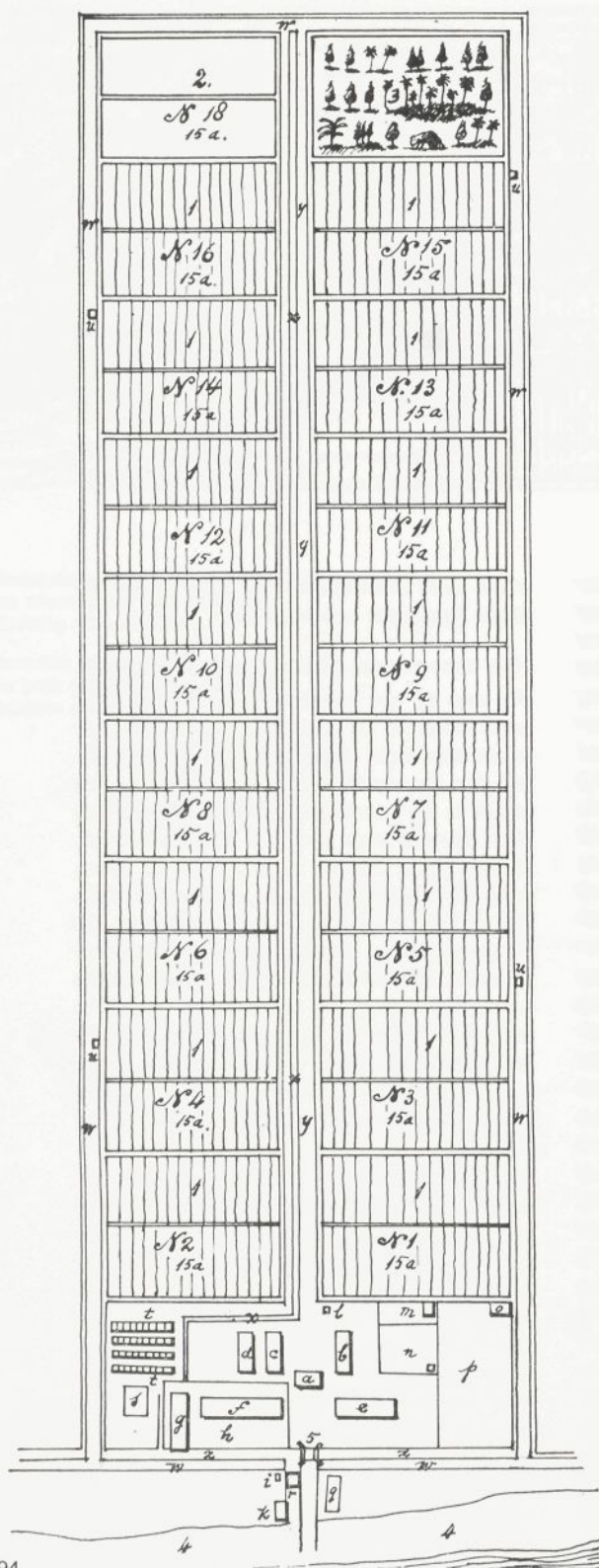
In zijn boek 'Verhandeling over den Landbouw in de Colonie Suriname' beschrijft Anthony Blom hoe in de achttiende eeuw een plantage werd aangelegd. Het maken van een polder duidt er op dat hij hier doelt op de laag gelegen gronden langs de benedenloop van de rivieren, waar eb en vloed de water-

stand sterk beïnvloeden. Hier volgt het gehele derde hoofdstuk van het boek:

Hoe eene nieuwe Plantagie word aangelegd.

Als men op een onbebouwd nieuw stuk Land eene Plantagie wil aanleggen, maakt men daar mede een begin tegen den laatsten Julij; terwyl dan de regens reeds verminderen, en het water in de bosschen begint te zakken. Als dan bepaald men zich tot een stuk Land, 't zij vijftien, twintig of meer akkers groot; men hakt de bosschen om, en ten dien einde begint men eerst met de onderbosschen; dat is: men gaat met houwens van onder de groote boomen, alle de menigvuldige rankgewassen en lighthout afkappen, om daardoor plaats te krijgen, om met de bijlen de groote boomen te kunnen afhakken; de onderbosschen gedaan zijnde, gaat men met de bijlen de groote boomen omtrent drie voet boven den grond afhouden.

Van de menigvuldige boomen, die dan met hunne groote takken zeer wild en hoog leggen, worden de opsteekende takken afgehouden en gezakt, (dit laatste noemt men laiken) en dit geschied eigenlijk, om dat het des te eerder zal dor worden, om beter te kunnen branden; dit gedaan zijnde, laat men het omtrent vier weeken onaangeroerd leggen, als dan dor en droog genoeg zijnde, om te kunnen verbranden, en de Veenaarde nog nat genoeg zijnde, om het vuur te kunnen wederstaan, steekt men het in den brand: de takken en het overige dun hout alleen verbranden, terwijl het dikker hout nog te groen, en dus voor het vuur niet vatbaar is. Dit bran-

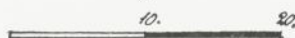

Plan
van een Koffy-Plantatie
in de Kolonie van Suriname
met eene Stigegmaet van 130. Rijpen
en 135.000. vruchtdragende Koffy-
boomen. —

Verklärung der Fackel

a. Wroothuis	o. Boortpen
b. Skapzigen	p. Sarane
c. Eeken, veevlamer	q. Bosch hyena
d. Zalenhuis	r. Loos-Huis.
e. Timorloots	s. Watergat
f. Koffy-loots	t. Nygehuizen
g. Moro-loots	u. Ontwaaschhuigje
h. Orogeng	v. Landingsplaat
i. Sluwingtaashuigje	w. achter, zy dammen
k. Boortehuis	x. Paartrens
l. Gamakhuigje	y. Kuddetpad
m. Logelhuist.	z. Loos-Tensen
n. Sluis, Tuinkuigje	1. Koffy-Banannen
o. Banannen	3. Bosch in folder
H. de Rivier	5. Omgang en landingshuis

Skaalmen 20 Kettingen ieder à 66 P^t Gyl.

den gesch
kunnen kr
werken. H
brand is,
en tot bran
toe niet n
verrotten.
is, gebran
in Polders
dijk of da
beter in de
de water
meet men
die plaats
de Polder
ken op di
schikken;
't opruim
die in der
die weg:
het uitroe
dit alles
wijze ges
dam moet
tot op de
achter uit
dan delft
moet koo
schoon op
achter uit
aan het d
blinde tre
diep, tot
voor een
woonlijk
breed, en

den geschied alleen met oogmerk om ruimte te kunnen krijgen, om het stuk te kunnen bewerken. Het dikke hout, dat niet mede verbrand is, word van tijd tot tijd weggehaald, en tot brandhout gebruikt; alle het geene daartoe niet noodig is, blijft op het Land leggen verrotten. Het hout in diervoegen als gezegd is, gebrand zijnde, begint men om het Land in Polders te leggen, dat is: men legt een dijk of dam om hetzelfde heenen, om des te beter in de Regensaisoenen het overstromende water te kunnen afkeeren; tot dat einde meet men, rondom het stuk, de breedte van die plaats daar de dijk of dam, mitsgaders de Poldersloot moet komen, of men zet stokken op die plaats, om zich daar na te kunnen schikken; vervolgens gaat men aldaar aan 't opruimen, dat is, men kapt de boomen, die in den weg leggen aan stukken, en voert die weg: dit gedaan zijnde, gaat men aan het uitroeijen der stompen en wortels, en na dit alles aan het delven; hetwelk op deeze wijze geschied: op de plaats daar de dijk of dam moet komen, delft men alle de Veenaarde tot op de klei schoon af, en men werpt ze achter uit; (dit noemt men een blinde Trens) dan delft men ter plaatse daar de Poldersloot moet koomen, mede alle de Veenaarde tot schoon op de klei weg, en men werpt ze mede achter uit; vervolgens gaat men in de sloot aan het delven, en men werpt de klei in de blinde trens, men delft die sloot zo breed en diep, tot dat men kleigrond genoeg heeft, om voor een dijk of dam te kunnen diene; gewoonlijk neemt men dezelve twaalf voeten breed, en zes schoppen diep, terwijl men dan

grond genoeg heeft, om den dijk of dam behoorlijk te kunnen maaken: ouder wordende, word de sloot van tijd tot tijd breeder, en ook dieper gemaakt. De rede, waarom de Veenaarde hiertoe niet gebruikt kan worden, is deeze, dat dezelve niet bestaan kan tegen den aandrang van het water, en om die rede is het ook noodzaakelijk, dat die plaats van de kleinste wortels en stompen der boomen gezuiverd word; vermits zo die daar in bleeven, alles verrotten, en in de Regentijden lekagien, en vervolgens doorbraaken veroorzaken zouden.

Men zet den dijk of dam van buiten om het stuk, en de sloot, of groote loostrens komt van binnen; men rekend gewoonlijk vijfentwintig voeten breedte voor de sloot, hoewel dezelve in den beginne twaalf voeten breed wordt aangelegt (zoals reeds gezegd is) en tien voeten bank of batterij tusschen dezelve, en den dam, en tien voeten voor den dam. Nu legt het stuk in een Polder, hierop gaat men aan het vervullen der bedden, geschikt voor kostgrond. Men bepaald zich juist niet aan de breedte derzelve; want men maakt die somtijds nog wel iets breeder; terwijl doch in 't vervolg van tijd, als het Land eens met andere Gewassen word beplant, de tusschen beiden zijnde kleine Trenszen weder gedempt moeten worden; bij voorbeeld, men neemt de bedden veertig voeten breed, dan delft men tusschen beiden een kleine trens, men handelt hier als vooren; namenlijk, men zet stokken, ter plaatse daar dezelve moeten koomen, en gaat het dikke hout aan stukken hakken, en uit den weg ruimen, men roeid de stom-

Tentboot, naar een aquarel van Winkels, 1860, Sur. Museum.
De ornamentiek van deze boot lijkt 18e eeuw.

Tent-boat, indispensable as a means of transport between the plantations.

pen uit; vervolgens gaat men aan het delven; de kleine tansen maakt men gewoonlijk dat is agttien duim diep: alle de uitgedolven aarde word over de bedden verspreid; men neemt de stukken gewoonlijk tien kettingen lang, zijnde vijvenvijftig Rhijnlandsche roeden, en men delft in het midden van het zelve stuk Land, ter lengte van vijf kettingen, dwars door een Trekker, dat is een sloot of grubbel. Men handeld daar mede als met de voorige tansen; en maakt de trekker vijf of zes voeten breed, en vier schoppen diep; de uitgedolven aarde word mede over de bedden verspreid. Wanneer een stuk Land niet aan de polder legt, moet het rondom van zulke Trekkers voorzien zijn, die het water uit de kleine Tansen ontvangen, en zich weder in de groote loos, poldersloot of trens ontlasten.

Nu gaat men eenen koker op de gelegenste plaats onder den dijk of dam leggen, om in de Regentijden het water uit den grond in de Rivier te ontlasten; men maakt dezelve gewoonlijk van dertien planken, die een en een half duim dik, twaalf, dertien of veertien duim breed, en twintig voeten lang zijn, men gebruikt drie planken van boven, drie beneden, en aan ieder zijde, en een voor de deur; en maakt vierkante raamen, daar dezelve rondom aangespijkt worden. Nu heeft het stuk zijne behoorlijke loozing, en een dijk rondom, die de overstrooming van het water van buiten afkeerd, het heeft van binnen zijne behoorlijke kleine Tansen, die het water in de trekkers ontlasten, en deeze trekkers loozen dat weder in de groote loos sloot; en die ontlast zich zo haast de ebbe komt, door den

koker in c
word de
waardoor
binnen te
Nu gaat m
hout dat i
beplanten,
ruimen; da
veengrond
in brand; v
hoopen st
zelve dan
lijk is, om
te beneem
Nu legt he
het laatst
gentijd be
zelve bepl
koorn of
dit het ge
hoewel ve
bruik van

Sedert de
in Surinan
genomen t
500 in het
veer 600
gevolg van
aantal pla
het daarv
er nog 450
zijn er ong
ploitatie, e
bedrijf 'W
van de h

et delven; onlijk dat ven aarde en neemt en lang, oeden, en zelve stuk en, dwars of grubbel. de voorige zes voeten uitgedolven verspreid. de polder e Trekkers leine Tren- de groote gelegenste en, om in grond in kt dezelve lie een en of veertien g zijn, men drie bene- or de deur; zelve rond- ft het stuk ik rondom, er van bul- n zijne be- water in de kers loozen ot; en die t, door den

koker in de Rivier. De vloet wederkomende, word de deur van den koker toegemaakt, waardoor het water gestuit word, om weder binnen te kunnen komen.

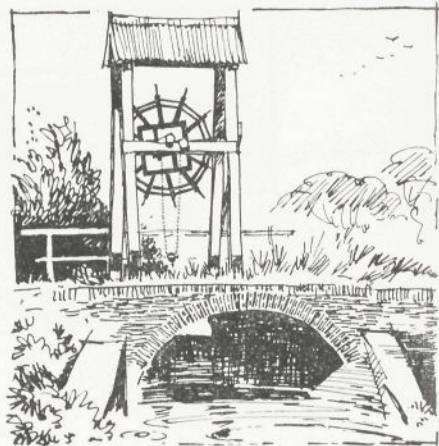
Nu gaat men in het stuk om het menigvuldig hout dat in den weg legt, om het te kunnen beplanten, aan stukken te hakken, en op te ruimen; dat is men legt het op hoopen, en de veengrond nat zijnde, steekt men denzelfden in brand; doch die droog zijnde, laat men de hoopen staan, en verrotten; men maakt de- zelve dan zo smal en hoog, als immers moog- lijk is, om niet te veel plaats voor het planten te beneemen.

Nu legt het stuk land klaar, het loopt ook in het laatst van den droogen tijd, de kleine Re- gentijd begint te naderen: nu gaat men het zelve beplanten met pisan, of benannes, taijer, koorn of turksche tarwe en casave, zijnde dit het gewoonlijk voedsel voor de Negers; hoewel veele Blanken daar ook een groot ge- bruik van maaken.'

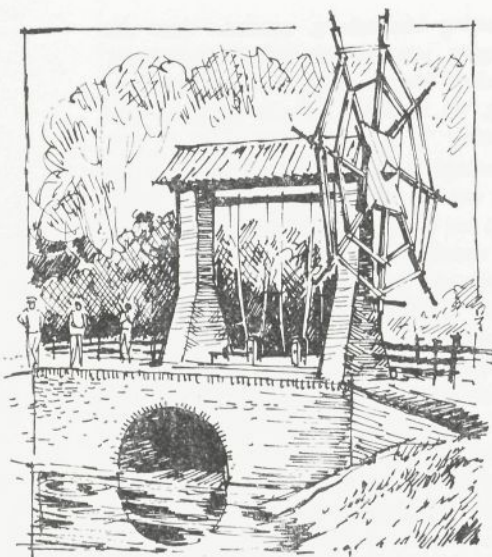
Sedert de vestiging van de eerste kolonisten in Suriname is het aantal plantages snel toe- genomen tot 200 op het eind van de 17e eeuw, 500 in het midden van de 18e eeuw en onge- veer 600 tegen het eind van die eeuw. Als gevolg van een economische recessie nam het aantal plantages na 1790 even snel af als het daarvoor was toegenomen. In 1830 waren er nog 450, in 1903 slechts 82 plantages. Thans zijn er ongeveer 20 van deze plantages in ex- ploïtatie, en bovendien het moderne machinale bedrijf 'Wageningen'. De meest succesvolle van de historische plantages is de suiker-

onderneming Mariënborg, ontstaan door sa- menvoeging van de plantages Mariënborg, Nooitgedagt (tegenwoordig: Ellen), Geertruy- denberg, La Bonheur en een gedeelte van Belwaarde.

Elke plantage ligt aan een rivier of kreek, de woning van de eigenaar of directeur staat dicht bij het water, achter het huis liggen de overige woningen en bedrijfsgebouwen. Bij de aanleg van een nieuwe plantage werd niet on- middellijk het definitieve plantershuis ge- bouwd, maar om tijd en geld te besparen eerst een tijdelijk optrekje dat voor enkele jaren voldoende zou zijn. Het was meestal van z.g. palissaden en met pinabladeren gedekt. In de regel staat het woonhuis midden in het front van de plantage (de eerder genoemde 'faça- de'). Van de steiger leidt een oprijlaan naar het huis, via een brug over de vaart die de gehele plantage (de polder) omringt. Soms is de indeling iets anders, en staat het directeurs- huis op het voorland (tussen de weg en de rivier), maar in principe lijken alle plantages toch veel op elkaar. De hoofdtrens loopt in de as van de plantage over de gehele diepte van meerdere kilometers, buigt om het woon- huis heen en staat in open verbinding met de ringvaart. Vaak ziet men vanaf de achtergale- rij van het huis over dit kanaal uit; een fraai uitzicht met een enorm perspectiefisch effect. Tussen de rivier en de ringvaart loopt de weg, ook een dijk eigenlijk, waaronder de lozing van de plantage plaats vindt door middel van een koker of sluis. Deze weg, vroeger de 'communicatie' genoemd, werd door de aan- wonenden onderhouden en diende uitsluitend

Sluizen van pl

Sluis van plantage Alliance.

voor personenverkeer. Alle produkten werden met ponten over de rivier vervoerd. Alleen langs de dichtbevolkte benedenloop van de grote rivieren waren deze wegen aangelegd.

Sluizen zijn onmisbare onderdelen in het waterbeheersingssysteem van de plantages. Ze werden steeds van baksteen metselwerk vervaardigd en dragen soms gevelsteentjes met de naam van de plantage-eigenaar en het bouwjaar. Ook de meester-metselaar signeerde zijn werk vaak; op verschillende sluizen uit de jaren 1820-1830 komt de naam C. Paardekooper voor, de man die ook de aanemer was van het Waaggebouw aan de Waterkant. Een van de Paardekoopers-sluisjes staat op plantage Maasstroom. Het massieve metselwerk vertoont een halfsteensverband, heel ongebruikelijk voor die tijd. Het was waarschijnlijk geen poging tot vernieuwing van de vormgeving; vermoedelijk waren er slechts genoeg gave stenen beschikbaar om alleen de buitenkant mee te metselen. Over sluizen en kokers schreven Anthony Blom en Floris Visscher Heshuysen het volgende:

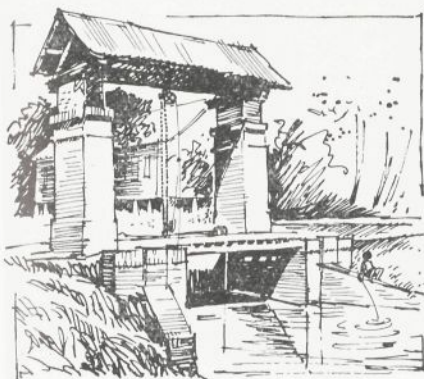
'Men neemt op eene nieuw aangelegde plantage meestal een koker, hier door word veel tijds en kosten uitgewonnen; maar de plantage naar verloop van eenige jaren grooter geworden zijnde, maakt men aan de beneden zijde, of zo als men het noemt, aan de beneden lijn, eene steene sluis; aan de vier zijde voorzien van goede sluisvleugels, mede van gebakken steen, om de sluis voor het uitkolken te bewaaren. Men doet wel, met deeze sluis van den beginne af zo diep en zoijd

te maaker
in 't vervo
het regen
deeze Co
zulken na
reden, da
telijk tuss
loop van
knaagd w
ten is, ee
gen, dan
in Hollan

CALCULAT DUBBELD

Een Woo
Een Keul
Een Gem
Een Woo
mindere
berging
Mondpro
Een Keul
Een ste
een dito
Disteleen
schapper
Een Timr
Een Koo
Een ste
Een ste
Vijf Kee

Sluizen van plantage Slootwijk.

en werden
erd. Alleen
op van de
angelegd.

in het wa-
ntages. Ze
lwerk ver-
entjes met
ar en het
ar signeer-
de sluizen
naam C.

ok de aan-
an de Wa-
ers-sluises
t massieve
nsverband,
Het was
ernieuwing
waren er
hikbaar om
elen. Over
y Blom en
gende:

egde plan-
word veel
de planta-
grooter ge-
e beneden
n de bene-
e vier zijde
mede van
het uitkol-
met deeze
en zo wijd

te maaken, dat hoe verre men de beplanting in 't vervolg ook wil uitbreiden, dezelve altijd het regenwater kan loozen: men gebruikt in deeze Colonie geene anderen als damsluizen, zulken naamlijk, die opgewonden worden, om reden, dat alle houtwerk die geheel of deeltelijk tusschen water en wind staan, na verloop van eenige jaaren van de worm door-
knaagd worden, en het minder moeite en kosten is, eene nieuwe schuifdeur daarin te hangen, dan eene nieuwe deursluis, zo als men in Holland gebruikt, te maaken. Men heeft

gewoonlijk twee deuren of schuifdeuren, die men bij afwisseling gebruikt, eens deels om bij onvoorziene toevallen zig niet in verlegenheid te bevinden, en anders deels om terwijl de eene in het gebruik is, de andere te kunnen repareeren en verwen, met teer of Engelsch bruin.'

Anthony Blom geeft in zijn boek een opsomming van de gehele inventaris van een suikerplantage, waardoor men een goede indruk krijgt van aard en aantal van de gebouwen, alsmede de kosten:

CALCULATIE DER KOSTEN VAN AANLEG, EENER ZUIKER PLANTAGIE MET EEN WATERMOLEN EN EEN
DUBBELD KETELWERK, MET 232 KOPPEN SLAAVEN, GROOT 1636 AKKERS LAND:

Een Woonhuis voor den Eigenaar	f 4000		f 90300
Een Keuken voor denzelven	f 500	Een Tentboot	f 800
Een Gemakhuisje	f 150	Een Tentpontje	f 300
Een Woonhuis voor den Directeur, mindere Bediendens, Magazijn tot berging van Gereedschappen, Mondprovisien en Dram	f 5000	Een Lastdraager	f 200
Een Keuken en een Gemakhuisje	f 650		f 1300
Een steenen Waterinneemsluis, een dito Kom, de Molen, Kook- en Disteleerhuis, met alle de gereed- schappen	f 70000	Timmer-, Kuip- en Veldgereed- schappen	f 500
Een Timmer- en Kuiperloos	f 1500	Huismeubelen	f 300
Een Koornhuis	f 500	232 Koppen Slaaven à f 500	f 116000
Een steenen Regenwaterbak	f 3000	De Trasloozen, Negerhuizen, Zie- ken en Bootenhuis kunnen van ge- meen hout gemaakt, en met pienen gedekt, door eigen Slaaven ge- maakt worden: voor spijkers aan dezelve; als mede voor planken voor de deuren aan de Negerhui- zen en het Ziekenhuis	f 300
Een steenen Waterlooossluis	f 4000		f 208700
Vijf Keenponten à f 200	f 1000		
	f 90300		

Domburg, tegenwoordige toestand.

Tuinbeelden van wit marmer, Sur. Museum.

Bij de meeste plantagehuizen die nu nog bestaan liggen de woonvertrekken ongeveer drie meter boven de grond, de slaapvertrekken zijn op de tweede verdieping. Het huis staat op neuten, zegt men hier. Deze neuten zijn soms gemetselde bakstenen pijlers, soms zware houten stijlen. (Het plantagehuis Spieringshoek staat zelfs op gietijzeren kolommen, afkomstig van een Europees tentoonstellingsgebouw omstreeks 1873.) De open ruimte onder het huis is vaak in de loop der tijd in vertrekken verdeeld om meer bergruimte te verkrijgen. Een brede houten buitentrapp leidt naar de overdekte galerij voor de woonvertrekken. De oudere plantages werden steeds beheerd door de eigenaar zelf; hij bewoonde het grootste huis. Er was dan bovendien een aparte directeurswoning. Het eigenaarshuis had veelal een geheel bakstenen onderbouw met grote kelder o.a. voor wijn. Voorbeelden hiervan zijn te vinden in de huizen Boxel, Geysersvliet, Guineesche Vriendschap en Accaribo. Laatstgenoemde twee huizen zijn inmiddels afgebroken. Voor het huis, op het met schelpen verharde erf, staan een of meer witmarmeren tuinbeelden op hardstenen voetstukken. Deze zijn in het midden van de achttiende eeuw in Nederland vervaardigd en met veel moeite en kosten naar Suriname vervoerd, om het plantagehuis aan de rivier de allure te geven van een buiten aan de Vecht. En dat effect werd inderdaad vaak benaderd; men leze de beschrijvingen in oude reisverhalen, o.a. van de eerdergenoemde Jan Reeps, die over enkele door hem bezochte plantages het volgende schreef:

Slootwijk, verla
Deserted Mora

'Bijzonder s
den heer Go
Palmeniribo.
is mede see
groot en tre
hujs. Het la
vloeijen, da
droog gehou
door een kle
de slooten,
suijkerriet m
voeren. Palm
De huijsen s
de rivier say
daer men do
orangien en
gaet. Bezide
nantesboome
vrugten. Dae
en vloeijt en
de slooten. M
sluijs in de
daan met 't
het molenslu
op de schep
doet de mol
rollers, die
den anderen
gesteken pla
dat in een le
goot in de g
is de planta
heeft twee
die met paer
hoog en lust
cierlijck. Ac

Slootwijk, verlaten kerkje van de E.B.G.

Deserted Moravian church at Slootwijk.

og be-
er drie
en zijn
aat op
n soms
re hou-
gshoek
afkom-
ebouw
er het
rekken
krijgen.
aar de
en. De
rd door
rootste
aparte
d veel-
t grote
niervan
ersvljt,
Laatst-
afge-
shelpen
rmeren
. Deze
eeuw
moeite
om het
geven
effect
eze de
.a. van
r enke-
lgende

'Bijzonder schoon toont het oude werck van den heer Gouverneur Scherphuijsen genaemt Palmeniribo. Zijn nieuwe plaets Waterlant is mede seer plajsierig en heeft een swaer, groot en treffelijcke watermolen met een fraij huijs. Het lant kan met hoog water onder-vloeyen, dan wert met een kleen kadijkje droog gehouden. En gaet de vloet en ebbe door een kleen sluijsie om de plantagie door de slooten, dat een groot gerijf geeft om 't suijkerriet met klene ponten na de molen te voeren. Palmeniribo heeft hoog en laag lant. De huijsen staen hoog op een heuvel die van de rivier sagies op gaet en agter weder af, daer men door een allee met pompelmoesen, orangien en cina-appelboomen na de molen gaet. Bezijden de allee is 't beplant met banantesboomen en verscheijden moes- en tuijn-vrugten. Daer is een groote etang of visvijver en vloeyt en ebt het klare verse water door de slooten. Met hoog water loopt het door de sluijs in de groote kreeck, die wordt toege-daen met 't begin van de ebbe en dan wort het molensluijsie geopent, daerdoor het water op de scheppers van 't groote rad valt en doet de molen met kragt omgaen en de drie rollers, die met ijser beslagen soo dicht aan den anderen staen datse het riet daertussen gesteken plat kneusen en 't sap uijt persen dat in een loode back loopt en dan door een goot in de grootste ketel. Naest Palmeniribo is de plantagie van Domino Baselier Zaliger, heeft twee molens, een die met water en een die met paerden omgaet. De huijsen staen seer hoog en lustig met een rij cocosboomen, seer cierlijck. Achter is een tuijn en een groote

watertang in de laegte, dat een schoon gesigt geeft. In 't groote huijs is een camer van ce-deren hout met een verwulfsel heel moij, daer ick diverse rejsen in geslapen hebbe. Daer is een cabinet met velerhande rareijten van vogelties, vliegies en dierties, waerdig om te zien. Ilder welgestelde plantagie is als een kleen dorp met al de negerhuijsen, woningen voor de blancken, molen, suijkerhuijs en kokerij met 5 à 6 ketels, een dramhuijs daerse van siroop en de lekker brandewijn disteleren, en dan 't huijs voor den Sinjeur van de plan-tagie'.

Uit oude prenten blijkt dat het hoge huis op neuten pas na 1800 in de mode kwam. Voor-dien stonden de woningen op lage neuten, of op een bakstenen plint zoals de stadshuizen. De keuken en het gemakhuisje (deze laatste benaming is nog steeds in gebruik) stonden achter de woning, evenals dit in Paramaribo gebruikelijk was. De slavenhuizen vormden tezamen een of meerdere straten. Met de be-drijfsgebouwen (suikermolen, distilleerhuis, loodsen, stallen, ziekenhuis, timmer- en kui-perwerkplaats) en de woningen voor het lei-dend personeel ontstond op deze wijze een nederzetting van enige afmeting. Op sommige plantages vindt men ook een kerkje, tegen-woordig meestal geheel vervallen. De oudste (Hervormde) kerken waren uitsluitend ten ge-rievie van de Europeanen, pas in 1750 kregen de Hernhutters (Moravische Broeders) als eerste zendelingen toestemming het christelijk geloof aan de slaven te brengen. Sedertdien zijn door het gehele land kerkjes van zending

Ma Retraite, tuinbeeld.

Alliance, interieur van het directeurshuis.
Marmeren tuinbeeld op hardstenen sokkel.

Plantation Alliance,
living room in manager's
house and marble statue
in the garden.

en missie gebouwd. Naast de kerk staat vaak een Krosi-hoso (kleedhuisje) verdeeld in twee kamers, waar mannen en vrouwen hun zondagse kleren aantrekken na de dikwijls lange tocht te voet of per corjaal van huis naar kerk.

De meeste plantages lagen langs de Suriname en Commewijne met hun zijrivieren, en de Saramacca. Hier zijn dan ook nog een aantal oude huizen te vinden. In het westen zijn de plantages van later datum en minder talrijk dan in het midden van het land. In Coronie bijvoorbeeld werd pas in 1808 de eerste (katoen-)plantage gesticht, Burnside, door de Schot A. Cameron. De plantages in de omgeving van Nieuw Nickerie zijn ook bijna allemaal van na 1800. Een van de best bewaarde plantagehuizen is Alliance, gelegen op de hoek van de Matapica en Commewijne. De wanden van de kamers en de galerij zijn nog betimmerd met fijn geprofileerde panelen. Daar tussendoor lopen de onbewerkte stijlen en balken van de draagconstructie; deze tegenstelling lijkt storend, maar was dat voor de oorspronkelijke bewoners vermoedelijk niet. Het huis Morgenstond ligt aan de Surinamerivier vlak bij Paramaribo. In afwijking van het gebruik bij de meeste plantagewoningen staat dit niet op neuten, het lijkt daardoor meer op een normaal stadshuis. Een interessante bijzonderheid is de asymmetrische arcade in de voorgevel, waardoor er aan één zijde een overdekte stoep ontstaat binnen het bouwvolume. Voor het huis is er een gemetselde brug, daar dicht bij ligt een gewelfde stenen waterkelder. Achter het huis is nog een waterreservoir te

vinden, cili
opgebouwd
in goede s
directeursh
is; de 'com
ton Dragter
plantage. U

Morgenstond, Anton Dragtenweg.

Schaal 1 : 250

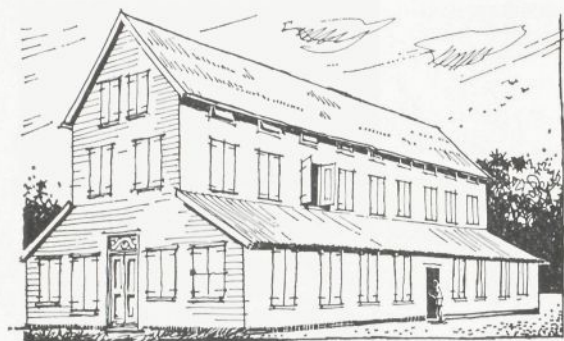

vinden, cilindervormig uit gietijzeren panelen opgebouwd. Geyersvlijt verkeert eveneens nog in goede staat en is een voorbeeld van een directeurshuis dat op het 'voorland' gebouwd is; de 'communicatie' (de tegenwoordige Anton Dragtenweg) loopt tussen het huis en de plantage. Uit de dakvorm van het huis Ma

Retraite blijkt dat het in het begin van deze eeuw ingrijpend verbouwd is. Interessant is hier de pleinvormige ruimte, ontstaan door de groepering van bedrijfsgebouwen. In het midden staat een grappig witmarmeren satyrbeeld, 18e-eeuws. Het directeurshuis van plantage Peperpot is niet zo oud, daarnaast is

Ma Retraite, directeurswoning.

Koffieloods, plantage Peperpot.

Coffee warehouse at plantation Peperpot.

er nog een gave koffieloods te vinden met fraaie houtsnijwerkpanelen boven de deuren. Het huis Berlijn lijkt op Peperpot en een aantal soortgelijke directeurswoningen, met een ruime galerij die aan drie kanten om de woonvertrekken heenloopt. De huizen Ma Retraite, Peperpot en Berlijn staan zoals de meeste plantagewoningen op hoge neuten. Op Slootwijk, nu het domein van de Toegoenezen, zijn er twee fraaie sluizen, enkele interessante woningen en een grote koffiebranderij met enorm zware houtconstructies in de zolderbalklaag. Plantage Waterland heeft ook twee sluizen: een inneemsluis en een loossluis com-

pleet met de gemetselde koker waarin vroeger het 10 m hoge scheprad van de suikermolen aangedreven werd. Het opvallende van het grote, op hoge stenen neuten staande, huis Boxel is de brede dubbele allee van mahoniebomen welke naar de landingsplaats leidt. Bij de meeste plantages is deze laan namelijk beplant met koningspalmen, een boom die in de vrije natuur weinig voorkomt. Overal waar men nabij een rivieroever koningspalmen boven de dichte vegetatie uit ziet komen is dit een teken van de aanwezigheid van een bewoond, of — vaker nog — verlaten plantagehuis.

Plantage Berlijn, rechter Commewijne-oever.

Manager's house of plantation Berlijn.

SUMMARY

Plantage Peperpot, houtsnijwerk-paneel in koffiemolens.

Plantations

Because agriculture was the mainstay of Suriname's economy for more than 300 years, plantations and plantation buildings have influenced town-planning and architecture throughout the country. Portuguese Jews from Brazil and the English from Barbados were the first settlers. Sugar was one of the first export products. Every sugar estate had a mill to crush the cane; the small plantations and those situated in the higher reaches of the rivers employed animal-powered mills; the large estates downriver all had the more expensive (but cheaper to operate) water-mills. Windmills, introduced by the British, had little success because the winds never were strong enough.

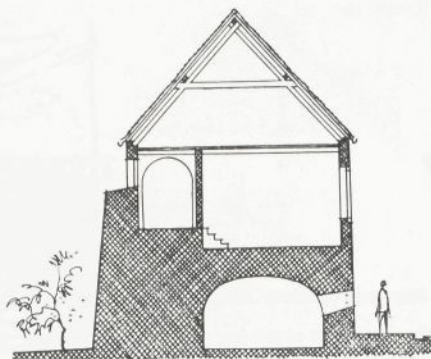
At the start of the 18th century approximately 200 plantations existed. This number was increased to 500 in the middle of the century, and to 600 at the end. After this date the number declined rapidly. Plantations vary in size between 500 and 2000 acres, the majority being around 1000 acres. All estates are situated on rivers, with the main house lying close to the water. Alongside and to the back are the factory buildings and living quarters of personnel. In former days each plantation used to be a small village with its own church and hospital, carpenter's shop, storerooms and slave barracks.

Sluices, indispensable for drainage, are made of brick masonry. They consist of a culvert, sometimes vaulted, through the dam, and a wooden gate that can be raised or lowered. This gate hangs on a chain from a heavy axis supported on two brick columns. These pillars, the small roof above the axis and the large eight-spoked wheel to operate the gate, were made in several models. Quite a few of these constructions are still in operation around Paramaribo and in the plantation districts.

Originally, the house of the plantation owner was a two-storey building similar to present day residences in Paramaribo, with the living room floor only a few feet above ground level. 'Morgenstond' on Anton Dragtenweg is one of the few remaining estate houses of this type. Most of the existing plantation manager's houses however are built on stilts, a trend that dates since the middle 1800's.

Some of the best kept houses are: Alliance, Berlijn, Boxel, Geyersvlijt, Ma Retraite, Morgenstond, Peperpot. On most plantations one also finds interesting water wells and cisterns, bridges of brick masonry, sugar and coffee factories, storerooms and employees' homes.

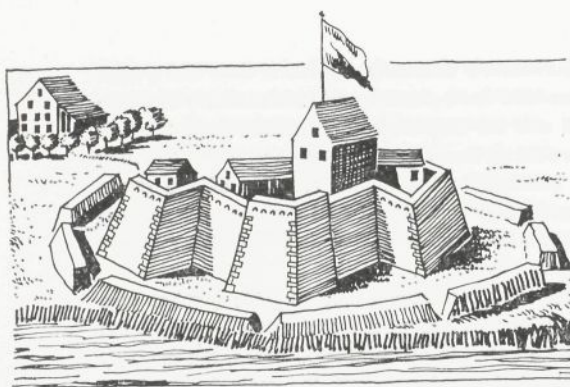
6 De forten

Doorsnede over de schelpstenen walmuur waarin de gevangenkelder „het kakkerlakken-gat”. De bovenbouw is van baksteen en dateert uit 1784.

Section through the wall, with vaulted jail: „the cockroach hole”.

Schaal 1 : 250

Zeelandia in de 17e eeuw. Naar een prent in het Sur. Museum, een van de oudste afbeeldingen van het fort.

Fort Zeelandia shortly after it was captured by the Dutch.

Van de drie forten: Zeelandia, Sommelsdijck of Cottica en Nieuw Amsterdam, is Zeelandia wel het belangrijkste. Het was gedurende 150 jaar de voornaamste bescherming van de stad Paramaribo en de plantages aan de Surinamerivier tegen vijandelijke vloeten; vanaf de stichting van de vesting is er dan ook steeds een garnizoen geweest.

Omstreeks 1640 bouwden Franse kolonisten de eerste eenvoudige houten versterking op deze plaats. In 1666 werd deze vergroot en verbeterd door Willoughby, de bevelhebber van de toenmalige Engelse kolonie Suriname. Aan het eind van de tweede Engelse oorlog, op 27 februari 1667, veroverde een Zeeuwse vloot onder Abraham Crijnsen het Fort Willoughby en daarmee de stad Paramaribo en het achterliggende plantagegebied. Hoewel het eerste Nederlandse bewind in datzelfde jaar weer eindigde, toen de Engelsen de kolonie heroverden, werd als gevolg van de vrede van Breda in 1668 stad en land gerestitueerd aan

Een van de nog bestaande officiershuizen in de laan waar Gouverneur Van Sommelsdijck in 1688 vermoord werd.

One of the few remaining officers' houses in Zeelandia. On this spot Governor Van Sommelsdijck was killed in 1688.

over de
en walmuur

elder
erlakken-
bovenbouw
steen en
1784.

rough
with
l:
roach

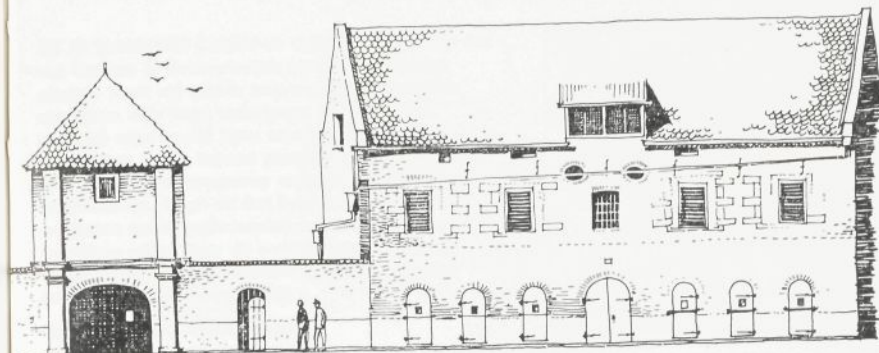
250

meldijk
eelandia
ende 150
de stad
uriname-
de stich-
eds een

olonisten
rking op
groot en
velhebber
Suriname.
e oorlog,
Zeeuwse
Fort Wil-
haribo en
oewel het
elfde jaar
e kolonie
vrede van
eerd aan

de nog
e officers-
de laan
uvernour
meldijk
vermoord

he few re-
officers'
n Zee-
On this
vernor
meldijk
ed in 1688.

Gevel aan de binnen-
plaats met deuren
van gevangencellen.
Links kruithuis
boven toegangspoort.

Court-yard of
Zeelandia with gate
house and prison cell
doors.

Schaal 1 : 250

Crijnssen en zijn Zeeuwse zeevaarders. In die tijd was het stadje Torarica de belangrijkste plaats in de kolonie, hoewel Paramaribo, ofwel Nieuw Middelburg, zoals Crijnssen het herdoopt had, snel in grootte en betekenis toenam.

De Hollandse koopman Jan Reeps schreef in een journaal getiteld 'ongeluckige reyse na de custe van America ende Amasones' over het fort, dat hij in 1693 bezocht, de volgende regels:

'De rivier Suriname is omtrent $\frac{1}{2}$ mijl wijd. Drie a vier mijl van de mont legt het fort Zeelandia van groote witte stenen, die men even buij't fort uijt de gront graeft en hacket. Is van schulpen tsamen geset en soo hart dat een kogel daer even in gaet sonder de steen te morselen. 't Fort heeft vijf bolwerkjes, de muren zijn dick genoeg, de poort is laeg maer sterck. Daer is een faucebré van hout en een gragt en daer over een aerden buijtenwerck met tenailles en baterijen, voorsien met swaar

canon, en daer buijten noch een graght. Noch wortor voor 't fort aan de rivier een waterpas gemaect dat veel arbeit geeft, alsoo 't daer diep is en harde stroom gaet. Dient tot behoudenis van 't fort, alsoo 't geheel onder afspoelde. 't Sal oock als 't wel met canon voorzien wert de passagie konnen beletten voor vijantlijke schepen die soudon voorbij willen passeren alsoo daer digt bij langs moeten omdat een modder banck daer tegenover legt. De Franse schepen onder Monsieur Du Cas hebben de proef gehadt doense voor dit fort quamen des avonts, datse 's naghts haer touwen kapten en met groot verlies afdreven.'

De stad Paramaribo en het fort Zeelandia zijn altijd onverbrekkelijk met elkaar verbonden geweest, vandaar dat nog steeds over de stad gesproken wordt als 'foto' (het fort). Het fort is actief geweest in 1689, toen een aanval van de Franse admiraal Du Casse afgeslagen werd en in 1712 toen de kaperkapitein Cassard

Officierswoningen rond fort Zeelandia, naar een tekening van Lt. Voorduyn. Ca. 1850.

Officers' houses around Zeelandia, 1850.

Op de ho-
fort Cotte
plaetse, h
van aerde
voorsien v
de schepe
in de wint
draijstroor
en kosten
wel staen
dienen aer
schrijving

Fort Cotti

verjaagd
jaar ech
38 sche
wassen
geëist (e
de kapen
tot jaren
plannen,
van een
Nieuw A
samenvl
mewijner
Zeelandi
punt in
vanuit d
fort zelf
Zoals bi
tijd is de
Rond ee
met zijde
aan vier
met stei
vijfde zi
een mu
van het
dik en z
drie bas
andere v
als geva
een wa
als histo
Misschie
doet doe
se bouw
gevels z
plint, da

Binnenplaats van fort Zeelandia in 1965.

Court-yard of Zeelandia, now used as a prison.

Op de hoek (van Cottica en Commewane) legt het fort Cottica of Sommelsdijck op een moerassige plaatse, heeft vijf groote bolwercken en gordijnen van aarde, een fraije watergragt, en soo 't wel voorzien ware soude bijna onwinlijk zijn, alsoo de schepen 't niet kunnen passeren als met de vloet in de wint op te boegseren en gaen daervoor stercke draijstroomen. Doch dit fort heeft veel moeite en kosten om te onderhouden, alsoo de wercken niet wel staan willen door de weekse gront en steeds dienen aengehoogt en voorzien te werden. (Reisbeschrijving van Jan Reeps, 1693)

Fort Cottica and surroundings.

Schaal 1 : 100.000

verjaagd werd. Deze Cassard kwam datzelfde jaar echter terug met een grotere vloot van 38 schepen, waartegen Zeelandia niet opgewassen bleek. Na een enorme brandschatting geëist (en ontvangen) te hebben, vertrokken de kapers weer. Dit gebeuren was aanleiding tot jarenlange discussies en het maken van plannen, die tenslotte resulteerden in de bouw van een nieuwe en sterkere vesting: het Fort Nieuw Amsterdam, strategisch gelegen bij de samenvloeiing van de Suriname- en de Commewijnerivier.

Zeelandia is gebouwd op een vooruitstekend punt in de Surinamerivier, hetgeen echter vanuit de lucht beter te zien is dan op het fort zelf.

Zoals bij de meeste vestingwerken van die tijd is de plattegrond een regelmatige vijfhoek. Rond een eveneens vijfhoekige binnenplaats, met zijden van 17 à 18 meter, bevinden zich aan vier kanten hoge bakstenen gebouwen, met steile pannen- en ticheldaken gedekt. De vijfde zijde, de landzijde, is afgesloten door een muur met poorthuisje. De buitenmuren van het fort zijn van schelpsteen, bijzonder dik en zes meter hoog, met aan de riviervkant drie bastions op de hoeken, elk van een iets andere vorm. Het gebouwencomplex is thans als gevangenis in gebruik, maar zal binnenkort een waardiger bestemming krijgen, namelijk als historisch museum.

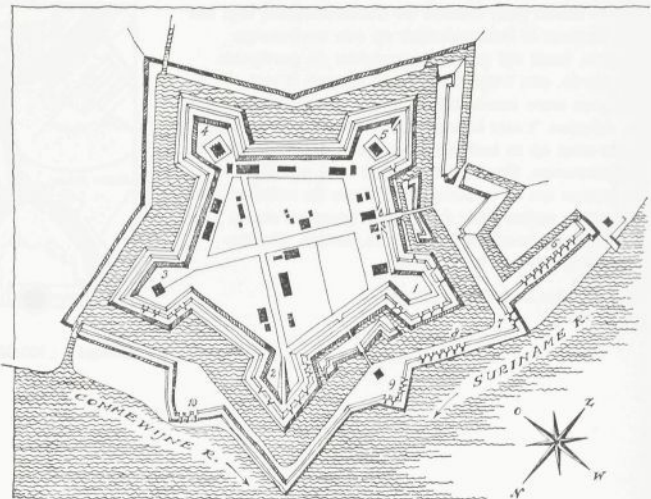
Misschien is het toevallig, maar het gebouw doet door zijn kleuren denken aan de Zeeuwse bouwkunst. De roodgeschilderde baksteen-gevels zijn voorzien van een zwart geteerd plint, daarboven is de muur over anderhalve

meter hoogte wit gekalkt, iets dat bij Zeeuwe boerderijen vaak voorkomt.

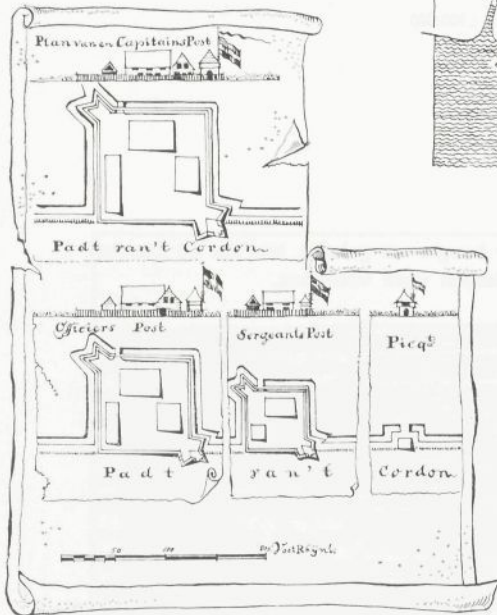
Zeelandia kon wel Paramaribo en het Surinamedistrict beschermen, maar niet het plantagegebied langs de Commewijne, Cottica en Orleanekreek. Vijandelijke schepen konden namelijk vanaf de zee de Commewijne opvaren zonder onder het bereik van de kanonnen van Zeelandia te komen. Vandaar dat in 1685 een aanvang werd gemaakt met de bouw van een fort aan de samenvloeiing van de Cottica en de Commewijne. Dit was evenals Zeelandia een vijfhoekig fort, ontworpen door de vestingbouwer Robert Paen. De wallen bestonden uit aarden dammen, waaromheen een gracht gegraven was. Aanvankelijk heette het Fort Commewijne of Fort Cottica; later werd het genoemd naar Gouverneur Van Sommelsdijck, die er enige tijd verbleef. De plaats van dit fort was geheel bepaald door het feit dat de plantages in die tijd aan de bovenloop van de rivieren lagen. De streek tussen Fort Cottica en de mond van de Commewijne was in de 17e eeuw nog niet in cultuur gebracht. Toen in de volgende eeuw meer en meer plantages gesticht werden langs de benedenloop van de grote rivieren, werd de betekenis van Fort Cottica geringer. In 1748 werd het als vesting opgeheven, daarna bleef het als 'etablissement' (hospitaal en militaire post) in gebruik tot 1870. Tenslotte is het door gebrek aan onderhoud snel in verval geraakt. Fort Cottica onderhield nauw contact met de zogenaamde 'brandwacht' aan de Motkreek (mudcreek). Dit was een uitkijkpost aan de

Fort Nieuw Amsterdam, naar een kaart uit 1831

1. Bastion Groningen.
2. Bastion Holland.
3. Bastion Gelderland.
4. Bastion Overijsel.
5. Bastion Utrecht.
6. Batterij Texierburg.
7. Batterij Oranje.
8. Batterij Nassau.
9. Batterij Brunswijk.
10. Batterij Wylburg.

Schaal 1

Cordonpad, met militaire posten op regelmatige afstand. Aangelegd 1774-1778 rondom het gehele plantagegebied van Suriname en Commewijne, als defensie tegen de ontvluchte slaven, de Marrons. Naar een tekening in het Sur. Museum.

Defence system against runaway slaves, the 'Cordonpad', 1778.

Atlantische Oceaan, vanwaar men de komst van vijandelijke schepen kon signaleren reeds één of twee dagen (afhankelijk van wind en tij) voordat ze via Braamspunt en Suriname-monding de Commewijne opvoeren.

In 1718 werd als plaats voor het toekomstige fort Nieuw Amsterdam, gekozen de modderbank 'tiggerhol', gelegen bij de samenkomen van Suriname-rivier en Commewijne. In opdracht van de Sociëteit van Suriname en in overleg met de Directeur-generaal Des Rosques maakte Ir Draak een ontwerp. De eerste steen werd tijdens Gouverneur Des Cheusses gelegd in 1734. Het plan was om in zeven jaar klaar te komen, maar, zoals dat wel meer gaat met grote bouwprojecten: het duurde langer. Pas in 1749 was Nieuw Amsterdam voltooid. Gouverneur Mauricius bestuurde toen de kolonie. Voor meerdere veiligheid liet hij in 1748 tegenover Nieuw Amsterdam, nabij het tegenwoordige Leonsberg, de redoute 'Purmerend' bouwen. Later, in 1756, ontstond de redoute 'Leyden' aan de rechteroever van de Commewijne. Hierdoor kreeg Nieuw Amsterdam de nodige ondersteuning en konden vijandelijke schepen van verschillende kanten onder vuur genomen worden. In 1795 en in 1802 werden nog twee redoutes aangelegd, respectievelijk Friderici nabij Leyden, en Braamspunt. Desondanks is bij de enige aanval die fort Nieuw Amsterdam ooit te doorstaan kreeg (in 1804 tijdens de zesde Engelse oorlog) de vesting zonder strijd overgegeven, nadat Braamspunt, Friderici en Leyden door de Engelsen ingenomen waren.

Nieuw Amsterdam is een perfect regelmatige

pentago
eveneer
vergele
afstand
opeenv
150 me
zegt Ha
'Binne
Hoofd-C
ten; ee
saame
Moolen
meer d

Tegenw
ambtsw
Comme
evenals
De kon
prenten
kele fu
de sme
ijzer in
op de v
sen Bra
net zich
van he
waterin
Na 185
De aar
was ve
cieel o
bestem
van het
museur
ristisch

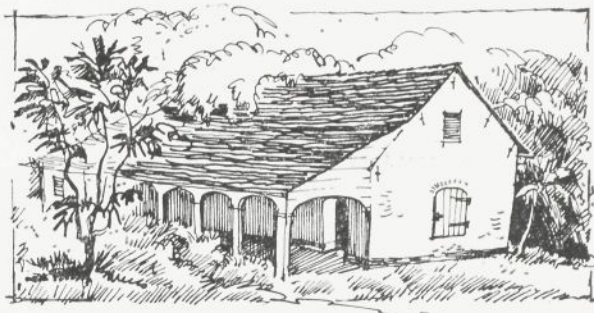
Commandeurshuis van fort Nieuw Amsterdam, nu woning van de Districtscommissaris.

House of the commanding officer, Nieuw Amsterdam.

Het oudste van de twee kruithuizen van het fort Nieuw Amsterdam, ca. 1747.

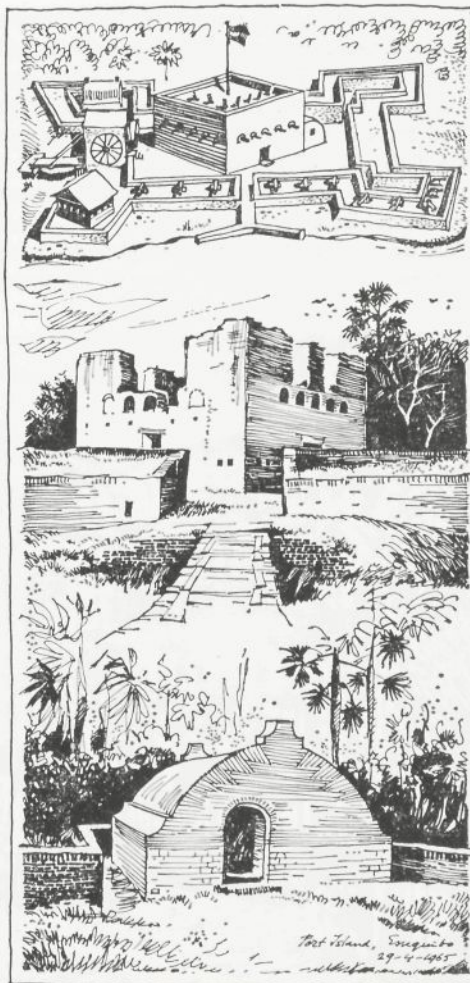
The older of the two powder houses of fort Nieuw Amsterdam.

Fort Zeeland op Vlagge-eiland in de Essequibo, 1744.

Rode baksteen, ter plaatse vervaardigd. Boven: maquette, (Museum Georgetown) daaronder tegenwoordige toestand van fort en kruithuis.

Fort Zeeland on Fort Island in the Essequibo River, British Guiana. Built by the Dutch in 1744.

Schaal 1 : 5000

pentagoon; de vijf bastions zijn op hun beurt eveneens vijfhoekig. De afmetingen zijn enorm, vergeleken met Zeelandia of Fort Cottica: de afstand tussen de voorste punten van twee opeenvolgende bastions bedraagt ongeveer 150 meter. In zijn 'Beschrijving van Guyana' zegt Hartsinck over Nieuw Amsterdam: 'Binnen de Fortresse zijn de Woningen der Hoofd-Officieren en Casernen voor de Soldaten; een Smeederij, Timmerloots, en genoegsaame Magazijnen, alsmede een KoornWind Moolen, Kruitmagazijn, en een regenbak van meer dan duizend Tonnen water.'

Tegenwoordig is het commandeurshuis de ambtswoning van de Districtscommissaris van Commewijne; de regenput is er nog steeds, evenals het kruitmagazijn.

De korenmol vinden we terug op oude prenten. Waar hij gestaan heeft zijn nog enkele funderingsresten te zien. De plaats van de smederij is te herkennen aan veel roestend ijzer in de bodem. Enkele kanonnen staan nog op de wallen, gericht op de oceaan, die tussen Braampunt en Surinames linkeroever nog net zichtbaar is. Een van de mooiste sluizen van het Commewijnedistrict verzorgt de afwatering van de vestinggracht naar de rivier. Na 1850 is Nieuw Amsterdam verwaarloosd. De aardwerken verzakten en de bewapening was verouderd. In 1907 werd het fort officieel opgeheven. Thans heeft het een goede bestemming gevonden als bestuurscentrum van het Commewijnedistrict en als Openluchtmuseum: een aantrekkelijk eindpunt voor toeristische uitstapjes vanuit Paramaribo.

SUMMARY

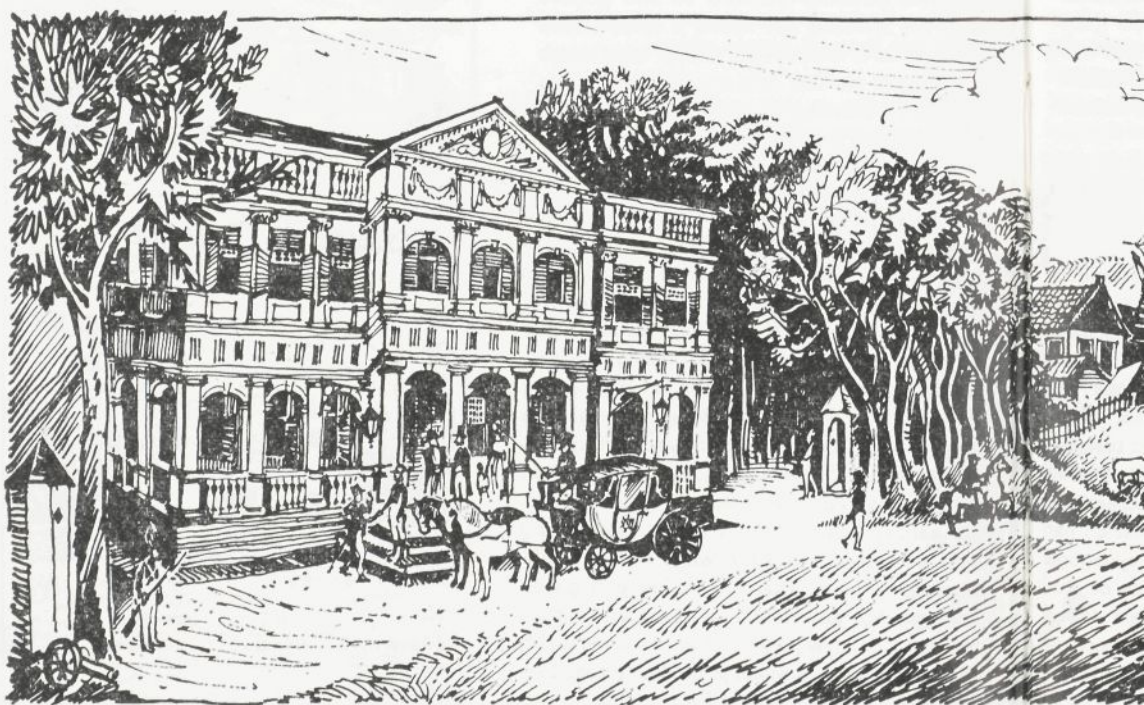
Tekening onderaan blz.: Diorama (1812) van het Gouvernementsplein met fort Zeelandia op de achtergrond. Hoofdwacht met torentje (1789), rechts daarvan het 'binnenfort' en een magazijn. Origineel in Rijksmuseum.

Fort Zeelandia during the British occupation, in 1812.

The forts

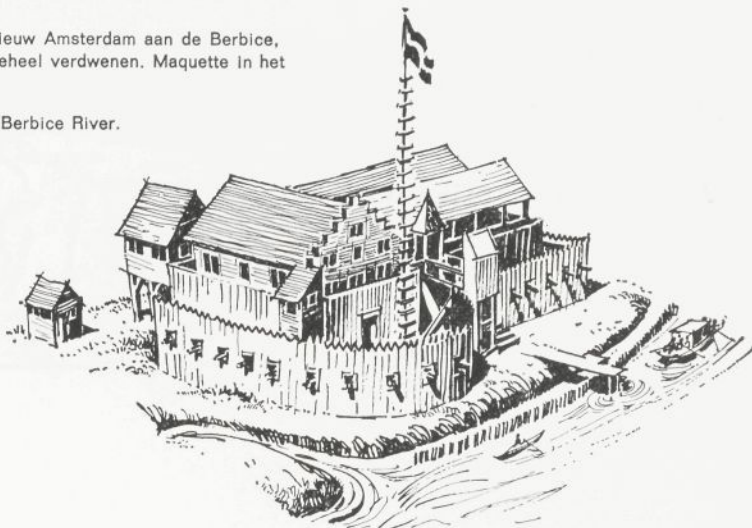
Fort Zeelandia, built around 1666, is the most important of the three forts in Suriname. For 150 years it protected Paramaribo and the plantations on the Suriname river against enemy ships. The fort is situated on a promontory on the left bank, 10 miles from the mouth of the river. The walls are made of shell-stone, indigenous to the surrounding area. Red brick buildings with steep tile roofs were erected on four of these walls in 1784. In the fifth side of the pentagonal fortress is a gatehouse with a powder magazine in its turret. The colour scheme: red painted brick, whitewash and a black tarred plinth, brings to mind rural Dutch architecture.

Fort Sommelsdijck, established in 1685, had a pentagonal layout and earthen walls. This fort safeguarded the plantations of the upper Commewijne, the Cottica and the Orleanse

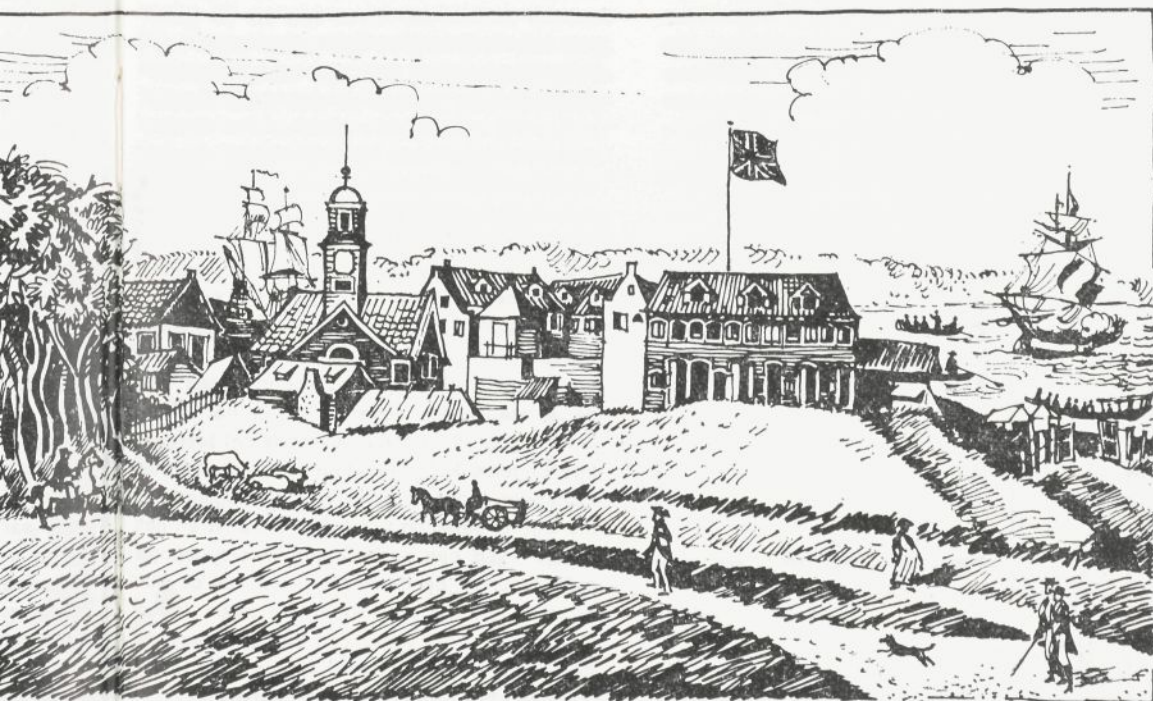
Fort Nassau bij het voormalige Nieuw Amsterdam aan de Berbice, ca. 1700. Houtconstructie, thans geheel verdwenen. Maquette in het Museum van Georgetown.

Former Dutch fort Nassau on the Berbice River.

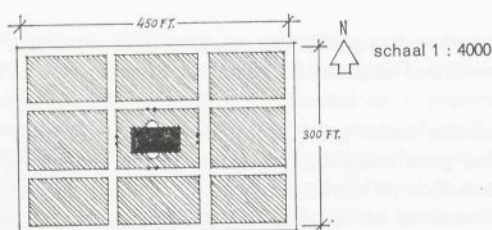
creek. It was abandoned in the 18th century when the plantations up-river were deserted in favour of new estates on the lower Commewijne. Today nothing remains of fort Sommelsdijck.

The new plantations on the lower Commewijne were guarded by 'Nieuw Amsterdam', founded in the years 1734-1749. This fort also gave additional protection to the Suriname district. Compared to Zeelandia and Sommelsdijck its dimensions are on a much larger scale. Within the high earthen walls there were to be found officers' homes, barracks, storerooms and vaulted water cisterns, as well as a smithy, a carpenter's shop and a grain mill. The former commanding officer's house is now the residence of the District Commissioner.

Parade Ground in the Colony of Surinam, and part of Fort Zeelandia

7 Van Nickerie tot Albina

Plattegrond van Joden Savanne met de synagoge in het midden.

Synagogue in the centre of Joden Savanne.

De oudste nederzetting in Suriname was het stadje Torarica, ook wel genoemd St. Bridges. Het lag aan de linkeroever van de Surinamerivier, op de plaats van de latere plantage Crommenie. We weten weinig van dit Torarica; na de verovering van de kolonie door de Zeeuwen is het even snel achteruit gegaan als Paramaribo groeide. Men moet zich geen grote voorstelling maken van de 'stad' Torarica; hij telde slechts honderd woningen en een kerkje. Omstreeks 1740 waren de laatste inwoners vertrokken en verdwenen de ruïnes van het stadje onder dichte plantengroei. Bij laagwater schijnen nog wel eens kademuren gezien te zijn, maar het is tegenwoordig niet eenvoudig om de juiste plaats of het stratenplan terug te vinden. Mogelijk dat bij de aanleg van de ontworpen Torarica-stuwdam er meer licht komt in de geschiedenis van Surinames eerste hoofdstad.

Precies een eeuw later verdween een andere legendarische plaats: het dorp Joden Savanne. Van deze plaats is ons meer bekend; de overblijfselen zijn nog duidelijk te vinden en verschillende boeken geven beschrijvingen van de eerste Joodse nederzetting in het Westindisch gebied. In 1665 verleende het toenmalige Engelse koloniale gouvernement aan de Portugese Joden verschillende privilegiën, o.a. tot vrije uitoefening van de godsdienst en het bouwen van een nederzetting met synagoge nabij Torarica, op de rechteroever van de Surinamerivier. Dit dorp kreeg de naam Joden Savanne. In 1791 verscheen de 'Geschiedenis der Kolonie van Suriname' waarin over Joden Savanne het volgende werd gezegd:

'De plaats
geregelde
vierkant
ten bree
smeden.
kant ge
schoon
die nog
vaderen
der, die
achteren
berg en
een kle
welke
moeskr

Synagog
Plattegro
de thans
aanwezig
resten, t
en hekp

Floor pla
the syna
built in
The roo
the left
probably
by the J
town co

Schaal 1

was het
st. Bridges.
Suriname-
plantage
dit Torari-
lonie door
uit gegaan
zich geen
'Torari-
gen en een
laatste in-
de ruïnes
ngroei. Bij
kademuren
oordig niet
het straten-
bij de aan-
tuwdam er
s van Suri-

een andere
n Savanne.
d; de over-
len en ver-
vingen van
het West-
het toenma-
ent aan de
ilegiën, o.a.
enst en het
t synagoge
van de Su-
naam Joden
eschiedenis
over Joden
egd:

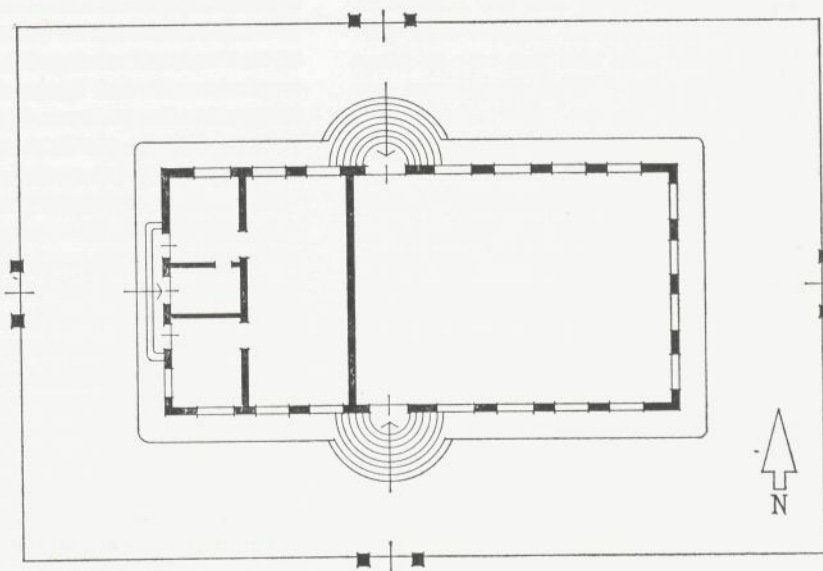
'De plaats waar men de huizen volgens een geregeld ontwerp gebouwd vindt, maakt een vierkant van 450 voeten lang tegen 300 voeten breed, en is met vier dwarsstraaten doorsneden. De huizen, op de hoeken van het vierkant gebouwd, zijn groot en gemakkelijk, schoon van eene middelmatige bouwkunde, die nog smaakt naar de zuinigheid onzer voorvaderen; niet te min heeft men er eenige onder, die tamelijk fraai zijn. De huizen, die van achteren uitzien op de twee valleien van den berg en op den oever der riviere, en ieder een klein tuintje op 't hellen van den berg, welke beplant zijn met laag geboomte en moeskruiden voor de keuken, geven een aller-

aangenaamst gezigt aan het oog, wanneer men de plaats van de rivierkant nadert. In 't midden van dit vierkant vindt men de Synagoge, van tichelsteen gebouwd in den jaare 1685; dezelve heeft de lengte van 90 voeten, tegen eene breedte van 40 en eene hoogte van 33 voeten, en wordt ondersteund door vier groote houten pylaaren; waar boven men een fraai gewerkt gewelf ziet, waarmede het dak des gebouws bekleed is. Aan den eenen kant heeft men het vertrek der Vrouwen om hoog, en recht daar tegen over, in het vertrek der Mannen, heeft men een groot kas van cederhout, waarin de rollen der Wet bewaard worden; derzelve is van een zeer schoon maak-

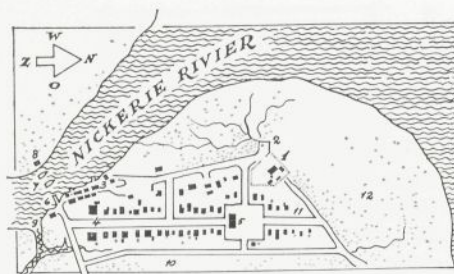
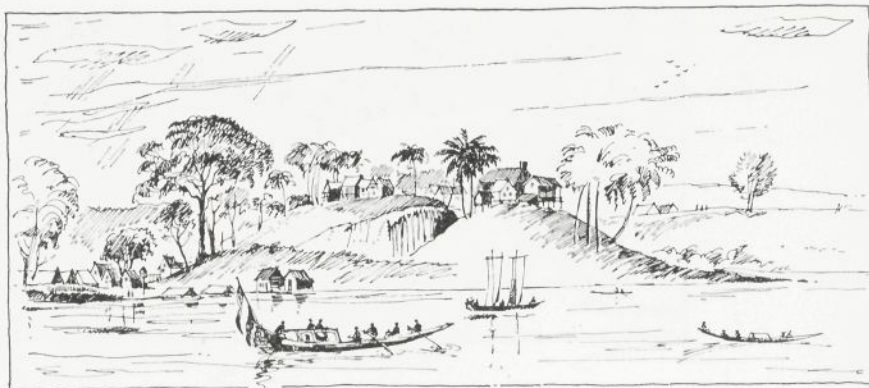
Synagoge.

Plattegrond van de thans nog aanwezige muur-resten, trappen en hekpijlers.

Floor plan of the synagogue, built in 1685. The rooms to the left were probably used by the Jewish town council.

Schaal 1 : 400

De Punt, ofwel Nieuw Rotterdam,
aan de mond van de Nickerie rivier. ca. 1850.

1. Woning Landdrost.
2. Vlaggemast.
3. Militair etablissement.
4. Kerkstraat of Langestraat.
5. Hervormde kerk.
6. Landingsplaats.
7. Wachtschepen.
8. Wachtpost.
9. Diamond Kreek.
10. Plantage Diamond.
11. Uitbreiding achter de kerk.
12. Voorland en parwa bos.

This village on the mouth of the Nickerie River
vanished completely some 100 years ago.

Schaal 1 : 20.000

sel, en versierd met zeer wel uitgevoerd beeldwerk, 't geen grootelijks tot eere strekt van den geen, die dezelve vervaardigd heeft, toen de Kolonie, om dus te spreken in haare kindsheid was. Deze kerk pronkt, daarenboven, met stoffeeringen van hetzelfde metaal; groote kaarskroonen van geel koper met verscheiden armen, en kandelaars van veel-lerlei soorten, die veel gelds hebben gekost aan de partikulieren die er de geevers van zijn.'

Hoewel er vóór het Nederlandse bewind al Joodse kolonisten naar Suriname kwamen (in 1639 naar Torarica en in 1652 naar Casipora) was het pas in 1659 dat de Hebreeuwse Natie, zoals men het toen uitdrukte, zich hier blijvend vestigde, en wel op Joden Savanne. Dit is een markant punt in het landschap nabij de Casiporakreek aan de rechter-Surinameoever, hemelsbreed 50 km ten zuiden van Paramaribo. De gemeente is officieel gesticht in het jaar 1661 (5422). In 1670 schijnt de eerste synagoge gebouwd te zijn. Deze is in 1685 vervangen door een groter gebouw, genaamd Beracha Ve Shalom, waarvan de bovenstaande beschrijving spreekt.

Naarmate zich meer Joden in Paramaribo vestigden ontstond de behoefte aan een synagoge in de stad. In 1719 werd aan de Keizerstraat de synagoge Neve Shalom ingewijd en in 1737 het bedehuis Sedek Ve Shalom aan de Heerenstraat. De oudste Joodse kolonisten waren uit Portugal afkomstig, zoals de namen Pereira, De Silva, Nassy en De La Parra bewijzen. Later kwamen ook Noordepere Joden naar Suriname, hetgeen in 1730 aanlei-

Joden Sava
Het hoge o
The Jewish

ding gaf
Israëlitis
Omstree
ners van
het aan
economie
landbouw
eeuw ve
den Sava
een gro
te is he
nagenoe
tendeels
de syna
gebleven
Er is al
vering o
ment, m
bestaan
synagoge
baar zijn
niet aan
ruïnes b
tegen v

Omstree
ben Sc
langs d
nam sne
in 1820
dicht bi
Dit be
straat,
Aan he
26 een
ze kerk

Joden Savanne aan de Surinamerivier, naar P. J. Benoit.
Het hoge dak rechts was de synagoge.

The Jewish settlement on the Suriname River, Joden Savanne.

erd beeld-
strekt van
igd heeft,
en in haa-
t, daaren-
elfde me-
koper met
van vee-
en gekost
evers van

bewind al
wamen (in
ar Casipo-
breeuwse
, zich hier
Savanne.
schap na-
Suriname-
uiden van
el gesticht
schijnt de
Deze is in
bouw, ge-
de boven-

maribo ves-
n synagoge
eizerstraat
vrijd en in
om aan de
onisten wa-
de namen
Parra be-
ropese Jo-
'30 aanlei-

ding gaf tot een splitsing tussen de Nederlands-Israëlitische en Portugeesche Joodse Naties. Omstreeks 1700 was het aantal Joodse inwoners van de kolonie driemaal zo groot als het aantal Christenen. Het begin van de economische achteruitgang van de plantage-landbouw tegen het eind van de achttiende eeuw veroorzaakte een trek naar de stad. Joden Savanne begon in verval te geraken. Na een grote brand die in 1832 het dorp verwoestte is het niet meer opgebouwd en werd het nagenoeg geheel verlaten. Thans is het grotendeels overgroeid; slechts enkele muren van de synagoge en een begraafplaats zijn overgebleven.

Er is al tientallen jaren sprake van conservering of restauratie van dit nationale monument, maar concrete en uitvoerbare plannen bestaan nog niet. Algehele herbouw van de synagoge zou natuurlijk niet alleen te kostbaar zijn maar ook uit een historisch oogpunt niet aantrekkelijk. Het is voldoende als de ruïnes beter toegankelijk worden gemaakt en tegen verder verval beschermd.

Omstreeks het einde van de 18e eeuw hebben Schotse kolonisten de eerste plantages langs de Nickerierivier aangelegd. Het aantal nam snel toe en mede als gevolg hiervan werd in 1820 aan de rechteroever van de rivier, dicht bij zee, het dorpje De Punt aangelegd. Dit bestond aanvankelijk slechts uit één straat, Kerkstraat of Langestraat genoemd. Aan het noordeinde werd in de jaren 1825-26 een Hervormde kerk gebouwd. Behalve deze kerk waren er slechts weinig grote gebou-

wen: enkele woningen van plantage-eigenaars en het ruime, op neuten gebouwde huis van de Landdrost. In 1850 werd De Punt uitgebreid; de Langestraat werd doorgetrokken ten noorden van de kerk en aan weerszijden werden woonpercelen verkocht van ongeveer 20 x 40 m. De trots van de inwoners kwam tot uitdrukking in de gewijzigde naam van het dorp: vanaf 1850 heette het 'Nieuw Rotterdam'.

De voorspoed duurde slechts kort, in 1859 ontdekte men voor het eerst dat de zee jaarlijks meer land wegspoelde en het dorp daarvoor ernstig bedreigd kon worden. In de daaropvolgende jaren nam deze vrees toe en overwogen de bewoners om de nederzetting te verplaatsen. Na een grote overstroming in 1866 werd hiermee tenslotte een begin gemaakt en vier jaar later was Nieuw Rotterdam grotendeels verhuisd naar de nabij gelegen 'Nieuwe Wijk', die toen veilig werd geacht. Er stonden destijds 100 woningen; het aantal inwoners bedroeg 732. Maar ook de Nieuwe Wijk bleek niet houdbaar zonder kostbare zeedijken, en andermaal begon de verhuizing. Een voordeel was dat alle woningen in hout waren geconstrueerd, zodat afbraak en wederopbouw van deze huizen heel goed mogelijk was. De derde en definitieve plaats van Nieuw Rotterdam werd nu een terrein van 150 ha gelegen aan de linkeroever van de Nickerierivier, tussen de plantages Margarethenburg en Waterloo. De naam werd opnieuw veranderd en is tot heden ongewijzigd gebleven: Nieuw Nickerie. Het stichtingsjaar is 1879.

Nieuw Nickerie, gesticht in 1879.

De aanleg is merkwaardig, het stratenplan heeft de typische schaakbordplattegrond van alle in één keer aangelegde steden, maar is bovendien georiënteerd. Alle wegen lopen nauwkeurig noord-zuid, ofwel oost-west. Aangezien de Nickerierivier ter plaatse niet precies oost-west loopt, snijdt de Voorstraat (Nickeries 'Waterkant') alle andere straten welke op de rivier uitkomen onder eenzelfde hoek. In het midden van het stadje loopt van zuid naar noord een dubbele weg met een kanaal daartussen; hierdoor wordt Nickerie in een oostelijke en een westelijke helft verdeeld. Op het kruispunt van dit kanaal met de Oranje-Nassaustraart en de Voorstraat is een ruim plein ontstaan waaraan de belangrijkste openbare gebouwen gelegen zijn, o.a. de woning van de Districtscommissaris. Opvallend is dat niet de Voorstraat, maar de tweede oost-west straat daarachter, de Gouverneursstraat, de belangrijkste winkelstraat is.

Evenals in de oudere buitenwijken van Paramaribo is ook Nickerie niet dicht bebouwd: de huizen staan op ruime en diepe erven, begroeid met schaduw- en vruchtbomen. In de bouwstijl (evenals in de taal en het gehele dagelijks leven) is duidelijk de invloed van het naburige Brits Guyana merkbaar. Afwisseling van naast elkaar gelegen schuiframen en houten shutters is hier regel; individuele ramen zijn meestal 'Demerara-windows'. Ook het Victoriaans figuurzaagwerk langs windveren en balkondaken wijst op de nabijheid van een Engelse kolonie. De meeste huizen hebben een 'porch' inplaats van een balkon, iets wat

in Paramaribo niet en mater nauwelijks en de hoofdstad. De belangrijkste woning, tevens Districtscommissaris, de kerk (1894).

De geschiedenis legden aan de ver terug; het de Wurtember pioniers van tijd van Albion er aan de Ma de overzijde

St. Laurent du Maroni. Stenen huis in Franse stijl, houten h met ventileren wanden.

French houses In St. Laurent opposite Albion

Typisch Nickerlaanse huizen.

Architecture in Nickerie is influenced by British Guyana.

in Paramaribo zelden voorkomt. Wat constructie en materiaalgebruik betreft is er echter nauwelijks enig verschil tussen het bouwen in de hoofdstad en in Nieuw-Nickerie.

De belangrijkste oude gebouwen zijn: de ambtswoning, tevens kantoor, van de Districtscommissaris, de Hervormde kerk (1886), de Katholieke kerk (1892) en de kerk van de E.B.G. (1894).

De geschiedenis van Albina, schilderachtig gelegen aan de brede Marowijnrivier, gaat niet ver terug; het plaatsje is in 1846 gesticht door de Wurtemberger August Kappler, een van de pioniers van het Marowijne district. De bloeitijd van Albina lag in de jaren na 1876, toen er aan de Marowijne goud gevonden werd. Aan de overzijde van de rivier, in Frans Guyana

(Cayenne) ligt de stad St. Laurent du Maroni. Ondanks de korte afstand is er een groot verschil tussen beide plaatsen. Hier is niets te bespeuren van een verwantschap in bouwkunst, zoals die te vinden is tussen Nickerie en Brits Guyana. St. Laurent is een onmiskenbaar Franse provincie stad; de hoofdstraat heet dan ook Avenue général De Gaulle. Het straatbeeld wordt gekarakteriseerd door verwaarloosde tuinen omringd door vervallen muren van ajour baksteen metselwerk, imposante stenen gebouwen, roestige smeedijzeren hekken, steeds gesloten vaalblauwe luiken voor hoge vensters, brede stoffige lege straten en op het plein Quatorze Juillet een gietijzeren standbeeld van Marianne, ter herinnering aan de gevallen uit 1914-18. Hiermee vergeleken ziet Albina er heel anders uit: het

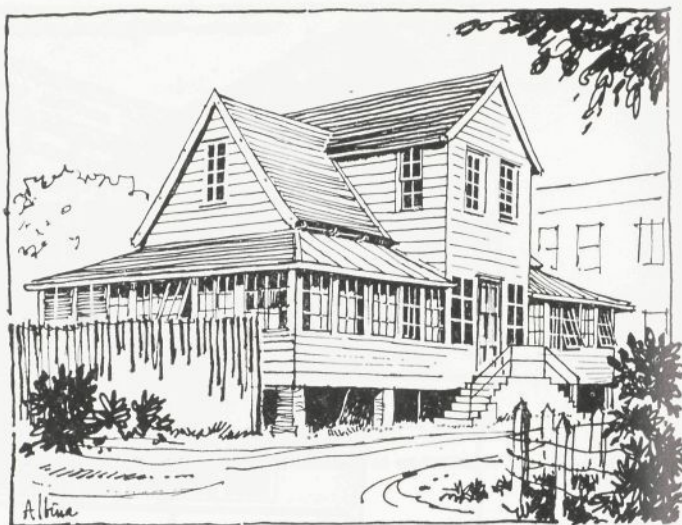
St. Laurent du Maroni. Stenen huis in Franse stijl, houten huis met ventilerende wanden.

French houses in St. Laurent, opposite Albina.

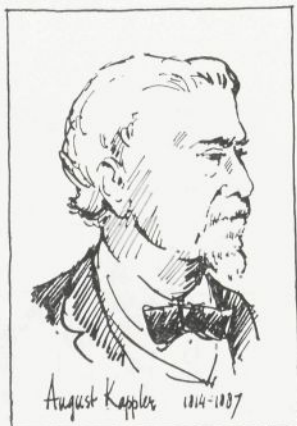
Woonhuis met rondgaande galerij. De nok van de dakkapel is hoger dan van het huis.

One of Albina's oldest houses.

R.K. Kerk in Albina, 1896.

R.C. Church and presbytery.

August Kappler, de stichter van Albina.

The founder of Albina.

aspect is zuiver Surinaams, zonder enige invloed van de overzijde. De witte houten huizen met balkons en leien daken doen aan de hoofdstad denken. De straat langs de rivier lijkt wel een verkleinde Waterkant van Paramaribo, met het verschil dat er onder de balkons meer arcades met elliptische bogen voorkomen dan in soortgelijke straten van Paramaribo, waar de meeste bogengalerijen in de laatste dertig jaar verdwenen zijn.

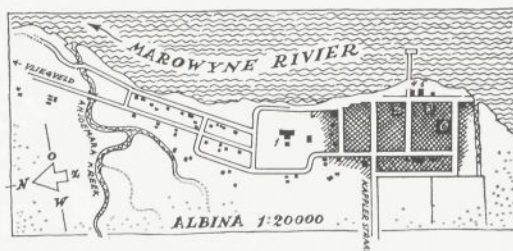
De ligging van Albina is door Kappler destijds goed gekozen; evenals in Paramaribo is de oever hier hoger dan in de omgeving, men moet zelfs trappen afdalen om aan het rivierstrand te komen. Lang voor de komst van Kappler was de streek al bevolkt; in de omgeving zijn er nog diverse indiaanse dorpen o.a. het bekende Galibi. Albina is nu bestuurs- en handelscentrum voor het gehele Marowijne district.

Een van de weinige grotere gebouwen is de merkwaardige R.K. kerk uit 1896. De pastorie is boven de kerk gelegen; de kerkzaal zelf ligt excentrisch (links) ten opzichte van de ingang. In de gevel is van deze indeling echter niets te bespeuren; het gebouw lijkt daardoor meer op een hoog woonhuis of, door het torentje, op een stadhuisje. Het Gouvernementslogeergebouw heeft een fraaie traditionele gevel met een overdekt balkon op kolommen. Aan de rand van het dorp is een kamp bestemd voor tijdelijk verblijf van indianen uit het binnenland die af en toe naar Albina of vandaar naar Paramaribo reizen. Voor hun staat hier een originele ronde Wajana-hut, de enige van dit soort in de kuststreek. Enkele

nieuwe wo
ribo, tonen
gaat komen

Het dorpje
Saramaccac
post. In 184
de verlaten
boeren, die
reiding van
groot deel

Albina, situatie in 1962.

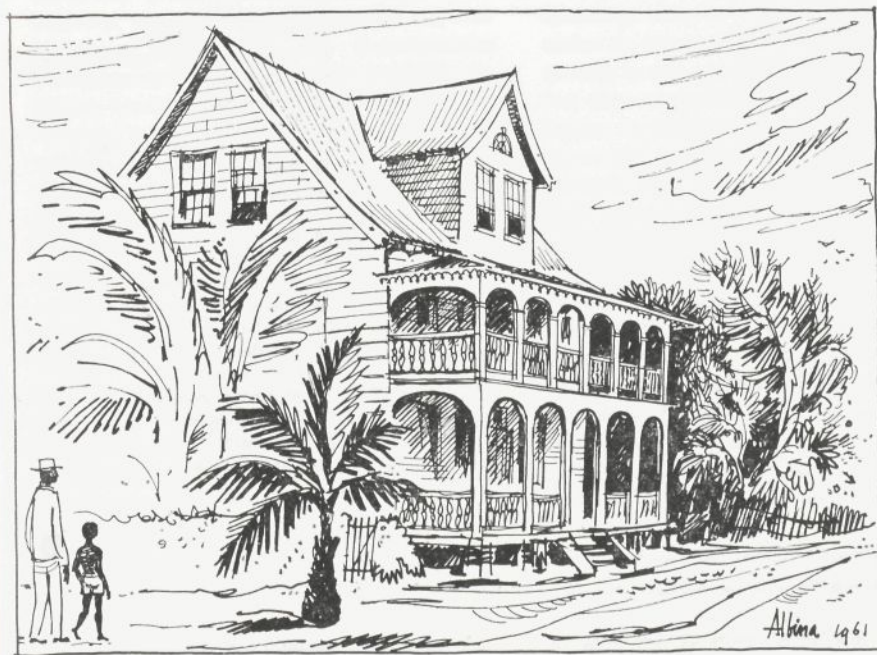
1. Kampement.
2. E.B.G.-kerk.
3. R.K.-kerk.
4. Douane.
5. Markt.
6. School.

nieuwe woonhuizen, ontworpen in Paramaribo, tonen aan dat ook in Albina een eind gaat komen aan de traditionele bouwwijze.

Het dorpje Groningen, hoofdplaats van het Saramaccadistrict, is ontstaan als militaire post. In 1845 vestigden zich hier dichtbij (op de verlaten plantage Voorzorg) 384 Hollandse boeren, die als gevolg van de slechte voorbereiding van deze volksplanting voor een groot deel omkwamen. De overlevenden ves-

tigden zich aanvankelijk in Groningen en later in de omgeving van Paramaribo.

In Groningen zijn weinig gebouwen van betekenis meer te vinden, de meeste plantagehuizen in de omgeving zijn verdwenen of verkeren in verval. Een interessant complex is de R.K. kerk, pastorie, klooster en scholen. Het eenvoudige kerkje heeft toch twee torens; dit was slechts mogelijk door de kleine schaal van het gebouw. Het front is naar het water gekeerd, van de weg af;

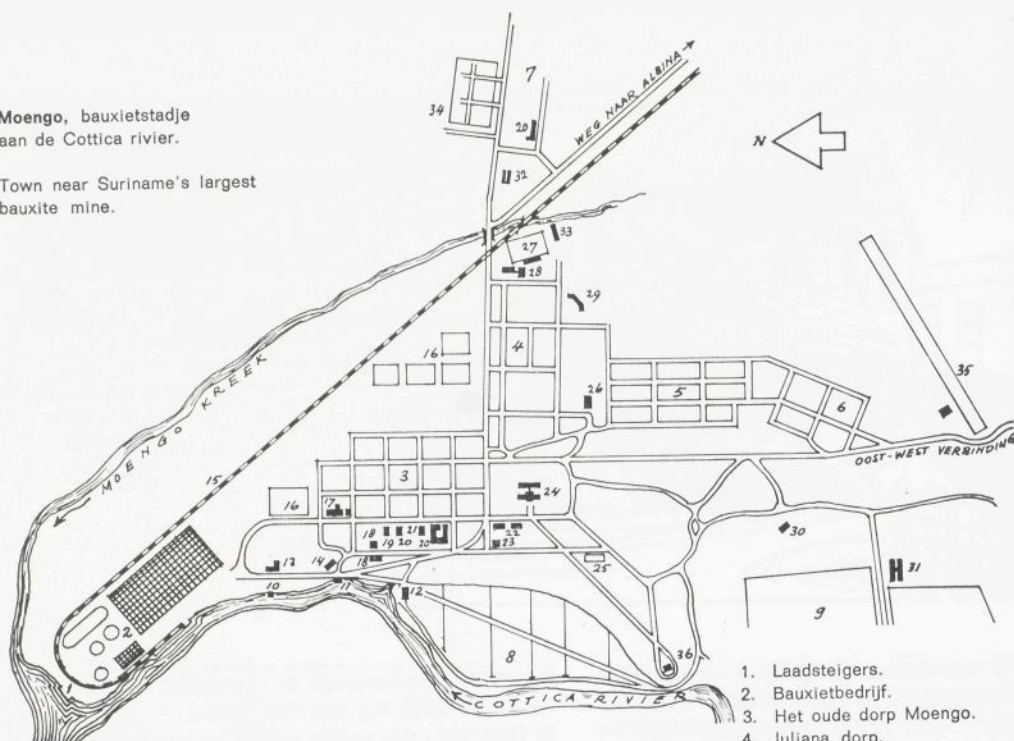

Gouvernements logeergebouw, Albina. Galerijen met ongelijk aantal bogen.

Government guest-house in Albina.

Moengo, bauxietstadje
aan de Cottica rivier.

Town near Suriname's largest
bauxite mine.

1. Laadsteigers.
2. Bauxietbedrijf.
3. Het oude dorp Moengo.
4. Juliana dorp.
5. Bernhard dorp
6. Schiphol.
7. Wonoredjo.
8. Cottica polder.
9. Moengo polder.
10. Launch steiger.
11. S.M.S. steiger.
12. Markt.
13. Suralco kantoor.
14. Gouvernements kantoor.
15. Spoorweg naar de mijnen.
Adjoemakondre en Rikanau.
16. Sportvelden.
17. Winkel en bakkerij.
18. Gouvernements logeergebouwen.
19. R.K. kerk.
20. Lagere scholen.
21. E.B.G. kerk.
22. Suralco logeergebouwen.
23. Stafclub.
24. Hospitaal.
25. Tennisbaan.
26. Markt.
27. Stadion.
28. Recreatie centrum.
29. Kleuterschool.
30. Melkfabriek.
31. Boerderij.
32. Mulo school.
33. Algemeen zwembad.
34. Begraafplaats.
35. Vliegveld.
36. Casa Blanca.

een herin
carvier d
trict. Hier
vinden: h
en elektr
trouwe k
compleet

Torarica
ramaribo
Nieuw N
in de vor
stond ee
Lelydorp
gingen
Bauxietm
dorpen M
Paranam
schappij
(1941). D
de baux
drijven l
De beke
wijnedis
meeste v
deling i
ders, en
ranam k
bordplat
van de
bos vers
den, he
ervaren.
groenst
wijken.
die in e

een herinnering aan de tijd toen de Saramacarivier de enige verkeersroute was in dit district. Hier dichtbij is een curieus bouwsel te vinden: het vakantiehuis van Paramaribo's Gas- en elektriciteitsmaatschappij. Het is een getrouwe kopie van een Europees vakwerkhuis, compleet met open haardvuur in de hall.

Torarica en Joden Savanne waren naast Paramaribo de oudste steden in Suriname; Nieuw Nickerie, Albina en Groningen werden in de vorige eeuw gesticht. In deze eeuw ontstond een groter aantal nieuwe dorpen: o.a. Lelydorp, Moengo, Paramaribo, Onverdacht, Wageningen, Brokopondo. De Surinaamsche Bauxietmaatschappij (ALCOA) bouwde de dorpen Moengo aan de Cottica (1920-30) en Paramaribo aan de Suriname. De Billiton maatschappij stichtte Onverdacht aan de Para (1941). Deze dorpen waren alle gelegen nabij de bauxietmijnen. Ook de grootlandbouwbedrijven bouwden dorpen voor hun personeel. De bekendste zijn Mariënborg in het Commewijne-district en Wageningen in Nickerie. De meeste van deze nederzettingen hebben een indeling in onderscheiden wijken voor arbeiders, employés en stafleden. Moengo en Paramaribo kennen uitsluitend de strakke schaakbordplattegrond; in het veel jongere stafdorp van de Billiton Mij. liggen de woningen in het bos verspreid tussen slingerende wegen en paden, hetgeen algemeen als plezieriger wordt ervaren. Vooral Moengo is ruim opgezet met groenstroken en sportvelden tussen de woonwijken. Men vindt er alle openbare gebouwen die in een stadje van die omvang nodig zijn:

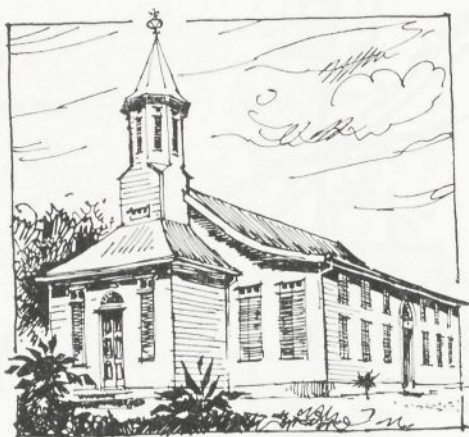
kerken en scholen, een groot ziekenhuis, bioscopen en winkels, zwembaden en clubs, zelfs twee hotels.

In de jaren 1903-12 werd de Lawa spoorweg aangelegd van Paramaribo naar het zuiden, waardoor de plaatsen Lelydorp en Republiek meer betekenis kregen.

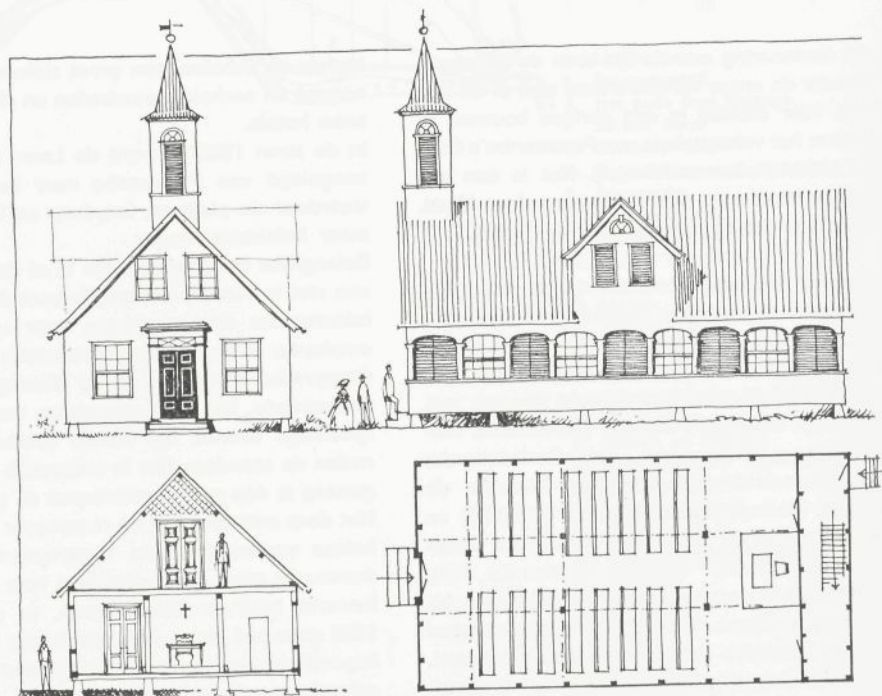
Belangrijke bouwwerken zijn in al deze plaatsen niet te vinden, wel enkele voor die tijd karakteristieke dienstwoningen voor spoorweg-employés, of de oudere ruime huizen voor leidinggevend personeel op de plantages.

Brokopondo, het bestuurscentrum van het gelijknamige district, ligt enkele kilometers beneden de stuwdam. Het is omstreeks 1960 nagenoeg in één geheel ontworpen en gebouwd. Het dorp ontstond aan de rivieroever rond het helaas verdwenen oude 'logeergebouw', een eenvoudig maar groots opgezet huis van ruw bewerkt hout en pinabladeren, in de jaren 1950 gebouwd door de pioniers van het Brokopondoproject. In die eerste tijd werd er nog gewerkt met lokaal materiaal: hout. Als dakbedekking werden er zelfs singels van walaba vervaardigd ten behoeve van de eerste eenvoudige woningen. Nieuwe gebouwen in Brokopondo zijn echter van steen, ofwel geprefabriceerde houten Bruynzeel-woningen. Qua architectuur is er dan ook geen verschil meer tussen Brokopondo en wat in diezelfde jaren in Paramaribo gebouwd werd.

Afgezien van de reeds afzonderlijk beschreven plantagehuizen zijn de enige interessante bouwwerken op het platteland: de talrijke kerkjes van zending en missie, alsmede tem-

Kerk van de E.B.G.
in Salem, Coronie.

Kerk van de E.B.G. aan het Pad van Wanica.
Vroeger woonde de predikant op de zolder, nu is de zoldervloer weggenomen.

Moravian church south of Paramaribo.
In former times the parson lived in the attic.

pels en r
van de k
zich bij d
plantage
de Comm
1680. Teg
slechts k
gebouwd
Naast ee
pastorie,
van de
den in e
4 m reg
dien 1 o
lage huiz
Groning
centra h

Er is e
E.B.G.-
groep is
geving r

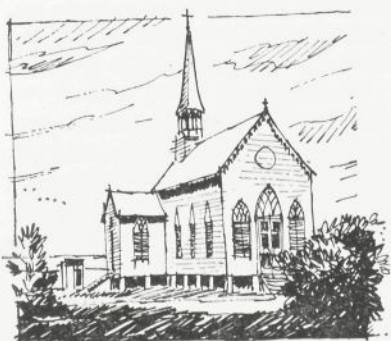
Kerk-pastorie van de leprozerie Batavia
aan de Coppename, 1844.
Naar een aquarel in het Sur. Museum.
Hier woonde pater P. Donders, C.Ss.R.

Former R.C. Church of Batavia
on the Coppename River.

pels en moskeeën. De oudste kerken waren van de Hervormde gemeente, ze bevonden zich bij de toenmalige bevolkingscentra in de plantagedistricten. Een van de eerste lag aan de Commewijne en de Casewinica, omstreeks 1680. Tegenwoordig vindt men buiten de stad slechts katholieke of E.B.G.-kerkjes, meestal gebouwd tegen het eind van de vorige eeuw. Naast een R.K. kerk staat steeds een ruime pastorie, vaak ook een school en kloostertje van de zusters. Al deze gebouwen ontstonden in een tijd toen verdiepingshoogten van 4 m regel waren en de begane grond bovendien 1 of 1,5 m boven de weg lag. Tussen de lage huizen van de kleine dorpen (b.v. Totness, Groningen, Copieweg) lijken deze kerkelijke centra heel indrukwekkend.

Er is een opmerkelijk verschil tussen de E.B.G.- en de katholieke kerken. De eerste groep is in de regel iets ouder en in de vormgeving meer verwant aan de traditionele Su-

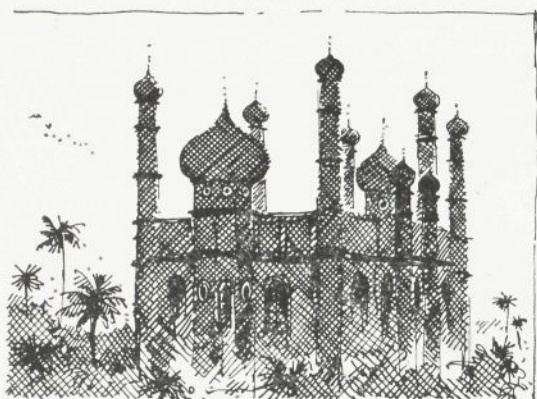
rinaamse bouwstijl. Er is hier n.l. nooit een breuk met het verleden geweest, want ook de kleine kerkjes van de Broedergemeente zijn in plattegrond en details verwant aan de Rust en Vrede kerk in Paramaribo, terwijl deze weer afgeleid is van de oorspronkelijke Grote Stadskerk (1778), waardoor de band met de 18e eeuw gehandhaafd bleef. De R.K. kerk in Suriname, althans de definitieve vestiging, is jonger. De meeste kerken in de districten werden ongeveer zeventig jaar geleden gebouwd: Coronie in 1892, Nieuw Nickerie in 1894, Albina in 1896, Voorburg in 1899. De architectuur was zeer eenvoudig, zo zelfs dat ondanks het veelvuldig gebruik van halfronde- of spitsbogen men toch niet kan spreken van neo-romaanse of neo-gotische stijl, zoals bij de kathedraal in Paramaribo (1885). In de ambachtelijke details zijn al deze kerken echter even Surinaams als de E.B.G.-gebouwen; de uitvoering lag in handen van plaatselijke ambachtslieden, die de nieuwmodische stijl

Voorburg, R.K. kerk, 1899.

Mariënborg, R.K. kerk, 1963.

Moskee aan de Leysweg, 1963.

van die decennia toch op hun eigen wijze interpreteren.

Na de komst van de Britsindische (vanaf 1873) en Javaanse immigranten (vanaf 1894) ontstond de behoefte aan tempels en moskeeën. Doordat deze bevolkingsgroepen aanvankelijk in de plantagelandbouw werkzaam waren en verre van welgesteld, duurde het geruime tijd voordat er kerkgebouwen van enige allure opgericht werden. Bijna alle tempels en moskeeën dateren uit deze eeuw, een groot deel zelfs van de laatste jaren. De nieuwe moskeeën vertonen een bouwstijl die sterk verwant is aan het midden-oosten met goed geproportioneerde koepels en minaretten. De bouwtekeningen hiervoor komen vaak uit Pakistan.

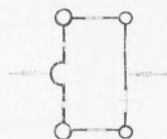
Meerzorg, Hindoe-tempel.

De hindoetempels zijn architectonisch minder een eenheid: afgezien van enkele kleine versierende koepeltjes boven de voorgevel die nog aan India doen denken, is de rest van het kerkgebouw niet meer dan een zaal, afgedekt met een simpele kap. De vorm van het bedehuis schijnt bij de Islam van groter belang te zijn in het geloofsleven dan bij het Hindoeïsme.

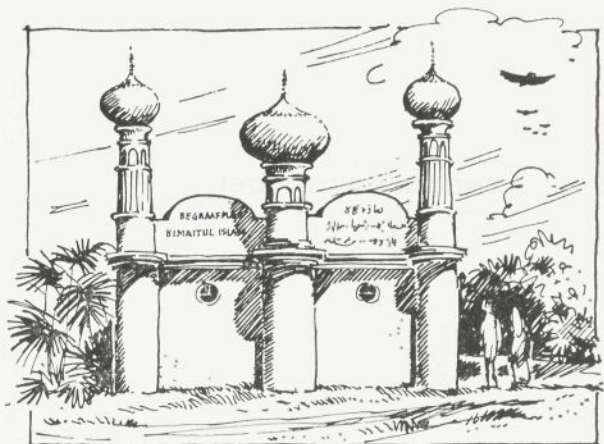
De oudere woonhuizen in de districten onderscheiden zich weinig van stadshuizen. Het aantal woningen dat op neuten staat is wat groter dan in Paramaribo; hieruit blijkt de invloed van de plantagetraditie. De huizen die de laatste 40 jaar gebouwd werden vertonen soms al sterke Hindoeestaanse of Javaanse invloeden. Javaanse dorpen zijn direct als zodanig herkenbaar: lage huizen van palissaden, gevlochten matten en pina dakbedekking, rond schone erven, vaak met bloemen versierd. Pas sinds enkele jaren maken de kampongs een metamorfose door en worden er stenen huizen gebouwd. Hoe dichter bij Paramaribo, hoe sneller dit proces verloopt, zie bijvoorbeeld Blauwgrond, waar de nieuwe woningen haast niet te onderscheiden zijn van wat in Paramaribo's villawijken gebouwd wordt.

Hindoeestaanse woonhuizen zijn, als de middeleden het toelaten, steeds hoog, soms wel met drie verdiepingen. Er is een voorkeur merkbaar voor galerijen, erkers en balkons, gekleurde glasruiten in een gecompliceerde roedenverdeling, een veelheid van ornamentiek en (voor zover er tenminste verf gebruikt wordt) voor veelkleurig schilderwerk.

SUMMARY

Schaal 1 : 400.

Islamitische begraafplaats aan het pad van Wanica.

From Nickerie to Albina

Torarica, also called St. Bridges, was the former capital of Suriname. It was situated on the left bank of the Suriname river where later plantation Crommenie was established. This small town had only 100 houses and a church. Since 1740 it was deserted and today even the ruins can hardly be found in the dense vegetation. A little to the south, on the opposite bank, was the village Joden Savanne with its Portuguese Jewish population. The first synagogue of the western hemisphere was built here in 1685. This, as well as all houses, was destroyed by fire in 1832, and the inhabitants moved to Paramaribo. Only parts of the synagogue walls, the street plan and a large cemetery with old tombstones remain.

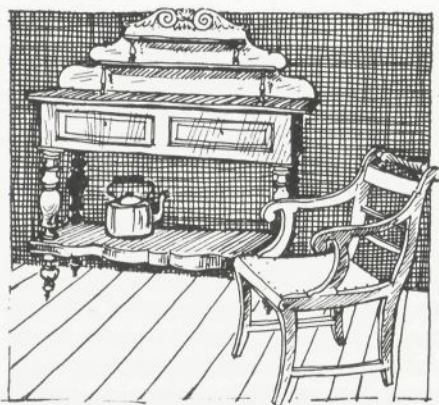
Nieuw Nickerie, on the Nickerie river, was founded in 1879. Before this date the village was located on the opposite bank closer to the sea. It was called 'De Punt' (1820), later 'Nieuw Rotterdam' (1850). Because of repeated floods it was decided to establish the town further up-river. The streets are laid out in a chessboard pattern and run exactly north-south and east-west. The architecture is strongly influenced by neighbouring British Guiana. Galleries have alternating sash windows and wooden shutters. Single windows are usually of the Demerara type. Porches take the place of the traditional Suriname balconies. The extensive Victorian style fretwork is also typically British West Indian.

Pioneer August Kappler founded Albina in 1846. This small picturesque village on the wide Marowynne had its boom years in the 1870's when gold was discovered up-river. Unlike Nickerie with its British influence, Albina is not at all like St. Laurent du Maroni, the French town on the other side of the river. A few large houses, the Government hotel and the R.C. church are the most interesting buildings.

The new towns of Suriname are, among others, Moengo, Paranam and Brokopondo. The first two are bauxite mining ports. Brokopondo, chief town of the Brokopondo district, lies a few miles below the dam in the Suriname river and was established in the early 1960's.

Apart from plantation houses, the only interesting buildings in the country districts are mission churches, mosques and Hindu temples. Most churches of the Moravian Brothers and R.C. Fathers of the Redemption were built in the second half of the last century, a few around 1900. They are simple white-painted wooden buildings with a tower above the entrance, occasionally with a small separate bellfry. Adjacent to R.C. churches one usually finds a presbytery, school and cloister. Temples and mosques are of a later date, most of them having been built in this century. The silhouette of well-proportioned mosques with their domes and minarets is reminiscent of India and Pakistan.

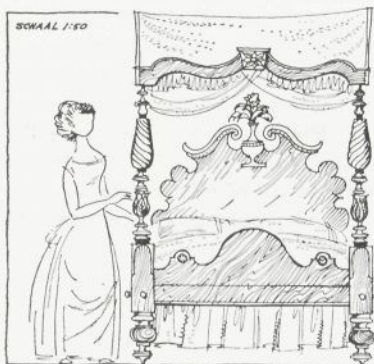
8 Interieur en meubel

Meubels uit het begin van de vorige eeuw.
Surinaams Museum.

Early 19th C. furniture.

Bed, ca. 1820. Sur. Museum.

In de 17e eeuw hebben de eerste kolonisten ongetwijfeld Europese meubels ingevoerd; helaas zijn hier geen exemplaren van overgebleven, ook geen afbeeldingen. Al spoedig moesten echter in Suriname meubels vervaardigd zijn. Het gecompliceerde timmerwerk en het fijne versierende houtsnijwerk dat men nog kan bewonderen aan de gevels van omstreeks 1750, wijst er op dat het maken van stoelen en tafels geen probleem geweest zal zijn voor de Hollandse en Creoolse ambachtslieden van die dagen. Uit de tijd rond 1800 zijn nog veel meubels bewaard gebleven, alle van plaatse-lijke houtsoorten vervaardigd; een bewijs van de eerder genoemde veronderstelling.

Kasten en bedden, tafels, stoelen en divans vertonen een vormgeving die het midden houdt tussen Empire en Biedermeier, met in het houtsnijwerk nog reminiscenties aan de barokke figuren van een eeuw tevoren. De constructie van kasten en bedden was vernuftig; ze kunnen zonder veel moeite uit elkaar worden genomen. Dit was nodig om het ver-voer te vergemakkelijken, want de grote meubels, van zware Surinaamse houtsoorten vervaardigd, zijn in één geheel niet te transporteren. En transport was onvermijdelijk; meubels in Paramaribo gemaakt waren vaak bestemd voor ver gelegen plantagehuizen, slechts be-reikbaar na een of meer dagreizen per tent-boot. Demontabele meubels waren dus een noodzaak. De meubelmaker maakte soms van deze nood een deugd; zo zijn bijvoorbeeld de verbindingsen tussen de vier hoekstijlen en de regels van een hemelbed gevormd door losse pennen met grote geelkoperen knoppen die

Meubels uit

Early 19th C.

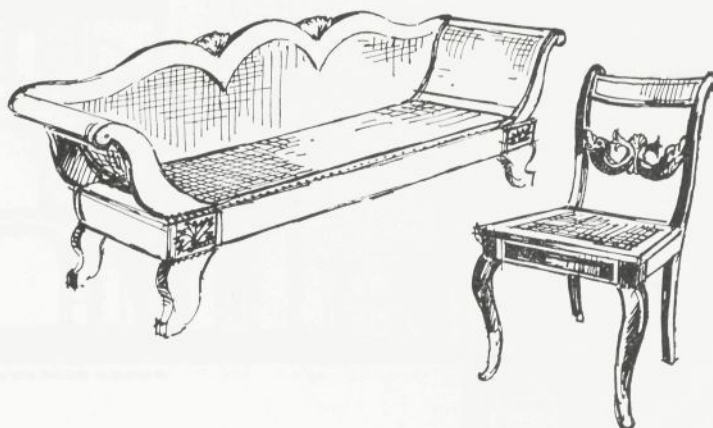
meer aan
een const
Dat de S
grondig le
een gebo
door plant
zonden on
Suriname
vervaardig

De meest
ceder, kra
leuning
van pitrie
de 19e ee
en bankst
mahonie
tijd maak
gen gesto
(Thonet)
rechte sto
Wenersto

Divan, begi
Familie G

Settee, 19th

Early 19th C. furniture.

meer aan een versiering doen denken dan aan een constructieonderdeel.

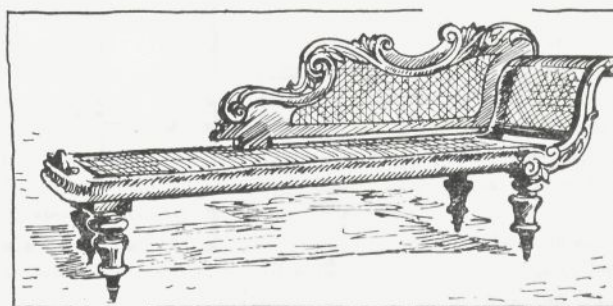
Dat de Surinaamse meubelmakers het vak grondig leerden bewees o.a. Dirk Boldewijn, een geboren Coroniaan, die omstreeks 1850 door planter Cameron naar Engeland werd gezonden om er te studeren, en teruggekeerd in Suriname in de jaren '70 veel goede meubels vervaardigde welke nu nog in gebruik zijn.

De meest gebruikte meubelhoutsoorten zijn ceder, krappa en mahonie. Zittingen en rugleuning waren geheel van hout of werden van pitriet gevlochten. In de tweede helft van de 19e eeuw kwamen druk bewerkte fauteuils en bankstellen in de mode, van gepolitoerd mahoniehout met stofbekleding. In diezelfde tijd maakten de schommelstoelen van gebogen gestoomd hout met gevlochten zittingen (Thonet) veel opgang en ook de bijbehorende rechte stoelen, leunstoelen en bankjes. Deze Wenerstoelen zijn nog altijd populair en in

bijna ieder huis te vinden. De mooiste veelkrullige modellen worden echter schaars, de jongere exemplaren zijn vaak eenvoudiger en minder interessant.

Uit Brits Guyana kwam in het begin van deze eeuw een wonderlijk zitmeubel, naar de plaats van oorsprong 'Berbice chair' genoemd. De armleuningen van deze stoel kunnen uitgevouwen worden tot dubbele lengte met het doel de benen hierop te leggen. Typisch een fauteuil voor de siësta.

Evenals de huizen uit die tijd waren de meubels uit de jaren 1930 en 1940 geen voorbeelden van verfijnde vormgeving. De naam 'bakstoelen' zegt wat dit betreft voldoende. Nog steeds vindt men in de meeste huizen dit soort zitmeubels, fauteuils eigenlijk, samengesteld uit rechte en vlakke planken waarbij de armleuningen deel uitmaken van gesloten zijpanelen doorlopend tot de vloer. Tussen de voorzijde van de zitting en de vloer is ook meestal een gesloten paneel, zodat de stoelen

Divan, begin 19e eeuw.
Familie Gorges-De Vries.

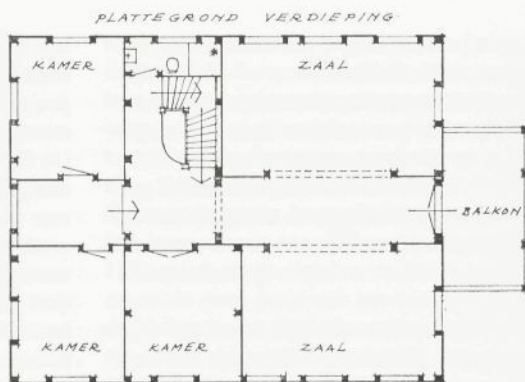
Settee, 19th C.

Huis Morgenstond, Anton Dragtenweg.

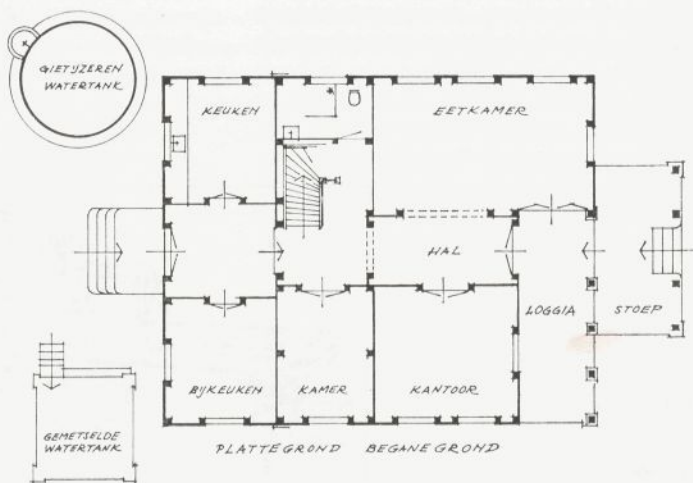

Doorsnede en plattegronden.
Gevels: zie onder plantages.
Vierdelige deuren, bogen,
steile trappen en een hal op de
zolder tussen de twee dakhuizen.

Cross section and floor plans of
plantation house Morgenstond
show all the characteristic
details of the interior of
an average timber dwelling.

schaal 1 : 250

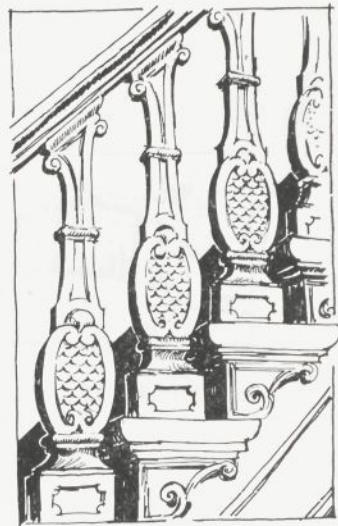

een hoek
Samenges
zijn ze in
worden de
jongere g
de beste
zonder ve
ter en v
beter dan
bruikte g
zijn kleur
terrassen
woonvert

Zoals ree
naamse H
ke indruk
voor het
gevels. E
van mate
vuizen, e
luiken en
tichels ge
deze vers
alle hout
uit brede
bruin ges
den en
verfd. Ac
steeds e
grond ve
toegang
van het
vestibule
zin hebb
er soms

Trap van het Ministerie van Binnenlandse Zaken

Stairs in Oranjeplein 2.

een hoekige en volumineuze indruk maken. Samengesteld uit massieve delen hardhout zijn ze in de regel ook onhandig zwaar. Toch worden deze bakstoelen tegenwoordig door de jongere generatie meer verguisd dan nodig; de beste modellen, degelijk uitgevoerd en zonder veel versieringen, hebben meer karakter en vertegenwoordigen hun stijlperiode beter dan het tegenwoordig al te vaak gebruikte goedkope stalen meubilair, dat met zijn kleurige plasticdraadzittingen eerder op terrassen, in cafés en tuinen past dan in woonvertrekken.

Zoals reeds eerder vermeld maken de Surinaamse huizen wel een deftige, maar geen rijke indruk. De afwerking is sober en dat geldt voor het interieur in sterker mate dan voor de gevels. Buiten ziet men nog de afwisseling van materialen: een bakstenen stoep met plavuizen, een witte houten gevel met groene luiken en een met blauwe leien of roestbruine tichels gedekt dak. In het interieur ontbreekt deze verscheidenheid; alles is er van hout en alle hout is geschilderd. De vloeren bestaan uit brede delen copie of grenen, in de regel bruin geschilderd. De eveneens houten wanden en zoldering zijn in lichte kleuren geverfd. Achter de symmetrische voorgevel gaat steeds een nagenoeg symmetrische plattegrond verscholen. De dubbele voordeur geeft toegang tot de hal, die over de gehele diepte van het huis doorloopt. Een tochtportaal of vestibule zou in het Surinaamse klimaat geen zin hebben en ontbreekt dan ook. Wel zijn er soms dubbele doordraaiende deurtjes tot

1,60 m hoogte, naar hun vorm traliedeurtjes genoemd, die halverwege de gang aangebracht zijn met het oog op de privacy van de achtergelegen vertrekken. Soms vindt men deze traliedeurtjes (elders ook wel bekend als Singapore deurtjes) ook buiten de voordeuren. Overdag staan dan de voordeuren open, naar binnen gedraaid, en voorkomen de 'trartji-doro' het inkijken. Dit is nog algemeen gebruikelijk bij de oudere stadswoonhuizen.

Links en rechts van de hal bevinden zich de belangrijke vertrekken, met vensters aan de straat en de zijkant. Deze twee kamers zijn vaak even groot, in elk geval even breed, want de hal verdeelt het huis in twee gelijke delen. Beide kamers hebben hoge, brede vierdelige deuren naar de hal, precies tegenover elkaar gelegen. Als deze deuren geopend zijn vormen de twee voorkamers met de hal samen één grote zaal. Bij kleinere huizen is deze indeling eenvoudiger, ontbreekt de hal en komt men binnen in een van de twee vertrekken, hetwelk dan breder is dan het andere.

De trap heeft zelden een voorname plaats in de plattegrond. Nergens vindt men een monumentale trap in de as van de hal, meestal is de trap rechts terzijde van de gang geplaatst en uitgevoerd met twee kwarten of als wenteltrap. Naar Nederlands voorbeeld zijn de trappen vaak steil en ongemakkelijk te belopen. De trapbalusters werden in vele modellen gemaakt, zowel gedraaid als van in profiel uitgezaagde plankjes.

Het belangrijkste architectonische motief in het interieur is de boogvormige doorgang tussen de vertrekken onderling en in de hal. Deze

Limonadekarretje. Zelfs in het eenvoudigste timmerwerk komt men nog elliptische bogen en pilasters tegen.

Architectural motifs like the arch are found in all old carpenter's work

bogen ziet men meer op de verdieping dan beganegronds. De vorm is elliptisch, compleet met 'sluitsteen' en pilasters voorzien van kapitelen en basementen. In de grotere huizen werden wel meerdere bogen naast elkaar gemaakt, gedragen door ronde zuilen met Ionische of Korintische kapitelen, en dat alles in hout natuurlijk.

Slechts in enkele huizen uit het begin van de vorige eeuw werden de houten wanden niet geschilderd. Het mooiste interieur van blank hout is de grote zaal van het 'Hoekhuis', Waterkant 2, ongewijzigd gebleven sedert de bouw in 1825. De wanden zijn van donkerkleurige ceder of wana, de vloer van copie. Zoals eerder geschreven behoort bij ieder groot woonhuis een vrijstaande gemetselde keuken op het erf. De kleinere woningen hebben een tegen het huis aangebouwde kookgalerij, de 'bottelarie', of slechts een eenvoudig 'kookraam'. Een kookraam is een uitgebouwd venster met een lessenaarsdakje gedekt, een soort erker dus. In de brede vensterbank wordt gekookt op een ijzeren houtskool vuurpot; de rook trekt gemakkelijk weg door de houten louvres rondom. Zelfs bij veel nieuwe woningen worden nog kookramen gemaakt. De aangebouwde bottelarie of keuken heeft aan drie zijden een arcade met houten louvres bezet. De vierde zijde is een lange gevel van de woning. Veel van de kleinste huizen staan uiteraard op smalle percelen en dus noodgedwongen met de topgevel aan de straat. Eén korte zijde van de bottelarie is dan zichtbaar, met een of twee getoogde louveramen naast de symmetrische raam- en deurpartij in de

topgevel van het woongedeelte. Van dit karakteristieke en vriendelijke historische volkswoningtype zijn er nog honderden te vinden in Paramaribo en daarbuiten. Ze worden 'djifrentie' genoemd; deze negerengelse naam is afkomstig van het Hollandse 'gevel-eind', dus: huis met een topgevel aan de straat.

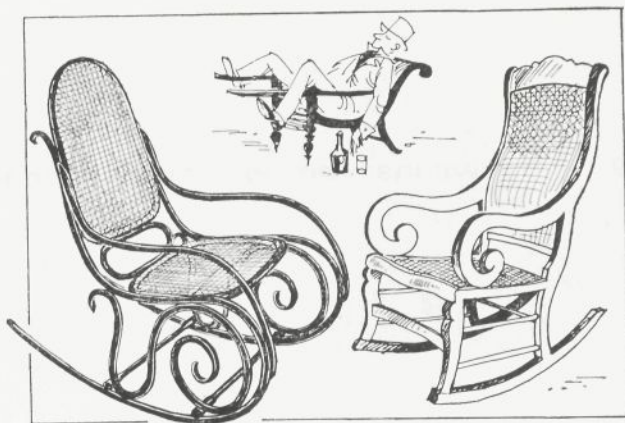
De voorliefde voor elliptische boogjes op pilasters, die we aantreffen in de gevels (de bottelarie, de overdekte achterstoepen) is ook in het interieur merkbaar. Zo hebben alle oudere winkels nog een kastwand met getoogde architectraven.

De deftigste oude huizen staan aan de Gravenstraat, en hoewel sommige als gevolg van verbouwingen er van buiten niet meer zo interessant uitzien, vindt men vaak in het interieur aan deuren en betimmeringen nog fraaie details. Een voorbeeld: de prachtige hal met gave, rijk geprofileerde deuromlijstingen, versierd met rococo motieven, te vinden achter de ingrijpend verbouwde gevel van Gravenstraat 14. Een deel van het interieur van dit huis (begane grond, rechts) verkeert nog in originele staat (ca. 1740), evenals de kelders. Zo verbergen de meeste oude huizen van Paramaribo's centrum in hun interieur nog wel een of meer belangwekkende details, zoals: een interessante trap, bogen en kolommen, fraaie deuren met kozijnlijsten, of 18e-eeuwse betimmeringen. Een inventarisatie hiervan zou zeker zo belangrijk zijn als het systematisch in afbeeldingen vastleggen van de verdwijnende historische gevelarchitectuur.

Interiors

Nothing
tables, ch
furniture
periods,
its appea
Thonet ro
chair, wit
British G
People s
wooden
back are
The inter
colours.
back doc
to the up
each oth
stately c
renovati
decorati

SUMMARY

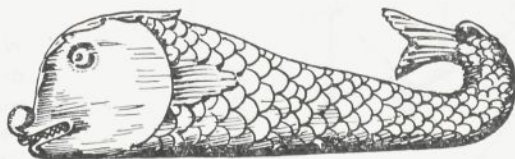

Schommelstoelen (Thonet en Boston) en Berbice chair.

Interiors and furniture

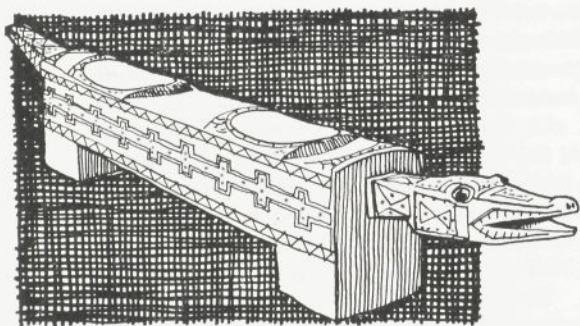
Nothing remains of furniture brought to Suriname by the first settlers, however, many tables, chairs, cupboards and beds from 1800 onwards are still in existence. Most of this furniture was made in Suriname by local cabinet-makers. Following Empire and Biedermeier periods, neo-Louis XV furniture came into fashion in the 1850's. Bentwood furniture made its appearance at the end of the century, and to this day many examples of the finest Thonet rocking chairs are found in homes. At the beginning of the 20th century the Berbice chair, with its quaint extension of armrests to accommodate the legs, was introduced from British Guiana. During the 1930's the furniture, as well as the houses, was unimpressive. People speak of box chairs ('bakstoelen') of that period. These are chairs made of flat wooden boards placed together so that the front and sides are completely closed; seat and back are of cane.

The interior of the houses (walls, floors and ceilings) is always of wood, painted in light colours. The floor plan is mostly symmetrical. The hall that runs from the front door to the back door divides the house in two equal parts. On one side, a steep spiral staircase leads to the upper storey. The front rooms on either side of the hall have very wide doors facing each other. Adjoining rooms often have an arched opening framed between pilasters. The stately old houses of Paramaribo are on the Gravenstraat and even though as a result of renovations the façades sometimes lose some charm, nevertheless fine details of interior decorating can be found, such as doors, cornices, arches and columns, stairs and panellings.

Dolfijn, cederhout, schaal 1 : 10.
Vermoedelijk afkomstig van een traliedeurkje.

A pair of these dolphins once decorated bat-wing doors.

Kaaiman bank.

Cayman bench.

Surinames oorspronkelijke bewoners zijn de indianen. Arowakken en Caraïben leven in de noordelijke helft van het land; de bovenlandse indianen (Trios en Waianas, behorende tot de Caraïbische taalgroep) wonen langs de bovenloop van de rivieren dicht bij de Braziliaanse grens.

Evenals de bosnegers zijn de indianen natuurmensen; buiten de dicht bevolkte smalle kuststrook aan weerszijden van de hoofdstad Paramaribo (Paramuru, in de Caraïbische taal) zijn zij, met de bosnegers, de enige bewoners van ruim 120.000 vierkante kilometers Surinaams binnenland.

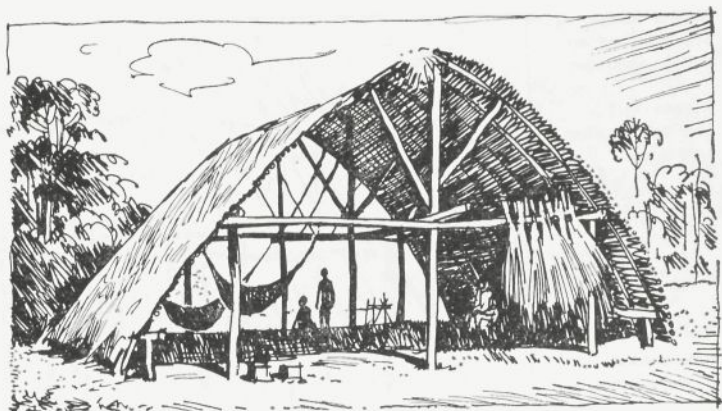
De meeste indiaanse nederzettingen zijn van tijdelijke aard; weinig dorpen blijven jarenlang op een zelfde plaats, of als het dorp blijft wisselen de bewoners. Dit is een van de oorzaken waarom er van een indiaanse bouwkunst nauwelijks sprake kan zijn, in tegenstelling met de bosnegerkunst die wat dit betreft aanzienlijk hoger ontwikkeld is. Voor de indiaan betekent zijn huis heel weinig, het is eenvoudig en snel te maken van nauwelijks bewerkte rondhouten stammen en stokken. Slechts de grote koepelvormige hutten van de Waianas met hun magische schilderijen op de plafondcirkels tonen enige allure en bewuste vormgeving.

Het meest voorkomende woningtype, door de Caraïb 'auto' genoemd, is van ongeveer vierkante plattegrond, gedekt door een zadeldak met 45° helling. De dakvlakken reiken tot op de grond, de topgevels blijven open. Het is niet veel meer dan een beschutting tegen zon

en regen. De
nig gekozen
er niet in sla
de topgevels
werk en lijke
huizen. De
genlijk is er
stijlen van
witte zand
ideaal van
vagen van
door het l
weerszijden
glaswand, i
indiaan het
dit betreft
woning!

Constructie v

De nokgordijn
drie stijlen, e
halverwege d
boven de dak
een gordijn
Er zijn drie dv
op manshoog
worden de n
koppeld door
gordingen li
60 cm uit el
daklatten be
bedekking v
Echte houtve
voor; stijlen
elkaar gebor
Nergens wor
de balken (1
Stijlen, balke

Caraïbisch huis.

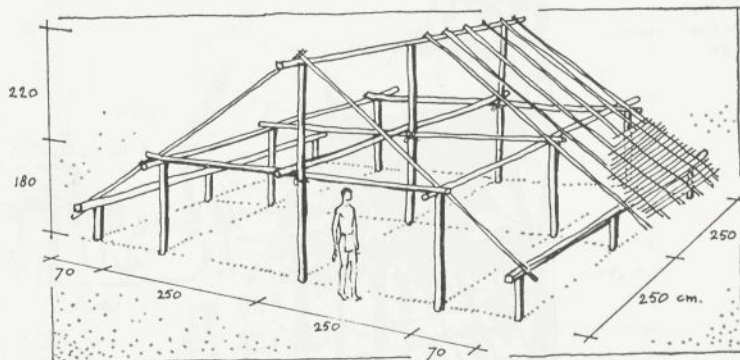
Carib house.

en regen. De nokrichting wordt meestal zodanig gekozen dat de regen (noordoostenwind) er niet in slaat. Arowakse hutten hebben vaak de topgevels gesloten met wanden van vlechtwerk en lijken daardoor meer op bosnegerhuizen. De vloer van de hut is van zand. Eigenlijk is er van een vloer geen sprake: de stijlen van het huis zijn zonder meer in het witte zand van de savanne geplaatst. Een ideaal van de moderne architectuur, het vervagen van de grens tussen binnen en buiten door het laten doorlopen van vloeren aan weerszijden van een (meestal onmisbare) glaswand, is hier volledig bereikt. Hoewel de indiaan het zich niet realiseert, leeft hij wat dit betreft in een waarlijk twintigste-eeuwse woning!

Binnen de hut is er weinig verschil tussen woon- en slaapruimte; ieder heeft een vaste plaats voor zijn hangmat, maar er zijn geen afscheidingen. Soms maakt men een klein zoldertje om goederen te bergen waar de honden niet bij mogen komen. Het meubilair bestaat uit hangmatten en houten bankjes ('Mure'), die gesneden worden in de vorm van dieren. De kleinste typen lijken veel op bosnegerbankjes, met dit verschil dat het decoratieve snijwerk geheel ontbreekt, en een kop en staart de suggestie moeten geven van een vogel of schildpad. De langere kaaiman- en tijgerbanken met twee of drie zitplaatsen zijn echter duidelijk anders dan de bosnegerstoeltjes, de zijkanten zijn met zwarte lijnen en stippen beschilderd. Meestal wordt een lichte

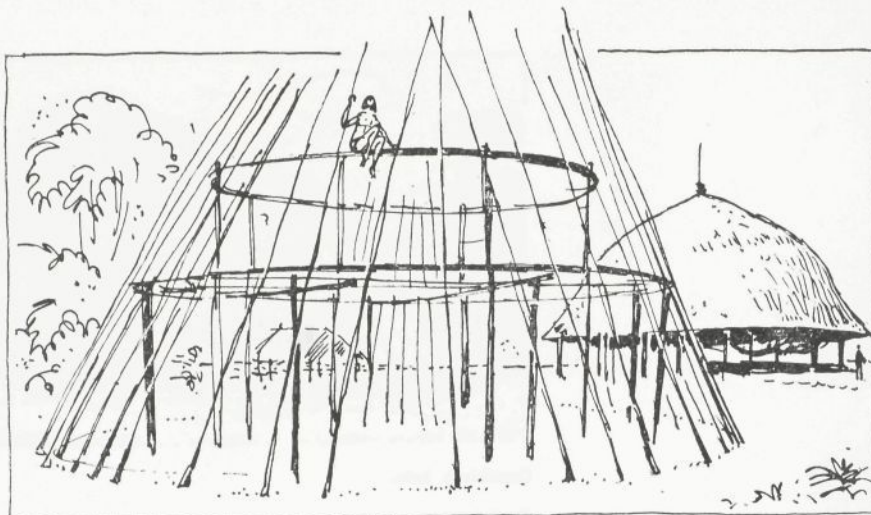
Constructie van een Caraïbisch huis.

De nokgording wordt gedragen door drie stijlen, evenals de gordingen halverwege de dakhoogte. Vlak boven de dakgoot loopt nog een gording op drie korte stijltjes. Er zijn drie dwarse verbindingsbalken op manshoogte, op deze zelfde hoogte worden de nokdragende stijlen gekoppeld door een langsbalk. Over de gordingen liggen sparren, ongeveer 60 cm uit elkaar. Hierover worden daklatten bevestigd waarop een bedekking van gedroogde bladeren. Echte houtverbindingen komen niet voor; stijlen en regels worden aan elkaar gebonden met lianen. Nergens wordt enig decoratief element verwerkt; de bouwwijze is uitsluitend utilitair. Op de hoogte van de balken (1,80 m) is er soms een zoldervloertje van enkele vierkante meters, als bergruimte. Stijlen, balken, gordingen en sparren zijn van onbewerkte stammen en stokken. (Naar W. Ahlbrinck C&S.R.)

Wajana hutten,
een bewoond en
een in aanbouw.

Wajana huts
near the Brazilian
border.

Plafondcirkel
in Wajana hut.

Multicoloured
ceiling disc
in a Wajana hut.

Indiaans dorp
In de vorige eeuw,
naar P. J. Benoit.
Sindsdien zien
de huizen er nog
net zo uit.

Village
of Carib Indians,
1835.

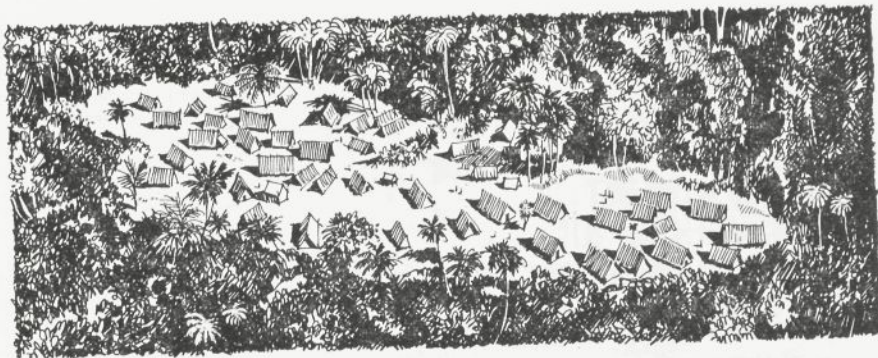

en gemakkelijk te bewerken houtsoort ge-
bruikt, zoals ceder.

Indiaanse dorpen liggen steeds op hoge zand-
gronden aan of nabij stromend water; dit kan
zowel een smal kreekje door de savanne zijn
als bijvoorbeeld de brede Marowijnrivier. De
dorpen tonen weinig samenhang; huizen staan
in familiegroepen bijeen verscholen tussen
struiken en bomen, de afstanden tussen
de groepen onderling bedraagt soms wel een
kilometer. Er bestaat eigenlijk geen enkele
overeenkomst tussen een indiaanse nederzet-

ting en een
het woord.
geen woord
onbekend. E
meenschappen
enkele nec
school of
herkenbaar
Voor rituee
van een a
Caraïben r
dokter) eer
'Tokai' ge
waarin hij
bevallen m
hutje ('apu
primitief e
hutten. Dit
indiaan ge
gen heeft.
verse amb
niet de bo
bakken, v
pen en he

Bosnegers
hun voor
de 18e ee
langs de
langs de
langs de
ners, lang
de Matua
ramaccan
25.000 bo
en Aucan

Kriki aan de Sarakreek, Saramaccaans dorp.

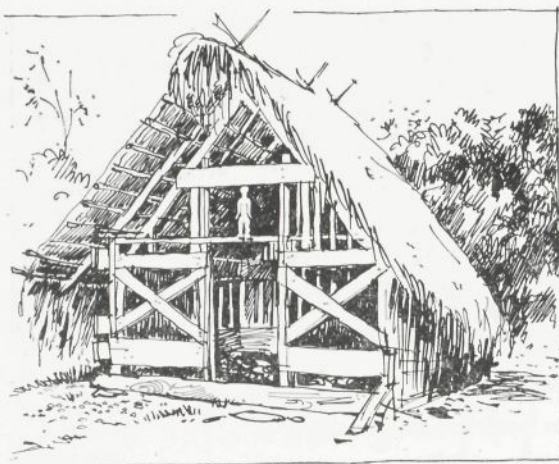
Bushnegro village, now claimed by the Brokopondo lake.

ting en een 'dorp' in de gebruikelijke zin van het woord. De Caraïbische taal heeft zelfs geen woord voor dorp, het begrip is volkomen onbekend. Een centrum en bouwsels voor gemeenschappelijke doeleinden ontbreken. In enkele nederzettingen vindt men wel een school of kerk, maar dit zijn dan duidelijk herkenbaar vreemde elementen uit de stad. Voor ritueel gebruik worden wel eens hutjes van een afwijkende vorm gebouwd. Bij de Caraïben maakt de piaaiman (tovenaar en dokter) een kegelvormig huisje van bladeren ('Tokai' genaamd, 1,5 m diameter, 3 m hoog) waarin hij zijn werk doet. Voor vrouwen die bevallen maakt men ook een geheel gesloten hutje ('apu-topo'). Al deze bouwsels zijn even primitief en tijdelijk van aard als de grotere hutten. Dit alles wil echter niet zeggen dat de indianen geen kunstzin of vormgevend vermogen heeft. Indianen zijn zeer bekwaam in diverse ambachten, maar hun werkterrein is niet de bouwkunst doch het vlechten, potten bakken, vervaardigen van gebruiksvoorwerpen en het versieren van al deze zaken.

Bosnegers zijn van Westafrikaanse afkomst, hun voorouders ontvluchtten in het begin van de 18e eeuw de plantages en vestigden zich langs de bovenloop van de grote rivieren: langs de Surinamerivier de Saramaccaners, langs de Cottica en de Tapanahony de Aucaaners, langs de Coppename en de Saramacca de Matuariërs en langs de Marowijne de Paramaccaners. Thans wonen er ongeveer 25.000 bosnegers in Suriname. Saramaccaners en Aucaners vormen de grootste groepen.

De bosnegerdorpen liggen meestal op korte afstand van een rivier, slechts zelden geheel open en zichtbaar aan de oever. Dit gebruik is vermoedelijk uit veiligheidsoverwegingen ontstaan in de achttiende eeuw, toen het Gouvernement expeditie uitzond om de ontvluchte slaven te vangen, die zich schuil hielden in het binnenland. Kaarten uit die tijd geven reeds een aantal 'wegloopersdorpen' aan, ook wel genoemd 'dorpen van rebelle-slaaven'. De dorpen verplaatsten zich in de loop van de jaren, soms als gevolg van de trek naar betere landbouwgronden, maar vaker wegens andere oorzaken, zoals geschillen en twisten binnen de eigen gemeenschap of met de naburige dorpen. Zo heeft het tegenwoordige Ganzee vroeger op vier andere plaatsen gelegen: het oudste dorp lag aan de Sentjakreek, daarna verplaatste het zich stroomafwaarts langs de Surinamerivier. De naam veranderde in Bambé. Er zijn drie dorpen van die naam bekend, alle successievelijk verlaten en verdwenen. Nu Ganzee onder het wateroppervlak van het Brokopondostuwmeer verzonk, heeft in de jaren 1964-65 de vijfde verhuizing plaatsgevonden, naar een nieuw gebouwd dorp aan de Klaaskreek.

Het pad dat van de aanlegplaats naar een dorp voert leidt alle bezoekers onder een poort door, samengesteld uit takken en hangende bladeren ('Azangpaw' in het Saramaccaans, 'Tjifoenga' in het Aucaans). Het doel hiervan is het weren van boze geesten. De huizen staan min of meer willekeurig en op korte afstand van elkaar. In het midden van

Gado-oso. Offerplaats bij de Mamadam val.
Boven-Suriname.

The statue in this hut protects bushnegroes
crossing the Mamadam rapids.

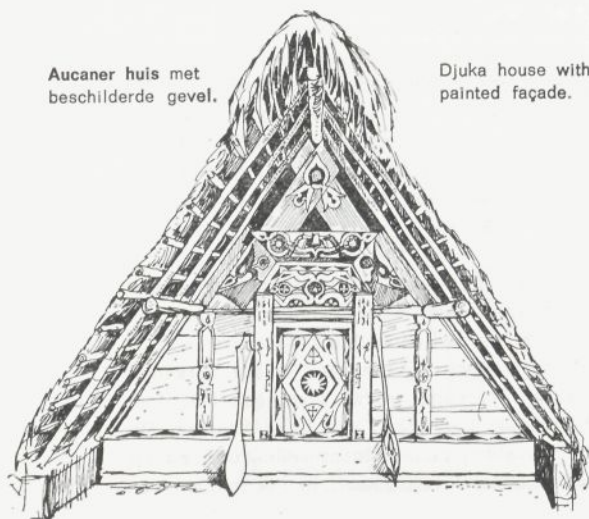

Saramaccaanse voordeuren.

Front doors of bushnegro houses.

Schaal 1 : 20

**Aukaner huis met
beschilderde gevel.**

**Djuka house with
painted façade.**

het dorp is soms de open ruimte groter, zonder echter de vorm van een plein aan te nemen. Alles ziet er schoon uit, de zandpaden en erven worden dagelijks geveegd. Het valt op dat er geen onderscheid bestaat tussen openbare wegen en particuliere erven: alle ruimten tussen de huizen zijn voor een ieder vrij toegankelijk, nergens staan hekken of hagen. Kennelijk is dit een gevolg van de maatschappijstructuur en het semi-permanente karakter van de huizen. Niemand heeft er namelijk behoefte aan eigendomsrechten door omheiningen aan te duiden. De grond waar de huizen staan heeft ook als zodanig geen waarde; de landbouwgronden in de nabijheid echter wel. Alleen de vruchtbomen in het dorp hebben elk een eigenaar. Tussen de woonhuizen staan enkele bouwsels voor de gemeenschap: een gado-oso ('godshuis') waar een of meer houten beelden vereerd worden, en een vergaderlokaal waar de 'kroetoës', de belangrijke besprekingen, gehouden worden. Het huis van de granman (stamhoofd) of de kapitein (dorpshef) is soms wel groter dan de andere huizen, doch onderscheidt zich niet door een meer voorname situering. Ook het gado-oso en de kroetoegaangasa staan willekeurig tussen de woningen. Slechts bij nadere bestudering blijkt dat de huizen gegroepeerd zijn volgens familieverband; men zou dus van 'wijken' kunnen spreken.

De woningen hebben alle dezelfde karakteristieke vorm: een rechthoekige plattegrond van bescheiden afmeting, en een hoog zadeldak. De bouwmaterialen zijn hout, gevlochten grassen en palmbladeren. De meeste wonin-

Deuren tuss
en achterka
een Sarama
huis.

Rechter exe
maakt door
Heintje Sch
Ganze, ca.
Linker exe
het Americ
Nat. Hist. 1

Doors betw
and back ro
Saramaccan

gen zijn n
van gevloe
houten st
vormen. T
sied met
(ook wel L
gebruiken
re stamm
perkt: roo
ve gevels
punten va
en ander
De kleure
als bij he
derwerk o
Alle stam
kopspijke
snijwerk,
kozijnen o
De deur
steeds in
daarvoor
deren dak
grond. De
veer 30 c
derste pla
de volle l
ontstaat e
de const

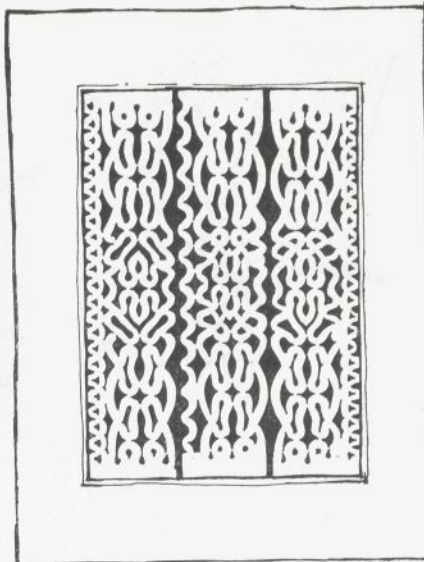
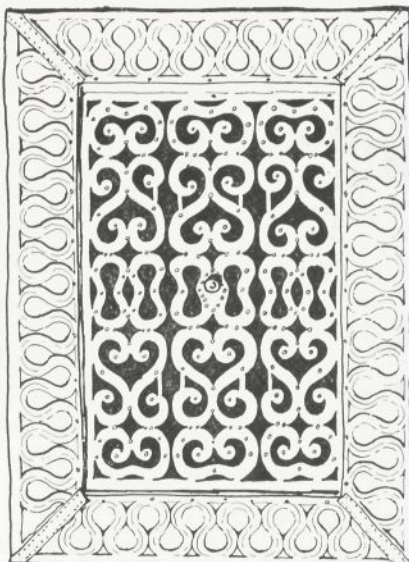
De versc
huizen zi
tot het o
de indiaa
woningen
De Saram

Deuren tussen voor- en achterkamer van een Saramaccaans huis.

Rechter exemplaar gemaakt door Kapiteln Heintje Schmidt van Ganzee, ca. 1930.

Linker exemplaar in het American Mus. of Nat. Hist. 133 x 94 cm.

Doors between front and back room in a Saramaccaner house.

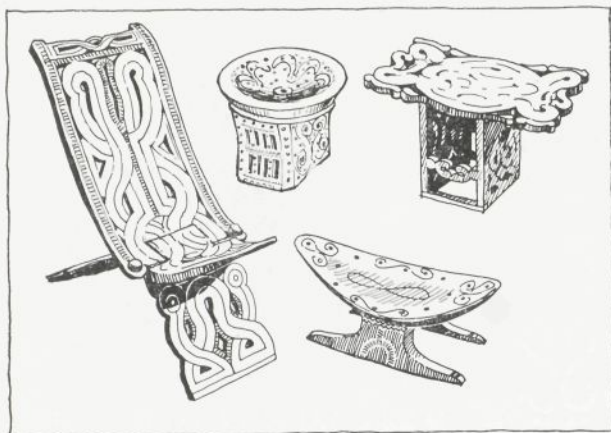
gen zijn niet groter dan 3 x 4 m. De wanden van gevlochten materiaal zijn bevestigd tussen houten stijlen die het constructieve element vormen. Topgevels en deuren zijn rijk versierd met vlecht- en snijwerk. De Aucaners (ook wel Djoekas genaamd) en Paramaccaners gebruiken bovendien verf, iets wat de andere stammen nooit doen. De kleuren zijn beperkt: rood, groen, geel, blauw en wit. Behalve gevels en deuren worden ook roeispanten, punten van corjalen (lange smalle vaartuigen) en andere gebruiksvoorwerpen beschilderd. De kleuren vormen ongeveer dezelfde figuren als bij het Saramaccaans houtsnijwerk. Schilderwerk over houtsnijwerk komt zelden voor. Alle stammen gebruiken bovendien koperen kopspijkers ter verfraaiing van het houtsnijwerk, voornamelijk in bankjes, deuren, kozijnen en houten gebruiksvoorwerpen.

De deur van een bosnegerhuis bevindt zich steeds in een topgevel; de zijgevels zouden daarvoor bovendien te laag zijn want de bladeren dakbedekking hangt tot dicht boven de grond. De onderdorpel van de deur ligt ongeveer 30 cm boven vloerhoogte doordat de onderste plank van de voorgevel doorloopt over de volle breedte van het huis. Op deze wijze ontstaat er een hoge drempel en wordt tevens de constructie van het huis versterkt.

De verschillen tussen indiaanse en bosnegerhuizen zijn opvallend groot. In tegenstelling tot het opene en de grotere afmetingen van de indiaanse familie-hutten zijn de bosnegerwoningen klein en geheel gesloten.

De Saramaccaner noemt zijn huis: 'gaang-oso'.

De hutten waar de mannen hun kostbaarheden en bezittingen opbergen worden 'piki-oso' of 'gudu-oso' genoemd. De 'gaangasa' is de veelal open bergplaats voor huishoudelijke artikelen van de vrouw. De deuren zijn bij de Saramaccaners de fraaist bewerkte onderdelen van de woning. Vaak uit één paneel gemaakt, zijn ze zelden hoger dan 120 cm, en omdat de drempel al ongeveer een voet boven de vloer ligt moet men zowel opstappen als bukken wanneer men een bosnegerhuis binnengaat. Vroeger werden vaak vernuftig geconstrueerde houten sloten (met houten sleutels) gebruikt, die op hetzelfde principe berustten als de hedendaagse klaviersloten. De oorsprong van deze sloten zal vermoedelijk wel via West-Afrika in het oude Egypte gezocht moeten worden. Ramen ontbreken meestal; de deur is de enige opening in de gevel. De woonhutten (gaang-oso) zijn door een tussenwand verdeeld in een voorkamer, het woonvertrek, en een achterkamer (dindu-oso), de slaapkamer waar de hangmatten hangen. De deur tussen beide kamertjes was vroeger bij de Saramaccaners bijzonder fraai versierd met ajour-snijwerk. De voordeur zit vaak links in de topgevel en de deur van het dindu-oso rechts. Hierin mag men overigens geen taboe zien, of het verbod deze twee deuren in één lijn te plaatsen. Evenmin hebben de eeuwenoude vormen van de huizen en de verhoudingen van de vaak ingewikkelde versierde topgevels enige religieuze achtergrond. De bosneger kent dergelijke dwingende regels niet bij vormgeving van huizen en gebruiksvoorwerpen. Afwijkingen van de traditionele

Bosnegerstoelen en bankjes.

De vouwstoel (Europese invloed!) is uit één stuk hout vervaardigd.

Bushnegro chair and stools,
Sur. Museum.

vormen komen dan ook vaak voor zonder dat dit als iets bijzonders wordt beschouwd.

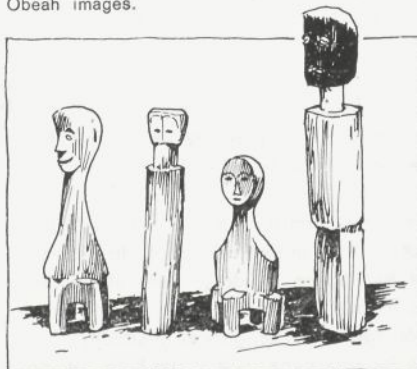
De maaltijden worden bereid in open kookhutten, vaak gemeenschappelijk voor meerdere gezinnen. Het meubilair van de woningen bestaat uit kunstig versierde bankjes, hangmatten (vaak indiaans werk), en houten gereedschappen. Tegenwoordig ziet men ook geëmailleerde en plastic artikelen, transistor-radio's en andere nieuwigheden die de bosneger in Paramaribo kopen kan.

De bosnegerkunst is van Westafrikaanse origine. De belangrijkste kunstuiging is het houtsnijwerk. Dit wordt voornamelijk toegepast op kleinere gebruiksvoorwerpen (kammen, lepels, roeispanten, borden, bankjes, enz.) en is dan steeds een geschenk van de man aan zijn vrouw. De ornamentiek is in de eerste plaats versierend maar heeft ook een diepere zin. Elke figuur stelt n.l. iets voor, doch alleen de maker van het snijwerk kan verklaren wat de bedoeling van het geheel is en erg duidelijk is die explicatie meestal niet. Het snijwerk is dan ook zelden beeldend; de motieven doen denken aan door elkaar geslingerde of gevlochten banden. Wanneer duidelijk herkenbare figuren (b.v. slangen, krokodillen) uitgebeeld worden is een verklaring overbodig. Een beschrijving van de meest voorkomende motieven is te vinden in het boekje 'Tembe' van F. H. J. Muntslag, uitgegeven door het Bureau Volkslectuur te Paramaribo (1966). Tegenwoordig maken veel Saramaccaners en Aucaners als gevolg van de vraag uit Paramaribo meer naturalistisch werk, hetgeen niet altijd een succes is en zeker afwijkt van de traditie.

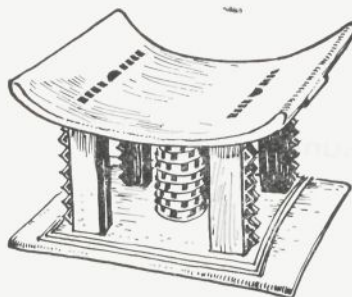
In tegenstelling tot de perfectie en vormenrijkdom van het houtsnijwerk in gebruiksvoorwerpen, en met de traditie van West-Afrika, zijn de religieuze sculpturen ruw en slecht afgewerkt. De godenbeelden zijn alle primitief van vormgeving. Toch hebben ze desondanks of misschien wel juist door hun primitieve vorm, een suggestieve magische expressie. Een Saramaccaner gaf eens als verklaring van de slordige uitvoering van godenbeelden, dat het niet past de godheid al te nauwkeurig af te beelden. Dit klinkt aannemelijk, maar het zou evengoed kunnen zijn dat door de migratie van Afrika naar Suriname de invloed van de religie is afgenomen, of dat gedurende de slavernij de geestelijke leiders ontbraken die de Afrikaanse traditie levend zouden kunnen houden, met als gevolg achteruitgang van de religieuze kunst.

Godenbeelden van bosnegers, Sur. Museum.

Obeah images.

SUMMARY

Westafrikaans houten bankje, lijkt op
Surinaams bosnegerwerk. Tropenmuseum, Amsterdam.

African stool (Ashanti, Ghana) resembles
bushnegro work.

Amerindian and bushnegro buildings

Most amerindian settlements are of a temporary nature, there are no houses as such but merely simple huts. Caribs and Arawaks are skilled in various crafts. Their architecture however is not up to the same standard as their weaving, pottery and design of household articles.

The typical Carib house has a more or less square floor plan with a thatched span roof at a 45° slope. There are no walls; the roof almost reaches the ground and the other two sides of the house are open. These dwellings are actually no more than shelters against the elements. Arawak houses have the same type of roof and in addition the gables are often made of woven mats which give them the same appearance as bushnegro huts. There are no partitions, only a small attic where personal belongings are stored. Villages are always located on sandy soil close to running water; the houses are scattered over a large area. Close to the Brazilian border live the Wajanas. This tribe builds large circular huts with domed roofs. At the top of the column which supports the centre of the dome, is a wooden disc painted in legendary motifs.

Bushnegroes are of West African origin. Their forefathers escaped from the plantations in the early 18th century and settled along the upper reaches of the rivers. Villages lie a short distance from the water and are seldom visible from the bank. The houses stand close together in a haphazard fashion. Every village has a large hut where all meetings are held and a house of worship (gado-oso).

There is a big difference between amerindian and bushnegro houses; the amerindian huts are large and open whereas the bushnegro dwellings are small, completely closed without any windows, and divided in two rooms. Walls are made of a woven grass, gables sometimes of boards. The steep span roofs almost reach the ground. The entrance is always in the front under the top gable, the sides of the house being too low for a door. The threshold is about a foot high and the door approximately 4 feet, so that on entering one must stoop as well as step over a high sill. The Aucaner tribe (also called Djukas) paint their façades in bright colours, the Saramaccaners use more wood carvings. These carvings are an original African art form; Suriname is the only place in the western hemisphere where this exists.

10 Bouwkunst van heden

Tourtonne
wijken me

Departure
in houses

St. Vincentius Ziekenhuis, 1916.
Architect M. Rietbergen.
Detail achtergevel.

R.C. hospital, first building
in which concrete was used on a
large scale.

De eigenlijke moderne bouwkunst in Suriname dateert pas van na 1940. Evenals gedurende het grootste deel van de vorige eeuw nog gebouwd werd naar 18e-eeuws model en de eclectistische architectuur pas zijn intrede deed in de tachtiger jaren (Kathedraal, Hendrikschool), zo ook is het karakter van de bouwstijl uit de jaren 1900-40 eerder verwant aan een voorbije eeuw dan aan de tegenwoordige.

Belangrijke gebouwen zijn er in deze periode niet tot stand gekomen, met uitzondering van het St. Vincentius Ziekenhuis, dat in 1916 gereed kwam. Dit monumentale ziekenhuis is in vele opzichten interessant: het was het eerste gebouw in metselwerk sedert geruime tijd, het was voor die jaren een zeer groot bouwwerk en als ziekenhuis voldeed het goed. Arcades met halfronde bogen en galerijen geven de façades een krachtig ritme en reliëf. Tussen 1920 en 1940 werden kerken, scholen, winkels, woningen en enkele bioscopen gebouwd, maar nergens was nog een spoor te bekennen van een nieuwe architectuur. De woningen waren soms traditioneel in de goede zin, doch waar nieuwe vormen gebruikt werden was het resultaat in de regel een demonstratie van slechte smaak. Zodra de bouwers afweken van de traditie, bleek dat de hoofdvorm van het huis, de plattegrond, de gevels en het dak, geen enkel verband meer met elkaar hadden, zodat de meest wonderlijke gedochten ontstonden. Hout is een gewillig bouw materiaal; men kan er ongestraft elke gewenste vorm mee bereiken, hetgeen maar al te goed blijkt uit veel

huizen l
drikstra
straten t
bebouwo

Men vra
deze ach
kunst. D
in groot
slaap- en
intensiev
geen res
ningen te
bouwers
nieuwe i
aanneme
naar een
met ond
na 1930
huizen o
dan toe
F. E. Ma
Suriname
lende w
tijd revo
Het huis
straat en
te Comb
van zijn
(in Surin
de bove
met syn
grond en
in die tij
van de r
der dan

Tourtonnelaan, ca. 1930. Huizen uit die tijd
wijken meer en meer af van de traditionele vorm.

Departure from the traditional style is apparent
in houses of this period.

huizen langs de Prinsessestraat, Prins Hendrikstraat en Tourtonnelaan, om maar enkele straten te noemen die niet zo lang geleden bebouwd werden.

Men vraagt zich af wat de oorzaak is van deze achteruitgang in de Surinaamse bouwkunst. Door de behoefte aan differentiatie in grootte en vorm van de diverse woon-, slaap- en dienstvertrekken, alsmede door een intensiever contact met het buitenland, hetgeen resulteerde in de wens eigentijdse woningen te bouwen, was het plotseling voor de bouwers een behoefte om met originele en nieuwe ideeën te komen. Vroeger kreeg een aannemer de instructie een huis te bouwen naar een bestaand model, maar 'mooier', of met ondergeschikte wijzigingen. In de jaren na 1930 ging het verlangen echter uit naar huizen die geheel anders waren dan het tot dan toe gebruikelijke type. De bouwkundige F. E. Mathijssen, die in de periode 1930-48 in Suriname werkzaam was, heeft enkele opvallende woningen ontworpen, welke voor die tijd revolutionair waren, echter in goede zin. Het huis op de hoek van de Wilhelminastraat en President da Costalaan en ook Grote Combéweg 13A zijn typische voorbeelden van zijn stijl. Een aantal gemetselde pijlers (in Suriname steeds 'neuten' genoemd) draagt de bovenbouw van donker gecarbolineerd hout, met symmetrische gevels, vierkante plattegrond en mansardedak. De metselaars waren in die tijd wel zeer verbaasd over de vorm van de neuten: deze zijn boven namelijk breder dan beneden, hetgeen tegen alle regels

van de traditie was! De huizen staan er echter stevig op.

De economische opleving, die tijdens de tweede wereldoorlog inzette, ging gepaard aan een toenemende bouwactiviteit. Verschillende gebouwen daterend van kort na 1940 zijn wat hun architectuur betreft te vergelijken met wat in Nederland in de dertiger jaren ontstond (bijvoorbeeld een servicestation aan de Domineestraat en het Helstonemonument op het Kerkplein).

In de jaren 1940-55 heeft de architect J. Wiegerinck, zowel in overheidsdienst als particulier, zeer veel gebouwen ontworpen. Duidelijke bouwvormen, meestal gedekt met flauwhellende lessenaarsdaken, zijn kenmerkend voor zijn stijl, die veel navolging heeft gevonden. Enkele van zijn belangrijkste werken zijn: een kerk aan de Calcuttastraat, een huishoudschool aan de Rust en Vredestraat, diverse woningen in Paramaribo en Nieuw Nickerie, een telefooncentrale, drie kantoorgebouwen aan de Rodekruislaan en een eigen woonhuis aan de Anton Dragtenweg. Al deze gebouwen zijn ontstaan in de tijd toen er wel reeds cementstenen vervaardigd werden, maar de tegenwoordig zoveel gebruikte perfectioneerde materialen in Suriname nog niet verkrijgbaar waren (zoals: glasloovreren, aluminium dakplaten, glasmozaïek, kunststeen, muurverven in alle kleuren). Hierdoor hebben Wiegerincks werken een zekere evenwichtigheid en harmonie, ze zijn in hun eenvoud van materiaal en kleur verwant aan de

Kernkampweg, ca. 1950. Architect: J. Wiegerinck.

St. Claraschool, Nieuw Nickerie, 1962.

Schaal 1 : 250.

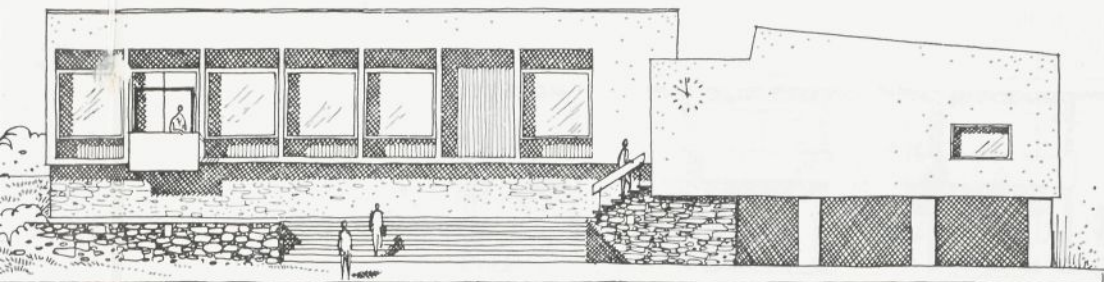
Brokopondo,
Metselwerk

District Cor

Surinaamse traditionele bouwstijl, veel meer dan zijn laatste werk: het stadhuis in Paramaribo, waar tengevolge van een teveel aan nieuwe materialen, aan architectonische kracht verloren ging.

Na 1950 verzezen in een snel tempo nieuwe gebouwen in Paramaribo, Nieuw Nickerie, Brokopondo, Moengo en andere plaatsen. De meeste en belangrijkste werken kwamen uiteraard tot stand in de hoofdstad, o.a. banken, bioscooptheaters, postkantoren, zakenpanden en winkels, vier ziekenhuizen, scholen, diverse kerken en een toeristenhotel. Al deze gebouwen werden geconstrueerd in gewapend beton, met gemetselde wanden van cementsteen. Door de betrekkelijk lage lonen en de aanwezigheid van grind, zand en voldoende hout voor de bekisting, bleek een arbeidsintensief betonskelet namelijk nog steeds voordeliger dan een staalconstructie. Voor kozijnen, ramen en deuren, kappen en trappen, bleef hout echter het aangewezen materiaal. Door de vestiging van de Bruynzeel Suriname Houtmaatschappij verschenen nieuwe, maar toch inheemse, houtproducten op de markt: triplex, parket en later ook spaanplaat. Het gevolg was al spoedig dat triplex het universele materiaal werd voor plafonds en betimmering van de primitieve stijl- en regelwerk wanden in oude huizen. Vlakke deuren werden nu ook mogelijk. Aanvankelijk werd het triplex als blank werk (gevernist) toegepast, doch al spoedig ontstond een voorkeur voor kleuren. De geschilderde wanden werden regel, en als gevolg van de

propagan
kleurenw
met toep
gens nog
vels, ma
smaak te
volgen z
buitenwij
gevels me
al te vind
architecte
toe méér
palet van
echter va
le zon, g
maat, alle
verkleurd
baar naa
meerdere
Aan archi
dat hij de
nijverheid
architectu
luchthaven
bekleed m
caners, te
derd zijn
vlechtwerk
en meer h
caans, in
districtsco
pondo (19
Architect
1959 geb
plaatsen i
zijn. Het b

1 : 250.

Brokopondo, districtscommissariaat. Links: bestuursgedeelte; rechts: administratie.
Metselwerk van graniet uit Phedra.

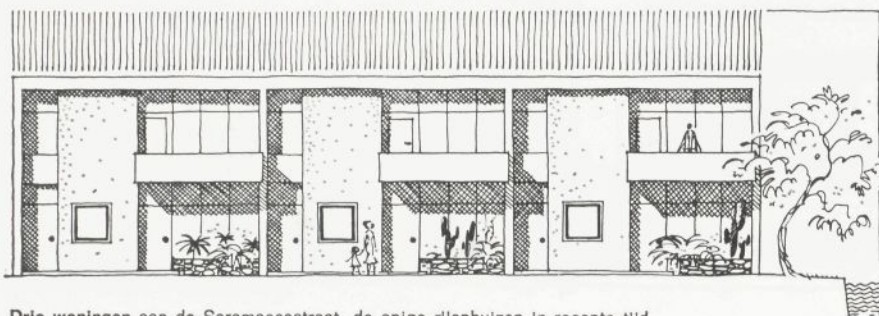
District Commissioner's office, Brokopondo, 1960.

propaganda van de verhandel werden de kleurenwaaiers druk gehanteerd. Het begon met toepassing van accentkleuren in overigens nog traditioneel wit geschilderde gevels, maar al spoedig kregen de bouwers de smaak te pakken van het kleurenspeel. De gevolgen zijn op veel plaatsen te zien. In de buitenwijken zijn roze, blauwe, gele en groene gevels met veelkleurige ramen en deuren overal te vinden. Ook de in Suriname gevestigde architecten hebben in de vijftiger jaren af en toe méér kleur gebruikt dan het traditionele palet van wit en groen. De meesten zijn hier echter van teruggekomen, omdat door de felle zon, gecombineerd met het vochtige klimaat, alle gevelverven in enkele jaren tijd verkleurden. Er is thans een terugkeer merkbaar naar witte gevels en, waar gewenst, meerdere kleuren in het interieur.

Aan architect G. Oostveen komt de eer toe dat hij de eerste was die de inheemse kunstnijverheid van de bosnegers toepaste in de architectuur. In het stationsgebouw van de luchthaven Zanderij (1959) zijn de kolommen bekleed met fraai houtsnijwerk van Saramacangers, terwijl panelen in de balies geschilderd zijn door Aucaners. Ook werd Indiaans vlechtwerk toegepast. Na 'Zanderij' werd meer en meer houtsnijwerk, voornamelijk Saramacaans, in gebouwen toegepast, o.a. bij het districtscommissariaat (stadhuis) van Brokopondo (1960) en het Torarica Hotel (1962). Architect M. J. Bijkerk heeft tussen 1956 en 1959 gebouwen ontworpen die op diverse plaatsen in het land gelijkvormig uitgevoerd zijn. Het betreft scholen, politiestations, consul-

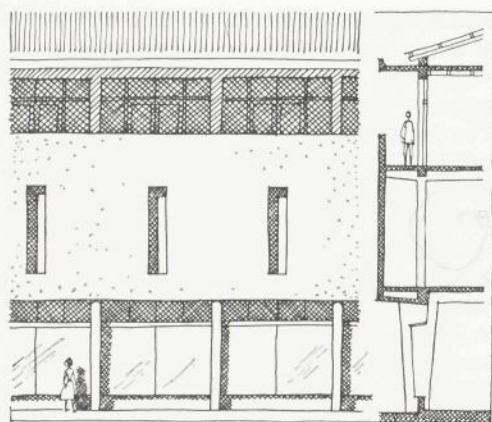
tatiebureaus, dienstwoningen en poliklinieken. Ze zijn in de regel te herkennen aan een ruime toepassing van claustra's, maar ook aan eindgevels en bouwmuren die ver doorsteken en onder een hoek van 15° met de verticaal uitgekraagd zijn. Hierdoor valt het ruime dakoverstek in de topgevels samen met de gevelbreedte op goothoogte. Deze behandeling van gevels is veel nagevolgd, hoewel de meeste ontwerpers de 15° helling van de topgevelmuren te sterk vonden en 5° beter achtten. De kantoren van de Geologisch-mijnbouwkundige Dienst en de Dienst Bosbouw zijn eveneens door architect Bijkerk ontworpen.

Tot nu toe (1966) is Paramaribo's hoogste gebouw: het regeringskantoor aan de Dr Sophie Redmondstraat (de voormalige Steenbakkersgracht), een ontwerp van het Departement van O.W. & V. De noodzaak voor het maken van hoge gebouwen is in Suriname op dit moment nog wel niet aanwezig, maar de steeds intensievere bebouwing van de binnenstad en het stijgen van de grondprijzen zullen in de naaste toekomst ongetwijfeld als gevolg hebben dat de skyline van Paramaribo aanzienlijk zal veranderen. In dit verband is het nuttig een vergelijking te maken met Port of Spain in Trinidad waar men kan leren hoe Paramaribo er waarschijnlijk over vijftig jaar uit zal zien. Tot voor kort werden alle belangrijke nieuwe gebouwen in of nabij het oude centrum van Paramaribo geconcentreerd. Een grotere spreiding van dergelijke verkeersaantrekken-

Drie woningen aan de Saramaccastraat, de enige rijenhuizen in recente tijd.

Because of the small lot these three houses are built as one block. 1961.

Autoshowroom, magazijn en kantine, Zwartenhovenbrugstraat. Sedert 1955 ontstaat een afwisseling van open en gesloten gevels met duidelijke indelingen.

Automobile showroom, 1960.

Winkelpand Steenbakkerijstraat 66. Baksteen, beton, glas en aluminium. Carillon en geveluurwerk.

Shop front, 1963.

de objecten is geboden; bovendien kan op deze wijze vaak een overigens onaantrekkelijk stadsdeel op hoger peil worden gebracht. Dit is voor het eerst geschied door de situering van het nieuwe Centraal Ziekenhuis en het genoemde regeringskantoor aan de Dr Sophie Redmondstraat, waardoor deze eens zo onaanzienlijke gracht opnieuw betekenis en waarde heeft gekregen.

Aangezien Suriname als ontwikkelingsland bij het bouwen de nodige soberheid moet betrachten, is de buitenafwerking van de meeste nieuwe gebouwen niet kostbaar. Vorm en kleurig schilderwerk bepalen het aspect; voor duurzame gevelbekledingen als marmer, glasmosaïeken of ceramiek ontbreken meestal de middelen. Dit behoeft de expressiemogelijkheden in de architectuur niet te belemmeren, maar het gevaar is groot dat bij het ontbreken van dakoverstekken en onvoldoende onderhoud de gepleisterde cementstenen gevels reeds enkele jaren na de bouw een zeer onderkomen indruk maken. Als gevolg hiervan zijn er onlangs enkele nieuwe gebouwen tot stand gekomen met weinig onderhoud vergende gevels, afgewerkt met tegels e.d. ofwel met een oud, maar voor Suriname nu weer nieuw materiaal: baksteen.

In het algemeen zijn slechts de grootste gebouwen door architecten ontworpen; praktisch alle woningen (enkele betere villa's uitgezonderd), winkels en bedrijfsgebouwen, worden gebouwd naar plannen van de eigenaar zelve, daarbij geassisteerd door meer of minder bekwame bouwkundigen. Onderdelen van geslaagde woningontwerpen worden

veelal door gekopieerd tot stand komt. De heid aan zijn (ze voorbeeld tisch be rond het noeg voor

Na het v geving is huis ontst te vinden wijzen. De sche geve voorkeur alle reacti tegrond, c ramen en en bakste oude wor was niet overstecke ren vroeg men teger waar even houden m zijn gevel opgehaald pen aan é de onderli duwen, g glasvlakke duwde mu kundige d

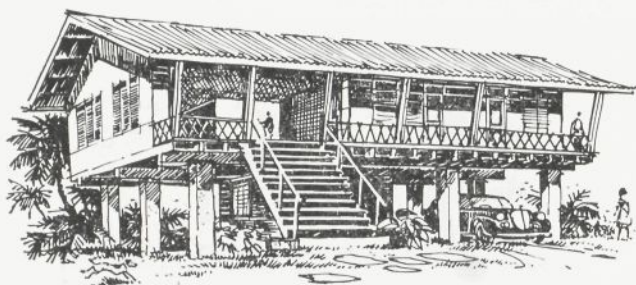
Anton Dragtenweg 83, 1957.

veelal door deze bouwers tot in de details gekopieerd. Gevels van op dergelijke wijze tot stand gekomen huizen vertonen een veelheid aan motieven, die elk op zich niet slecht zijn (ze zijn dan ook ontleend aan goede voorbeelden!) maar in hun totaliteit een chaotisch beeld geven. In de nieuwe woonwijk rond het Centraal Ziekenhuis kan men genoeg voorbeelden hiervan vinden.

Na het verlaten van de traditionele vormgeving is er nog geen nieuw type Surinaams huis ontstaan, hoewel reeds enkele indicaties te vinden zijn die in een bepaalde richting wijzen. De vrije plattegrond, de asymmetrische gevels, de veelheid van raamvormen, de voorkeur voor nieuwe materialen: het zijn alle reacties op de strakke traditionele plattegrond, de regelmatige gevels met uniforme ramen en de beperking in materialen (hout en baksteen), die kenmerkend waren voor de oude woningen. De historische architectuur was niet erg op de tropen ingesteld: dakoverstekken en geventileerde kapruimten waren vroeger onbekend. Vreemd genoeg ziet men tegenwoordig zeer veel huizen bouwen waar evenmin op enige wijze rekening is gehouden met regen, zon en wind. Typerend zijn gevels die tot boven het dakvlak zijn opgehaald, lessenaarsdaken die hoog oplopen aan één zijde en daardoor aan die kant de onderliggende ramen niet kunnen beschaduwden, grote warmte- en zondoorlatende glasvlakken en hitte-accumulerende onbeschaduwde muren op de westzijde. Al deze bouwkundige onvolkomenheden zijn een gevolg

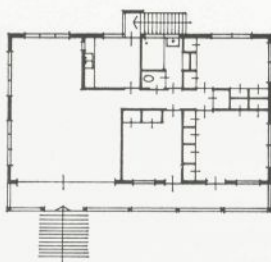
van de wens om gevelarchitectuur te maken, en daarvoor is het vanzelfsprekend een eerste eis dat men de gevels duidelijk ziet! Ver doorstekende daken en rondgaande galerijen of balkons hebben namelijk de eigenschap dat de plaats en indeling van ramen en deuren minder opvalt en minder belangrijk wordt, en dit wensen de ontwerpers van de nieuwe villa's niet. De onaangename gevolgen van deze werkwijze bemerkt de bewoner van het huis pas als het te laat is. In dit verband blijkt de invloed die architectuurboeken en geïllustreerde bouwkundige tijdschriften hebben: de hedendaagse bouwkunst die het meest afgebeeld wordt is immers gekenmerkt door duidelijk geometrische vormen en vlakke daken. Ver overstekende hellende daken die beslist geschikter zijn voor een tropisch klimaat met een regenval van 2200 mm per jaar, worden zelden vertoond in de illustraties van meestal Europese en Noordamerikaanse bouwwerken.

De door architect Wiegerinck geïntroduceerde lessenaarsdaken hebben veel opgang gemaakt. Twee huizen zijn wat dit betreft een voorbeeld geweest voor de eigenbouwers en hebben nog steeds navolging: het huis Nickeriestraat 4 (architect: Wiegerinck) en Anton Dragtenweg 83 (architect: Bijkerk). Elk van deze woningen is gedekt met twee lessenaarsdaken: één hoog en één lager dak, in tegengestelde richting afwaterend. Deze vorm volgt logisch uit de plattegrond; de indeling van de huizen is duidelijk onderscheiden in een hoog deel (onderhuis en slaapverdieping)

Bruynzeel-woning. Geheel van hout op een stenen onderbouw.

Pre-fabricated house designed by the Bruynzeel plywood factory.

Plattegrond Bruynzeel-woning

Schaal 1 : 400

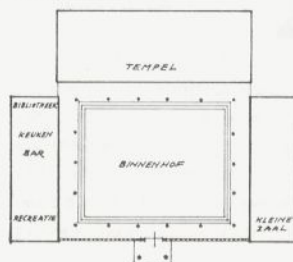
en een lagere vleugel (woonvertrekken en keuken). Na 1958 werd deze combinatie van een hoog en een lager dakvlak te pas en te onpas gemaakt, ook op gebouwen die uit één blok bestaan en waar het onderscheid in dakvlakken geen zin heeft. Het gaat de bouwers kennelijk uitsluitend om het effect, het quasi-moderne, dat geheel afwijkt van de tot voor kort gebruikelijke zadeldaken. Nu overal in Suriname huizen en vooral winkels met deze weinig fraaie daken als paddestoelen uit de grond schieten, is het opmerkelijk dat de meeste nieuwe landhuizen van goede kwaliteit weer een eenvoudig zadeldak hebben en geen of weinig aan mode onderhevige details.

De wanden van de meeste nieuwe huizen zijn in steen uitgevoerd, uitgezonderd natuurlijk bij de bekende Bruynzeel-woningen. Deze doelmatige en fraaie woningen zijn door de plaatselijke Bruynzeelfabriek ontwikkeld en worden in verschillende typen vervaardigd. Het is geen volledig prefabricatie-systeem;

Loge Concordia, Kwattaweg, 1961.

Schaal 1 : 1000

Schaal 1 : 250

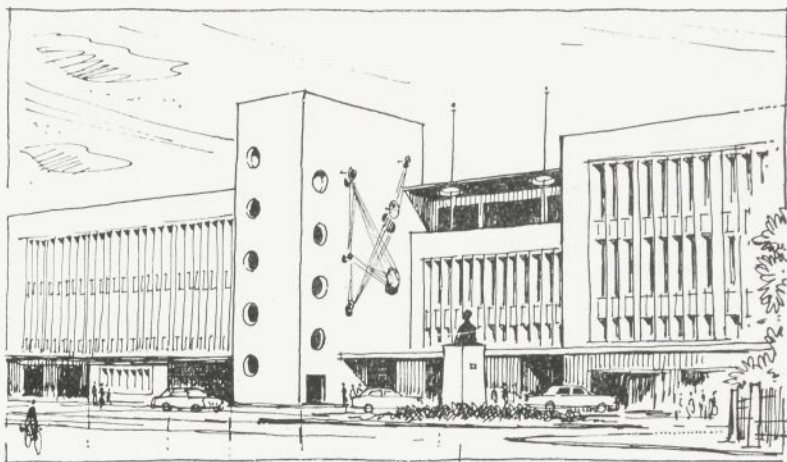

de koper
gen inzicht
de vormge
de mogeli
bijkeuken,
naar beho
ningen bij
woning na
wen, maar
sen te be

De groter
len niet o
de vormge
daagse N
kunst. Op
ontbreekt
ook in E
meer de
het Torari
een gevol
tioning w
open louv

Hoofdpostkantoor, met
monument van Simon Bolivar.

Post office, 1960.

ikken en
natie van
as en te
e uit één
d in dak-
bouwers
et quasi-
tot voor
overal in
met deze
en uit de
dat de
de kwali-
ebben en
e details.
uizen zijn
natuurlijk
n. Deze
door de
kkeld en
vaardigd.
systeem;

de koper kan binnen zekere grenzen naar eigen inzicht wijzigingen aanbrengen. De goede vormgeving, de eenvoudige bouwwijze en de mogelijkheid om onder het huis garage, bijkeuken, berging en soortgelijke vertrekken naar behoefte in te richten, maken deze woningen bijzonder geschikt voor hen die geen woning naar eigen ontwerp willen laten bouwen, maar toch een ruim en degelijk huis wensen te bezitten.

De grotere gebouwen uit de laatste tijd vallen niet op door een regionale architectuur; de vormgeving is sterk verwant aan de hedendaagse Nederlandse en internationale bouwkunst. Opmerkelijk is dat een tropisch aspect ontbreekt; veel van deze gebouwen zouden ook in Europa kunnen staan, zoals onder meer de H.B.U., de Surinaamsche Bank en het Torarica Hotel. Dit is in de eerste plaats een gevolg van de toepassing van airconditioning waarbij inplaats van de traditionele open louverramen, grote gesloten glasvensters

toegepast kunnen worden, hetgeen het uiterlijk aanzien van de gebouwen radicaal wijzigt. In naburige tropische gebieden ziet men tegenwoordig steeds meer gordijngevels van zonwerende elementen (louvres, claustra's) die op korte afstand voor de eigenlijke glasgevel geplaatst zijn, en als een schil het gehele gebouw omhullen. De taak van dit 'gordijn' is: het voorkomen van directe zonbestraling op de ramen, het temperen van het te felle daglicht, en (in mindere mate) het weren van regen. Deze praktische bouwwijze, die zeer decoratief kan zijn en de architect grote vrijheid geeft in de indeling van de achter het gordijn verborgen gevels, is in Suriname (nog) niet toegepast. De oorzaak hiervan moet gezocht worden in de vrij hoge kosten van deze constructie en het feit dat bij het bouwen in de binnenstad, waar de percelen smal en de grondprijzen hoog zijn, er meestal geen ruimte over is om een gebouw te omringen met een zonwerende schil ter dikte van zelfs maar één meter.

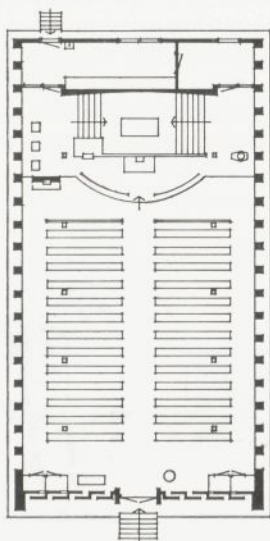
al 1 : 250

Uit het voorafgaande blijkt wel dat er een opvallend verschil is tussen enerzijds de gelijkmatigheid en eenvormigheid in de historische bouwkunst, en anderzijds de bonte afwisseling van het nieuwe bouwen. De oude architectuur was ontstaan in isolement; men bouwde bijna driehonderd jaar lang voort met dezelfde gegevens van materiaal en constructie. De opgaven waren ook niet erg gevarieerd en zo ontstond er een vormtaal die in de loop der tijden slechts weinig verandering onderging. Voor elk bouwkundig probleem werd een standaard-oplossing gevonden; geen wonder dus dat tenslotte alle hui-

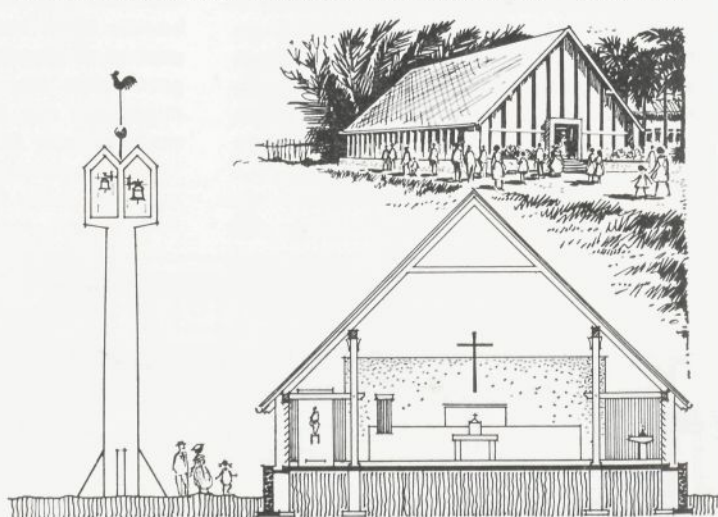
zen tot in de kleinste details op elkaar leken. Door de moderne communicatiemiddelen kon de nieuwe architectuur zich snel verbreiden, vooral na 1945. Naast waardering voor deze nieuwe internationale stijl past ook enige zorg voor het behoud van hetgeen in de loop van drie eeuwen aan typisch Surinaamse bouwkunst tot stand is gekomen. Laten wij er naar streven dat in de toekomst een nieuwe, waarlijk eigen, bouwstijl mag ontstaan, maar ook: dat onze historische monumenten en de karakteristieke schoonheid van Paramaribo's centrum voor komende generaties behouden mogen blijven.

Schaal 1 : 400

St. Thomaskerk, Copieweg, 1965 (de toren is nog niet gebouwd).

Schaal 1 : 250

SUMMARY

Hotel Torarica, 1962

Contemporary architecture

Before the second world war architecture in Suriname was 19th century in character. Few buildings of importance were erected between 1900 and 1950. In those days churches, schools and homes were usually of conventional design. Only simple local materials such as wood and brick were used, thus continuing the ties with the past. In those instances where the builders effected radical changes in the traditional style, the results were often bizarre and unattractive.

In the years after 1950 many new building materials became available and designers were influenced by European and American architectural publications. An entirely new style of international character evolved. The cool white façades of yesteryear gave way to bright colours, and steep roofs to flat or gently sloping ones. Nowadays many exterior walls are made to extend above roof level, an innovation that has more ill effects than esthetical value in a land with a heavy rainfall. Because of the availability of sand, gravel and wood, as well as low labour costs, it is cheaper to build in concrete than in steel. This is why all new buildings have a reinforced concrete shell. For reasons of economy the outside finishing usually consists of a coat of paint.

Whereas concrete has become fashionable, wooden houses are still being built. The local plywood factory puts out pre-fabricated houses which can be seen throughout the land. Moreover, many people are designing and building their own wooden houses, without outside help.

The St. Vincentius hospital (1916) is the largest building of the early part of this century. After 1950 new buildings were erected at a fast rate, these include banks, hospitals, offices, schools, shops, theatres, and a tourist hotel in 1962. The airport terminal Zanderij (1959) was the first public building in which bushnegro woodcarvings were used extensively. Now that the exterior of most new buildings has an international appearance, architects, in order to bring some local colour and charm into their designs, are making use of native materials and crafts in interior decorating. Examples of this are to be found in the Torarica hotel, the Forestry department and the Brokopondo district commissioner's office.

DE AUTEUR DANKT HIERBIJ ALLEN DIE DOOR ADVIEZEN OF HET VERSTREKKEN VAN GEGEVENS
EEN STEENTJE BIJDROEGEN AAN DE TOTSTANDKOMING VAN DIT BOEK, IN HET BIJZONDER:

Z. Ex. Mr. H. L. de Vries, Gouverneur van Suriname, W. Ahlbrinck CmsR, prof. ir J. F. Berghoef, het Centraal Bureau Luchtkaartering te Paramaribo, Districtscommissaris J. Douglas, dr D. C. Geyskes, W. H. A. Klein, Z. Ex. Dr. L. A. M. Lichtveld, drs J. Michels, ir M. Nahar, prof. dr M. D. Ozinga, Mr dr A. J. A. Quintus Bosz, Ph. A. Samson, het Surinaams Museum, dr ir C. L. Temminck Groll, Rev. K. E. Towers B.A., B.D., drs M. D. Thijs, L. G. J. Verbeek, en bovendien het Prins Bernhardfonds en de Nederlandse Stichting voor culturele samenwerking met Suriname en de Nederlandse Antillen (Sticusa), die de uitgave mogelijk hebben gemaakt.

BIJ HET SAMENSTELLEN VAN DIT BOEK IS O.M. DE VOLGENDE LITERATUUR GERAADPLEEGD:

1. J. J. Hartsinck: „Beschrijving van Guyana of de Wilde kust” (1770).
2. Anthony Blom: „Verhandeling van den Landbouw in de colonie Suriname” (1787).
3. „Geschiedenis der Kolonie van Suriname” (1791).
4. P. J. Benoit: „Voyage à Surinam” (1839).
5. J. Wolbers: „Geschiedenis van Suriname” (1861).
6. Paters Redemptoristen: „Een halve eeuw in Suriname” (1916).
7. A. A. Heckers: „Het District Nickerie” (1923).
8. F. Oudschans Dentz: „De kolonisatie van de portugeesch Joodsche Natie in Suriname en de geschiedenis van de Joden Savanne” (1927).
9. F. Oudschans Dentz: „Geschiedkundige tijdsafel van Suriname” (1927).
10. W. Ahlbrinck: „Encyclopaedie der Karaïben” (1931).
11. H. G. Steinberg: „Ons Suriname” (de zending der E.B.G.) (1933).
12. P. J. C. Dark: „Bushnegro Art in Surinam” (1945).
13. J. Meyer en F. Ferrari: „Suriname, Volk en Geschiedenis” (1955).
14. M. F. Abbenhuis: „De Katholieke Kerk in Suriname” (1956).
15. V. M. Lichtveld en J. Voorhoeve: „Suriname, Spiegel der Vaderlandse Koorlieden” (1958).
16. Dr G. van Alphen: „Jan Reeps en zijn onbekende kolonisatiepoging in Zuid Amerika, 1692” (1960).
17. Albert Helman en ir C. L. Temminck Groll: „Onze nationale hoofdstad” (1963).
18. Ds J. W. C. Ort: „Vestiging van de Hervormde Kerk in Suriname” (1963).
19. E. O. I. Jozefzoon: „Boslandcreoolse woningen in Suriname” („Schakels” 1963—S51).
20. Mr dr A. J. A. Quintus Bosz: „De geschiedenis van het fort Nieuw Amsterdam in het verdedigingsstelsel van Suriname” (Nieuwe West-Indische Gids, Februari 1964).

EVENS

R:

J. F. Berghoef,
as,
ahar,
seum,
/erbeek,
samenwerking
en gemaakt.

GD:

(1960).

udenalder

